

Ágoston Magdolna:

A rendi struktúra és társadalomszemlélet
Jakob Unrest Osztrák krónikájában

Bölcsészdoktori értekezés

A témát kitűzte:

dr. Karácsonyi Béla docens

I. Jakob Unrest élete és művei

Jakob Unrest, a késő középkori krónaikairás neves képviselője 1430 körül született. Születési helyére, származására vonatkozóan nincsenek pontos adatok, a kutatók véleménye is megoszlik. August JAKSCH, Karl GROSSMANN és Alphons LHOTSKY bajor származásúnak tartják,¹ Jakob OBERSTEINER és Wilhelm NEUMANN viszont a karinti-ai St. Veit melletti Glanegg helységet jelölik Unrest születése helyéül.²

Unrest halálának évét illetően akkor szűnt meg a bizonytalanság, amikor ismertté vált az a másolatban fentmaradt oklevél, amelynek bevezetőjében szerepel, hogy Unrest 1500-ban halt meg.³ Egyéb források -- így Unrest krónikái is -- erre engednek következtetni.

Unrestről mint a salzburgi egyházmegye papjáról már többet tudunk. Egy 1466. október 8-án Maria Saal-ban kelt, ugyancsak másolatban fentmaradt oklevél tanúsága szerint Christian Maria Saal-i prépost javaslatára Achaz von Pirk lelkész iktatta be a megüresedett St. Martin am Techelsberg egyházközségbe Jakob Unrestet, a regensburgi egyházmegye papját.⁴ Maria Saal-i énekes kanonokok alapítványának tagjai között szerepel Unrest neve is.⁵

St. Martin kis falu, Velden am Wörthersee-től egy óra járásnyira északra fekszik.⁶ Lelkészségével együtt járt a gurnitzi kanonokság; Gurnitz Klagenfurt-tól délkeletre, a Sattnitz lábánál található. Maria Saal-hoz hasonlóan a gurnitzi kanonokság is közvetlenül a salzburgi érsekség fennhatósága alá tartozott.⁷ Unrest e vidéken tevékenykedett lelkészként 37 éven át.⁸ Egy ideig, 1487--1488-ban a gurki diakonátushoz

tartozó St. Urban bei Glanegg vikáriusa volt.⁹ Ekkor ő látta el a steuerbergi templomban is a papi teendőket.¹⁰

Unrest a papi hivatásához szükséges ismereteket káptalani vagy kolostori iskolában szerezhette meg. A műveiben található idézetek tanúsága szerint tudott latinul, ismerte az ó- és újszövetséget, az egyházatyákat és Arisztotelészt is. A bibliát a Vulgata szerint idézi. Valószínűleg tudott vendül is, mert St. Martin és Gurnitz környékén még ma is élnek szlovének, tehát a lelkipásztorkodáshoz, birtokai igazgatásához ismernie kellett a nyelvet. Feltételezhető, hogy vend nyelvű prédikációt is kellett mondania, ugyanis 1483-ban Völkermarktban, amely nem esik messze Unrest működési területétől, a lakosok követelték a szláv nyelvű prédikációt.¹¹ Földrajzi ismeretei Európa jelentős részét átfogják, és megbízhatóak. Történeti érdeklődése kiterjed az Ausztriával szomszédos területekre, ismert sok, az idő tájt széles körben elterjedt történelmi munkát. Politikai érdeklődése túlmutat Ausztria határain, értesülései többnyire pontosak. Eleven szellemű, érdeklődő és jó megfigyelő ember volt: csakis így tehetett szert egy világtól eldugott falucskában tiszteletre méltó jólértesültségére.

Műveltsége nem lehetett különösen magas, világképe középkorias, konzervatív, ugyanakkor népies izü és sok tekintetben naiv.¹²

Unrest 1474-ben urbáriumot fektetett fel egyházközsége földbirtokairól, amely Unrest negyedik utódjának, Johann Bezniknek 1537 után készített hiteles másolatában maradt fenn. Az urbárium a pontos birtokhatárok megjelölése érdekében készült, hogy elhatárolják az egyházközség tulajdonát a leonsteini Peicherekétől. Az okmány tanúsága szerint a lelkész jövedelme a helybeli házak, telkek, szántók, a kocsma

és a sekrestyés házának szolgáltatásaiból származott, továbbá alapítványokból, évfordulók, megemlékezések díjaiból, valamint az egyházközség földjeiből, a 10 szántóból és rétből.¹³ 1469-ben maga Unrest kapott egy telket Ossiach apátjától.¹⁴ Az urbárium tartalmából arra lehet következtetni, hogy a lelkész jövedelme békés időszakban bőségesen elegendő volt megélhetéséhez.

A kor azonban, amelyben élt, igen gazdag volt eseményekben. Karintiát és ezzel együtt Unrest működési területét ebben az időben több oldalról fenyegette veszély. A törökök betörései, Mátyás és Frigyes háborúja, a karintiai parasztfelkelések egyaránt érintették a Wörthi tó vidékét. Leonstein urai, a Peicherek is többször hatalmaskodtak a környéken. A lakosság helyzetét még tovább súlyosbította a gyakori rendkívüli adó. A nép sorsát közelről szemlélő pap megérti az elégedetlenkedőket: a háborús konfliktusokkal terhes korszak az egyén szempontjából aligha lehetett irigylésre méltó. A háború Ausztriában, miként Európában általában, a XV. század során nem egyéb, mint rablások sorozata. A lakosságot oly gyakran fosztogatták, hogy sokszor az egyszerű újratermelés is nehézségekbe ütközött.

Az eseményekről közvetlen környezetében összegyűjthető információkon kívül lehetősége nyílott Unrestnek anyaggyűjtésre utazásai során is. Eljárt zsinatokra, tartományi gyűlésekre; gyakran az is előfordult, hogy menekülnie kellett az ellenség, legtöbbször a törökök elől. Ilyenkor valószínűleg feljegyzéseket készített, amelyeket később összefüggő szövegekké egészített ki.

Unrestnek három krónikáját ismerjük: az Osztrák, a Magyar és a Karintiai krónikát. Közülük csak az Osztrák krónikában nevezi meg magát szerzőként,¹⁵ de a másik két krónika nyelve, stílusa, utalásaik az Osztrák krónikára, valamint a megtalált kéziratok azt bizonyítják,

hogy ezek szerzője is Unrest. Munkái másolatokban maradtak fenn. Az Osztrák és a Magyar krónikának csak két-két másolata került elő, a Karintiai krónikának viszont 24 másolata ismert.¹⁶

A Karintiai krónika GROSSMANN szerint Unrest leggyengébb alkotása, ennek ellenére a legelterjedtebb. A számos másolat mellett 1724-ben nyomtatásban is megjelent. Simon HAHN adta ki az Osztrák krónika egy részével együtt.¹⁷ A krónika tartalmazza Karintia alapítóinak és nemesi családjainak neveit, valószínűleg ebben rejlett népszerűségének titka. A munkát másolták, kivonatolták, de a 18. század elejéig ^{nem} ismerték szerzőjének nevét.¹⁸ A krónika fő forrása a Conversio Bagoariorum et Caranthanorum és Stainreuter krónikája. Feltehető okleveles források felhasználása is.¹⁹

A Magyar krónikában Unrest Magyarország összefüggő történetét írja meg Attilától Mátyásig, királyok szerinti kronologikus sorrendben. Bár elbeszélése helyenként pontatlan, egészében véve mégis találó képet ad az eseményekről. A mű szerkezete, stilusa sokkal kidolgozottabb, mint a Karintiai krónikáé. Történeti értéke is jelentős: Mügelin Henrik feldolgozása óta ez az első németül írt krónika a szomszédos Magyarországról. Unrest utal művében az Osztrák krónikára, és tárgyi átfedések is tapasztalhatók a két munka között. Műve végén nyílt rokonszenvvel rajzolja meg Mátyás alakját.²⁰

A Magyar krónika egy részét 1880-ban adta ki KRONES,²¹ és a kiadott részre vonatkozóan elvégezte a forráselemzést is. A teljes szöveg kiadása és forráselemzése a jövő kutatóinak feladata.

KRONES szerint Unrest ismerte a magyar krónika-hagyományt, amelyből e korban Thuróczi krónikája volt a legelterjedtebb. Ugy véli, hogy ez szolgálhatott Unrestnek bázisul a korai történetre vonatkozóan. Erre enged következtetni, hogy a Thuróczi-krónika 1488 óta

nyomtatott formában is hozzáférhető volt. A feltételezés mellett szól az is, hogy szerzőnk a korai magyar történetre vonatkozóan olyan adatokat is hoz, amelyek az ő munkáján kívül csak Thuróczinál olvashatók. Ezenkívül ismerhetett más, kevésbé elterjedt munkát, mint pl. Kézai Simon krónikáját, a Budai krónikát vagy a Pozsonyi krónikát. Maga Unrest is utal néhány forrásra, de ezek nem azonosíthatók, illetve nem azonosítottak. Összefüggő részek fordítása, kivonatolása nem mutatható ki -- mondja KRONES. Az összefüggő történeti elbeszélésbe beiktatott meseszerű epizódok nem a múlt század végén már ismert magyar forráskörből származnak. A Magyar krónika széles körű elemzése új, értékes adalékokat nyújthat a XV. század történetírásához.

Az Osztrák krónika Unrest legjelentősebb alkotása, amelyet egy -- ma már feltehetőleg elveszett -- Régi krónika folytatásának szánt. Arra vonatkozóan, hogy mit tartalmazott ez a Régi krónika, csak feltételezések vannak. KRONES szerint a "Chronik der 95 Herrschaften" egy kivonataról van szó.²² GROSSMANN szerint ezen, Stainreuter által írott krónika folytatójaként tekintette magát Unrest. Erre a következtetésre abból a tényből jutott, hogy Stainreuter 1386-ban, III. Lipót herceg Sempach melletti halálával fejezi be művét, Unrest pedig az ő fiaival, Ernővel és Frigyessel kezdi. Ahol Unrest arra utal, hogy erről a Régi krónikában bővebben esik szó, ott Stainreuter valóban részletes elbeszélést ad. LHOTSKY²³ elfogadja KRONES és GROSSMANN feltételezéseit.

Az Osztrák krónika Unrest önálló munkája, művei közül történeti szempontból a legjelentősebb, a korabeli eseményekre gyakran egyedüli forrásunk. E munka hiányában egyes kérdések megvilágításához csupán okleveles anyagralelennék utalva.²⁴ A kortörténet középpontjában az osztrák örökös tartományok 1466--1499 közötti

eseményei állnak. Az utókornak szánt alkotáshoz a dokumentumokat aprólékos gonddal gyűjthette, majd később összefüggő egészként, kronológiailag rendezve fűzte egymáshoz az eseményeket. Saját élmények, szóbeli hírek, aktakiadványok, korabeli újságok szolgálhattak forrásául. Ha figyelembe vesszük társadalmi helyzetét, életkörülményeit, a kor tömegkommunikációs lehetőségeit, elismeréssel kell adoznunk szerzőnknek szorgalmáért.

Unrest németül, népies krónikastilusban írt munkája a késő középkori krónikairás jelentős, primer alkotása. Stílusa NEUMANN szerint hasonlít az egy évszázaddal korábban élt Thomas Ebendorfer munkájához. A hasonlóság oka lehet Unrest korszerű képzettségének hiánya és a Karintiára jellemző stiluskésés is, ami a dunai és alpesi tartományok művelődéstörténetéhez nyújthat jellemző adalékot.²⁵

Az Osztrák krónika nyelvészeti és összehasonlító elemzését Kalei TARVAINEN végezte el.²⁶ Az Osztrák krónika igen korai újfelnémet nyelvemlék, amelynek általános jellegzetessége az inkonzekvens helyesírás, valamint a középfelnémet és újfelnémet hangalakok és írásmód közötti ingadozás. Nyelvezete, nyelvtani bázisa III. Frigyes császári kancelláriájához hasonló, közel áll a bajor írott nyelvhez, de ezen kívül sok egyedi kifejezési formát alkalmaz. Egyes hangokat következetlenül jelöl, ez fakadhat a hagyományos és az új, az általános és a nyelvjárásban használt forma váltakoztatásából, ami gyakran hangtani fejlődés szempontjából is szokatlan. Pl. geschloss /21₁₈, 21; 32₂₀, 27₂₇/, geschloß /21₁₆/, gschlöss /201₂₃; 140₃₀/, gesloss /7₂₉; 11₂₆/; ein /162₃₁/, eynn /97₄₀/, ainen /162₃₀; 166₃₀/; kumen /19₂/, kham /133₃₄/, cham /58₁₃/; mechtigen /183₄₀/, machtigist /155₃/ stb.

Az írás feltűnő vonása a korai újfelnémetben gyakori, hangtani megokolás nélküli mássalhangzó-duplázás

pl. funfftzenhundert /78₃₁/. Különösen feltűnő ez az "n" esetében: gedennckhen /146₃₀/; ganntz /202₃₂/; beinnden /173₃₉/ stb.

Vokalizmusában is megfigyelhetünk sajátos vonásokat. A primer umlautot -- mint ahogyan a középfelnémetben szokásos, és a kancelláriában is teszik -- az "e" hang jelöli. Néhány helyen azonban előfordul a középfelnémet "e" hang helyén "a", ill. ingadozás az "e" és "a" használata között. Pl. sterck [= Stärke] /183₂₉/, stettlein [= Städtlein] /207_{42, 45}/, de spatt [= spät] /202₄₁/; lenng /152₃₃/, lanng /49₇/ [= Länge]; mechtig /183₄₀/, machtig /155₃/ [= mächtig] stb.

A rövid és hosszú "o" és "u" umlautos változata legtöbbször jelöletlen marad. Pl. Osterreich /196₃₄/, Romisch /58₄₀/, Munichen /157₃₀/, uber /112₃₉/, fur /113₂₃/ stb.

A középfelnémetben gyakori "ie" és "uo" hangokat általában "ie" /"ye"/ és "ue" /"we"/ diftongussal jelöli. Pl. kryeg /187₁₇/, kriegs /183₃₅/; pluet /142_{2, 3}/, plwetvergiessen /73₁₂/.

Unrest gyakran keveri az "a" és az "o" hangot. Pl. ungeharsam /200₁/, ungehorsam /200₆/; plos /214₁₃/, plas /92₉/.

A mássalhangzók esetében megfigyelhető a kései középfelnémetre és a korai újfelnémetre jellemző mássalhangzó-torlódás. Gyakori a "d" és "b" /"p"/ szó belsőjében való torlódása, pl. gepurdbich [= gebührlich] /199_{7, 220₁}/; ungewondlich [= ungewöhnlich] /12_{16, 147₃₂}/; mandlich [= mutig, tapfer] /4_{15, 9_{34, 75₁₇}}/; verzagtlich [= vielleicht] /115₁₂/ stb.

A bajor forrásokra jellemző "b" és "w" ortográfiai váltakozás előfordul Unrestnél is: werden /9_{11, 18}/, burden /115₁₇/; bebegt /143_{2, 215₁₇}/; albeg /9_{1, 61₂₄}/, offenwar /88_{40, 157₃}/.

A "b" és "p" hangváltakozás is előfordul: pabst-

licher /81₁₈, 115₁₅, 216₂₆/, babstlichen /169₂₃/;
pedachten /55₆/, bedacht /183₈/; pegienngen /41₂₄/;
behueben /115₁₁/, pehueb /79₁₃, 115₂₄/.

A szóvégi "b" általában nem változik. weib /78₁,
147₁₇/; leib /93₉, 12, 209₃₅/, lob /168₉, 205₄₂/;
rawb /81₃₇, 153₂₈/.

A "d" és "t" hangváltakozás is megfigyelhető.
Pl. dammaschk /39₁₄, 15/, thammasschk /221₄₂, 43/
tumprobst /39₃₇, 118₁₇/; durchtringen /40₃₄/.

A "k" hangzó írása ingadozik, a "ch", "c" "kh",
"ckh" és "k" egyformán előfordulhat: cristenleichen /42₂₅/;
Christendegenchindt /49₁₉/; Krystenkindt /47₃₂/;
khanschafft [= Ehe] /196₂₆, 213₂₄/; channweyb /50₃₁/;
volckh /43₁₅/; Turckhen /42₂₄/.

Az eredeti szövegben sok elírás is található, amit
részben arra lehet visszavezetni, hogy a másoló ejtett
hibát. GROSSMANN az ilyen hibákra lábjegyzetben hívja
fel a figyelmet, és korigál. Pl. trostchch /16_b jegyz/,
kaysertung /7_b jegyz/, Habsberg /154_c jegyz/ stb.

A kézirati hagyományt tekintve a három krónikát
egybekötve két intézményben lelték fel. Megtalálási
helyük után hannoveri és bécsi kéziratoknak nevezték
el őket.

A hannoveri kézirat ismeretes régebbtől fogva, ezt
KRONES Unrest autográf példányának vélte. A kézirat a
hannoveri Alsó-Szászországi Tartományi Könyvtár XIII.
783. számú, német nyelvű, folio-alakú és számozású
papírkódex, amelynek néhány lapja hiányzik, ill. üre-
sen maradt. Eredetileg a három krónika különálló füze-
tet alkotott. A szöveg XVI. század eleji papírra író-
dott, az írás is ekkori. A kódex kötése a szennylap
vizjele alapján 1600 körüli.²⁸

A bécsi kódex a bécsi Nemzeti Könyvtárban találha-
tó, folio-alakú és számozású papírkódex, jelzete 8007.
/Hist. prof. 432./ Igen jó állapotban maradt fenn. A

papír, a vízjel és az írás a XVI. század közepére utal.²⁹

A hannoveri és a bécsi kézirat nagyon közel áll egymáshoz, de egyik sem másolata a másiknak. Valószínűleg mindkettőt ugyanarról az első másolatról készítették, amely röviddel Unrest halála után íródott.³⁰

A Magyar krónika szövege mind a hannoveri, mind a bécsi kéziratban szinte azonos, míg az Osztrák krónika esetében több eltérés figyelhető meg. Ennek ellenére a két kézirat egyenlő értékű. Kettejükből nagyobb biztonsággal lehet rekonstruálni a helyes szöveget.

GROSSMANN az Osztrák krónika általa elkészített kritikai szövegkiadásának alapjául a hannoveri kéziratot választotta, mivel ez korábban készült, valamivel gondosabb, mint a bécsi, nyelve és írásmódja közelebb állhat az eredetihez. A bécsi kéziratból lábjegyzetben közli a kiegészítéseket, ill. az eltéréseket.³¹

II. A rendi társadalom képe Unrestnél

1. A fejedelmek

A középkori krónikáirodalomban az uralkodók jellemzése néhány őstípusra megy vissza: van nemes és igazságos fejedelem; fejedelem, akit rászednek gonosz tanácsadói; fejedelem, aki megbosszulja a háza becsületén ért sérelmet; fejedelem akit hivei hűségesen támogatnak balsorsában stb.³²

E típusmotivumok fellelhetők Unrest krónikájában is, de kiegészülve más motivumokkal: fejedelem, aki kész harcolni a keresztény vallásért, a katolikus egyházért, a török ellen. Az egyéniségek ábrázolása azonban legtöbbször kombinált, a motivum nem egynemű.

Unrest munkája kronológiailag halad, ezért előbb V. László uralkodásának körülményeit taglalja. Ez az időszak Unrest fiatalkorára esik, így eléggé szűkszáván ir az eseményekről.³³ László legitim uralkodó, szerzőnk pedig a feudális törvényesség tisztelője és támogatója, tehát rokonszenvvel fordul feléje, és hevesen elítél minden ellene tett lépést. Ausztria, Magyarország és Csehország jogos örököse uralkodói hatalmával a mindenkori politikai erőviszonyoknak megfelelően élhet. III. Frigyes mint a fiatalkorú uralkodó leghatalmasabb rokona gyámság címén igyekszik saját befolyása alá vonni azokat a tartományokat, amelyek V. Lászlót illetnék. Unrest nyíltan bírálja III. Frigyes ezen lépéseit, és egyetért a rendeknek V. László jogainak helyreállítására irányuló sikeres törekvéseivel.³⁴ A Hunyadi-párt hatalmának megtörése érdekében Hunyadi János halála után tett királyi lépéseket ugyancsak helyesli,³⁵ s azokról a főurakról is elismerően nyilatkozik, akik ebben támogatják az uralkodót.³⁶ Hunyadi László kivégzése után a király elme-

nekült, mert nem érezte magát biztonságban; 1457 végén Prágában a pestis áldozata lett. Unrest azonban halálát az ördög mesterkedésének tulajdonítja, aki ez úton akadályozta meg, hogy V. László a kereszténység javára tevékenykedjen, s a francia király leányával tervezett házassága révén kialakuló rokoni kapcsolatait is felhasználja erre.³⁷ A szerző szerint az ördög egy eretneket, Podjebrád Györgyöt választotta eszközüül e gonosz terv megvalósításához,³⁸ aki "ördögi feleségével és átkozott leányával megmérgezte a nemes fejedelem ártatlan királyi vérét, melyen minden jámbor és hűséges szív megkönyörült volna."³⁹

Unrest azonosulása V. Lászlóval egyértelműen érzelmi jellegű, ideológiai alapja a nemes szívű uralkodó iránti eredendő és feltétlen hűség. Naiv idealizmussal és erős érzelmi töltéssel írja le a király meggyilkolási körülményeiről terjedő legendát.⁴⁰ A hiszékenységgel és kritikátlansággal a korra általánosan jellemző sajátosság. Unrest főleg a térben távoli, ellenőrizhetetlen eseményeknél hajlandó elfogadni a költött epizódokat.

Az egyház a hithű katolikus V. László életében azt remélte, hogy az uralkodó személye képes lesz Csehországban visszafordítani egy, már elindult társadalmi folyamatot. László halála után e kezdeti illúziók szétfoszlottak.⁴¹ A cseh kormányzót Unrest eretnek tartja,⁴² aki László király életére tört, s így sikerült megszereznie a trónt. Eretnekek támogatták, és választották királlyá,⁴³ s uralkodásához a pápai hozzájárulást hazugsággal szerezte: megígérte, hogy Csehországot katolikus hitre téríti, és az eretnekséget teljesen kiirtja -- írja Unrest.⁴⁴ Mihelyst megkapta a pápai jóváhagyást, a koronát és a császártól a választófejedelmi jogkört, kimutatta gonoszságát és becstelenségét, hazugul becsapta a római anyaszentegyházat és a szent római birodalmat. Kezdte megvetni a kereszténységet,

oltalmazni és erősíteni az eretnekséget, s maga is megmaradt eretneknek.⁴⁵ Viszályokat szitott más fejedelmek között, cseh eretnekeket küldött Ausztriába és Steierországba, s mindezt azért tette, hogy a fejedelmek és az urak más ügyekkel legyenek elfoglalva, s ezáltal megfélelkezzenek az ő és övéi eretnekségéről.⁴⁶ Házasság útján családi kapcsolatba került a szász herceggel, a meissenai örgróffal és a brandenburgi örgróffal; ezután már senki nem mert ellene fordulni s keresztet felvenni az eretnekek ellen, mert az ilyeneknek menekülnie kellett hazájából.⁴⁷

Unrest szerint 1468-ban Podjebrád György Ausztria ellen küldte seregét, melynek vezetője Viktorin herceg, a király fia volt.⁴⁸ Frigyes serege gyengének bizonyult;⁴⁹ Mátyás a császár segítségére sietett, és az ellenséget kiszorította Ausztriából, majd üldözőbe vette a cseh sereget, s Morvaországban nagyobb győzelmeket aratott.⁵⁰ E konfliktus miatt idézte a pápa "az eretnek György urat"⁵¹ a pápai bíróság elé. A cseh király azonban nem vett erről tudomást, mivel nem mint a római birodalom egyik fejedelmét, hanem mint Podjebrád Györgyöt hívta maga elé a pápa: mint király viszont nem volt hajlandó számot adni cselekedeteiről.⁵² Unrest szerint ettől kezdve már nem törvényes uralkodó Podjebrád, mivel engedetlenségével és hamis hitéhez való ragaszkodásával tulajdonképpen lemondott királyi méltóságáról, nevééről és kiváltságairól, hiszen keresztényként és nem eretnekként tették meg királlyá.⁵³ A szerző jogosnak tartja Podjebrád és támogatói kiközösítését és ellene a kereszteshadjárat szervezését;⁵⁴ ez utóbbi azonban nem járt sikerrel, mert az urak nem vették komolyan.⁵⁵ Csak Mátyás király viselt ellene háborút néhány katolikus úr segítségével.⁵⁶

Podjebrád György uralkodásának idejére esik a huszita balszárnny üldözésének kezdete. A táboriták ideológiáját ekkor már veszélyesnek érezték a kizsákmá-

nyoló osztályok a fennálló társadalmi rendre.

Podjebrád maga szimpatizált a huszita tanokkal, a huszita nemesség jobbszárnyához tartozott. A század 40-es éveitől vezető szerepet játszott a katolikus feudális urak intervenciós törekvéseinek megakadályozásában. V. László uralkodása idején Csehország kormányzója lett, majd az ő halála után cseh királlyá választották. Nem az isten kegyelméből trónra került királyokhoz tartozott, hanem a nemesség soraiból választották, akárcsak Mátyást. Podjebrád a királyi hatalom megerősítésére és az állam belső konszolidálására törekedett. A cseh király azonban az egyház és a főnemesség ellenállásába ütközött tervei megvalósítása közben, mivel ők a királyi hatalom erősödésében saját osztályérdekeiket érezték veszélyeztetve. Podjebrád -- mint ezt Unrest is megjegyzi -- megpróbált megegyezésre jutni a pápával, de Róma a felajánlott feltételeket nem fogadta el, s mikor már eléggé erősnek érezte pozícióját, kirobbantotta a viszályt Csehország és a katolikus hatalmak között.

II. Pius 1462-ben a bázeli zsinaton kiközösítette Podjebrádot és híveit mint eretnekeket, s keresztes hadjáratot hirdetett Csehország ellen. A külső és belső ellenség e felhívásra az uralkodó ellen támadt. Erőiket a grünbergi szövetségben egyesítették; a létrejött koalíció a katolikus cseh nemesi családok és a német lakosságú morva, sziléziai és lausitzi városok katonai erejéből állott, akiket katonailag Mátyás, ideológiailag pedig a pápa támogatott. A király ezen erőkkel szemben Lengyelország, a cseh városok és a középbirtokos nemesség segítségére számíthatott. Amikor az erőviszonyok kedvezőbbé váltak Podjebrád számára, és a konfliktus előnyös lezárására lehetősége kínálkozott, a király váratlanul meghalt.⁵⁷

Unrestnek a cseh történelem e korszakáról rajzolt képe lényegesen eltér a történettudomány álláspontjától.

Az Unrest által elérhető hírforrások -- korabeli eseményekről lévén szó -- a császári udvar cseh-ellenes propagandája, szóbeli hírek, korabeli újságok, röpiratok lehettek. De nemcsak Frigyes, hanem Mátyás politikája is hozzájárult Unrest felfogásának kialakításához. A cseh háború ideológiai alapja az "eretnekek" ellen folytatott harc volt. Mátyás ezzel próbálta leplezni a politikai célt, a cseh királyi cím mellé a valóságos cseh királyi hatalom és ezzel a német--római birodalmi választófejedelemség megszerzését. Mátyás csehországi politikai törekvéseihez jó háttérrel biztosított II. Pius pápa nyílt támogatása és rokonszenve.⁵⁸ Unrest azonban a politikai manőverekből nem sokat látott meg, felfogásának is jobban megfelelték a katolikus propaganda szólamai, s a valóságos indítékok kielemezésére nem vállalkozott. A kisember számára a nagypolitikába való betekintés lehetősége nem volt meg még abban az esetben sem, ha megfelelő érzéket és érdeklődést tanúsított a politikai események iránt. Unrest pap volt, tehát a katolikus egyház ügyét szíven viselte. Nem látta a történelmi fejlődés igazi mozgatóerőit, ezért teljesen hihetőnek tűnt szemében, hogy királyok hajlandók csupán a vallásért, a keresztény világ léteért harcolni, függetlenül saját politikai érdekeiktől. Az uralkodóknak viszont csupán ürügy volt a vallás saját politikai céljaik megvalósítására.

A huszita csehek Podjebrád halála után sem válnak rokonszenvesebbé Unrest szemében, holott ekkor már a vallásos lepel teljesen szertefoszlott: nyíltan előtérbe lépett a cseh trónért folytatott politikai közdelem, melyben a csehek Frigyesseel és a Jagellókkal szövetségre harcoltak Mátyás ellen.

III. Frigyes német--római császárrá választására 1440-ben került sor. A választófejedelmek újból Habsburg-herceget ültettek a birodalom egységét szimbolizáló

trónra. Az új császár nehéz politikai helyzetben került hatalomra, még súlyosabb problémákkal kellett szembenéznie, mint őseinek, és azoknál is kevésbé tudott érvényt szerezni akarataának.

Frigyesnek német--római császárrá választásakor csak névleges birtokai voltak. A Habsburgok is viselték családi birtokaik névleges címeit, mint ahogy ezt minden uralkodónál megfigyelhetjük. Hosszú ideig tartó uralkodása alatt ősei birtokainak egy részét sikerült uralma alatt újra egyesítenie, de a cseh és a magyar korona megszerzéséhez elégtelennek bizonyult a Habsburg örökösödési jog. Frigyes életében sem az erőszak, sem a cselszövés, a diplomáciai furfang, sem a szerződések nem vezettek e területek Habsburg birtoklásához.

V. László gyermekként került a magyar és a cseh trónra, s öröklési jog szerint Ausztriának is ura. László sokáig élt Frigyes mellett.

A császár arra törekedett, hogy -- a lehetőségekhez mérten -- a rendek ellenére királyi rokona "hatalmát" saját maga számára gyümölcsöztesse. Frigyes törekvése, hogy saját szűkebb családját erősítse, V. László életének utolsó éveiben sem hozott nagyobb sikert.

Unrest az V. László és Frigyes közti feszültség kérdésében László oldalán foglal állást, mivel Ausztriában, Csehországban és Magyarországon ő volt a legitim uralkodó. Megemlíti, hogy Frigyes már fiatal korában is nagyravágyó volt.⁵⁹

V. László halála után két választott uralkodó került trónra: György és Mátyás.⁶⁰ A császár magának akarta megszerezni V. László teljes örökségét, de előbb Ausztriáért és a Cilleiek Steier hagyatékáért kellett megközdenie.⁶¹ A Duna-völgyi hegemonia megszerzésére törekedett, versenytársai a lengyel Jagellók és Hunyadi Mátyás voltak. Frigyes magyar trónra törekvése szá-

mos viszályra és összeütközésre adott okot.⁶² A két uralkodó átmeneti megbékéje idején Frigyes mint német-római császár Mátyásnak ígérte a cseh trónt;⁶³ a két választott király szembeállítását politikai manőver sejté hatalma kiterjesztéséhez. Frigyes olyan ígéreteket tett Mátyásnak, amelyeket saját érdekei csorbitása nélkül nem tudott volna teljesíteni -- ebből is kitűnik, hogy ígéretét csak diplomáciai fogásnak szánta.

A két uralkodó közötti viszályban Unrest saját uralkodóját marasztalja el szerződészegésért, őt okolja azért a háborúért, amelyben Mátyás a szerződés megszegése után fegyverrel igyekszik érvényt szerezni jogainak.⁶⁴ A Mátyás--Frigyes-konfliktusban a császár nem tudta elérni célját,⁶⁵ híveit is üres ígéretekkel áltatta;⁶⁶ Unrest úgy véli, hogy Frigyeset nem is érdekelte az osztrák tartományok lakosságának szenvedése. Mivel nem tudták fizetni a császári zsoldosokat, ezért garázdálkodásukat nem akadályozta meg;⁶⁷ a tartományok hiába próbálták a császárt rábírni a békére, ezért maguk kezdtek alkudozni a magyar királlyal. Ezt viszont Frigyes akarta megghiúsítani vagy legalább akkora árat szabni hozzájárulásáért, mint amennyit Mátyás követelt tőlük a béke fejében.⁶⁸

Unrest nem viseltetett eleve ellenszenvvel a császár iránt, ígéretei nyomán várakozással nézett az események elé; csalódottságát csak ezek sorozatos be nem váltása után juttatja kifejezésre, de még ekkor sem tartja a császárt a bajok egyedüli kútfejének, hanem számba veszi a körülményeket is.⁶⁹

A császár uralkodása idején állandó probléma volt a török kérdés. Bár időnként szóba került a német birodalom, a császár és a magyar király közös összefogása a török ellen,⁷⁰ a tervet Frigyes csak addig támogatta, amíg neki magának nem kellett áldozatokat hoznia.⁷¹ A Habsburg-ház tartományainak déli részein igen

gyakoriak voltak a török betörések. Unrest szorgalmasan regisztrálja őket, és hozzáfűzi, hogy ellenállásba nemigen ütköztek, vagy legfeljebb a lakosság részéről. A Mátyással folytatott háború idején igen messzire elkalandoztak a tartományokat rabolva és fosztogatva.

Ezek a tények alapozták meg III. Frigyes Unrest által felrajzolt portréját. Jellemvonásai kicsinyesek: fukar,⁷² nagyravágyó, nem lehet eligazodni szándékain,⁷³ makacsul ragaszkodik elhatározásaihoz még akkor is, amikor már világossá vált, hogy kivihetetlenek, és országainak, tartományainak csak szenvedéseket okoznak.

A kortárs Unrest a császárra legjellemzőbb tulajdonságokat emeli ki. Megállapításait egyaránt alátámasztják a császár közelében élő kortársak /pl. Aeneas Sylvius/ feljegyzései és a modern kutatások.⁷⁴ Unrest a császárt halálakor csak általános keresztényi frázisokkal méltatja -- nem az uralkodót, hanem a katolikus embert. Ezek a közhelyek tulajdonképpen minden hívőnek kijárnak: isten irgalmát kéri, ne rójon fel neki semmi vétket, s fohászát azzal indokolja, hogy mégiscsak dicséretes dolog megemlékezni minden hívő lélekről s örök nyugalmat kívánni neki.⁷⁵

Unrest a függelékben leírja a császár temetését.⁷⁶ Érdekes művelődéstörténeti adatokat tartalmaz a szertartást illetően.

Frigyes felesége a portugál király leánya, Leonóra volt. Két gyermekük született, Miksa és Kunigunda. Az osztrák tartományoknak Miksa volt az egyetlen örököse. Unrest Miksáról rajzolt portréja kevésbé élethű és érzelemgazdag, mint a Frigyesről alakított kép.

Merész Károly burgundiai herceg halála után tartományai leányára, Máriára szálltak. A burgundi örökséget nemcsak a Habsburgok, de a francia király is szívesen tudta volna birodalma részének. Mindkét uralkodócsalád házasság útján akarta megszerezni a gazdag tartományokat.

A burgundi kormányzat inkább választotta a Habsburg vőlegényt, mint az amúgy is állandóan fenyegető francia befolyást. Miksa tehát Merész Károly birodalmát is örökölte a herceg címeivel együtt. A fiatal uralkodónak azonban fegyverrel kellett megvédenie birtokait XI. Lajos francia királlyal szemben.

Unrest részletesen tájékoztat bennünket a burgundiai eseményekről.⁷⁷ Az ismertetés mellett véleményt alkot Ausztria, Karintia, Krajna és Steierország szempontjából a következményeket illetően. Afölött sajnálkozik, hogy Miksa öröklött tartományai elvesztették azt a reményüket, miszerint Frigyes császár egyetlen fia és örököse ellenáll a hitetlen törököknek, akik a tartományokat pusztítják. Burgundi öröksége megvédése érdekében szövetkeznie kell a svájciakkal, akik régóta elpártoltak az osztrák háztól. Minden hü szívnél fájdalmat okoz az, ha az osztrák házat javaiban és becsületében pusztulni látja. Aha Miksa osztrák tartományaiban maradt volna, ahol egyedül ő az úr és örökös, akkor országaiban nagyobb rend uralkodna. Isten óvja Miksát -- hangzik Unrest fohásza.⁷⁸

Miksáról hosszú ideig nem ejt szót ezután Unrest. 1488-ban került újra kapcsolatba Miksa az osztrák örökös tartományokkal, amikor Frigyes kénytelen volt elvonni csapatokat az országa területén folyó háborútól, hogy kiszabadítsa fiát alattvalói fogságából.⁷⁹

1489-től játszott Miksa aktív szerepet a Habsburg-ház tartományaiban folyó háborúban, mintegy az öreg császár helyett látott el bizonyos uralkodói teendőket: hozzájárult fegyverszünet kötéséhez, és szervezkedett a béke megkötése érdekében.⁸⁰

Mátyás halála után Miksa megpróbálkozott a magyar trón megszerzésével. Unrest szerint a magyar király halála után követséget küldött Magyarországra a fő- és közrendekhez, egyháziakhoz és világiakhoz, hogy engedjék

be őt az országba, és fogadják el őt mint jogos és jövőendő urukat, aki biztosítaná az alattvalók szabadságjogait, békét teremtené az országban, és megvédené azt a törököktől. Ha nem kapja meg a beleegyezést, élete végéig ellensége lesz az országnak és valamennyi lakosának. -- hangzik Miksa ultimátuma. Unrest szerint a főurak nem gördítettek volna akadályt, de a köznép nem adta beleegyezését.⁸¹

Ezután került sor Miksa magyarországi hadjáratára. A hadi készülődésben a császár is segítséget nyújtott: hadba hívta alattvalóit, és adót vetett ki a köznépre. Az osztrák tartományokban még folyt a háború, a nagy pusztítás következtében elszegényedtek az adófizetők, sok fontos vár magyar megszállás alatt volt. Tehát a belső ügyek akadályozták, hogy Miksa azonnal Magyarországra ellen vonulhasson. Erre csak 1491 húsvétján került sor, amikor már több mint fél éve Kázmér lengyel király fia, Jagelló Ulászló volt a magyar király.⁸²

Miksa egészen Székesfehérvárig vonult, de itt elfogyott a pénze, katonái zsold nélkül nem akartak harcolni, ezért fel kellett adnia Buda elfoglalásának tervét.⁸³ Következő év hadjáratára nem került sor, Pozsonyban békét kötött Miksa és Ulászló. Miksa elismerte Ulászló magyar királyságát, és lemondott magyarországi hódításairól. Ulászló ugyancsak visszaadta Miksának azokat a területeket, amiket fegyverrel hódítottak el, de korábban Ausztriához tartoztak.⁸⁴

III. Frigyes halála után Miksa kerül a Habsburgok trónjára. Hatalmi törekvései ellentétes irányúak voltak, mint apjáé. Elsősorban Európa nyugati területén próbál hatalmi pozíciókat szerezni. Ezt célozza Anna von Bretagne-nal kötött második házassága is. A Duna-menti hegemonia átmenetileg kicsúszik a Habsburgok kezéből, és a Jagellók előretörése figyelhető meg.

A Habsburg-ház XV. századi története szorosan

összefonódik a Hunyadiak magyarországi és európai törekvéseivel. Fontos helyet foglal el tehát Unrest krónikájában Hunyadi Mátyás, szerzőnk színesen, sokoldalúan ábrázolja a szomszédos ország uralkodóját.

A krónikairó nem foglalkozik Mátyás trónra kerülésének körülményeivel. Először akkor tesz említést a magyar királyról, amikor 1468-ban a császárral együtt Csehországra támadt: ekkor "felséges" jelzővel illeti.⁸⁵ Heyleslően nyilatkozik Mátyás és csapatai hadműveleteiről és bevallott céljairól.

Mátyás tevékenységével részletesebben a császárral kialakult nézeteltérés kapcsán foglalkozik a szerző, amelyet kisebb összetűzések sora és Frigyes belső ellenségeinek támogatása előzött meg. A krónika tanúsága szerint először Mátyás király küldött írásos hadüzenetet a császárnak, melyben sok sérelmet sorolt fel, a legfőbb ezek között az, hogy a császár nem őrá ruházta Csehország királyi jelvényeit.⁸⁶ Mátyás reménykedett abban, hogy Podjebrád halála után őt teszi meg cseh királlyá, mivel ő segítette legjobban a császárt a husziták elleni háborúban, és ígéretet is kapott erre vonatkozóan tőle. Amint Frigyes Ulászlónak adta a cseh királyi jelvényeket, Mátyás azonnal megüzente a háborút a császárnak. Unrest németül közli Mátyás hadüzenetének szövegét, amelyet valószínűleg propagandairatként terjesztettek a tartományokban. A béke felmondása nyomán több főnemes is hadat üzent a császárnak, pl. Kristóf bajor herceg, György zagorjei gróf és mások. Mind Mátyás, mind hívei hangsúlyozták, hogy az ellenségeskedés csak a Habsburg örökös tartományok ellen irányul, nem pedig a Római Birodalom ellen. Frigyes ugyan válaszolt Mátyás sérelmeire, Unrest azonban terjedelmes voltára hivatkozva nem közli a szöveget.⁸⁷

A salzburgi érsekség körül támadt viszályba beavatkozó Mátyás fellépését azzal indokolta, hogy az ér-

sek jogait kell biztosítani.

1476-ban Beckensloer János kegyvesztett lett a magyar királynál, s Frigyeshez szökött, aki gazdagon megjutalmazta; először neki adta Steierország kormányzását, majd Wildont, de a volt esztergomi érsek sokáig nem birtokolta ezeket. A császár ugyanis a salzburgi érsekséget kívánta ráruházni, de az akkori salzburgi érsek, Bernhard von Rohr érsek nem akart lemondani, bár korábban maga ígérte meg a császárnak, hogy bizonyos ellenszolgáltatások fejében visszavonul az egyházmegye kormányzásától. Frigyes rendszabályokat akart foganatosítani az érsek ellen. Von Rohr attól tartott, hogy kiszorítják tisztségéből, ezért oltalmat és segítséget keresett a magyar királynál. Mátyás pártfogásába vette a salzburgit, és szövetségüket kétoldalúan írásba foglalták. A szerződés egyik pontja értelmében "minden vár és mezőváros nyitva álljon a király előtt, de a püspök jogainak, jövedelmének és birtokainak károsodása nélkül.⁸⁸ Ezzel a szerződéssel igen sok város és vár magyar katonai megszállás alá került. A történeteket Mátyás úgy prezentálta, hogy a salzburgi érsek jogainak biztosítása köti le katonai erejét, s ezért nem tud a török ellen vonulni; a török elleni hadjárat megghiusulásának okozója Frigyes, ő háborgatta az érseket birtokaiban, ezenkívül² korábban kötött béke pontjait sem tartotta meg -- mondja Unrest.

1480-ban a törökök Magyarországra törtek, és csapást mértek a magyar király seregére,⁸⁹ aki emiatt szívesen békét kötött volna a császárral. Frigyes erre mindaddig nem volt hajlandó, amíg a király át nem adja neki a tőle elfoglalt és a salzburgi érsektől kapott várakat. Ez utóbbi feltételt viszont Mátyás nem fogadta el.⁹⁰ A háború tovább folytatódott, s emellett a török is rablóhadjáratokat vezetett az osztrák tartományok területére. A császár seregei gyengének bizonyultak az ellenállásra, s a védelem terheit igyekezett a tartományokra hárítani.⁹¹

1482-ben Karintia békét kért a magyar királytól. Frigyes a békeszerződést meg akarta akadályozni, de hasztalan. Karintiában 1486-ig viszonylagos fegyvernyugvás volt, míg más tartományokban hosszúra nyúlt a kisebb-nagyobb csetepaték sorozata. A várak és erősségek egymás után adták meg magukat Mátyásnak. 1485-ben Bécs, 1487-ben Bécsújhely is a magyarok kezére került. A háború folyamán több alkalommal kötöttek fegyverszünetet vagy békét hosszabb-rövidebb időre a kisebb-nagyobb területre vonatkozóan. Mátyás általában ügyelt arra, hogy a szerződéseket ne ő szegje meg, a háború folytatásának ne ő legyen a közvetlen okozója.

Mátyás igen hosszú ideig hadakozott az osztrák tartományokban, s a háborús események Unrest közvetlen működési területét is sújtották. A szerző ennek ellenére nem ítéli el a magyar királyt, nem nyilatkozik elmarasztalóan róla. Igyekszik kiemelni pozitívumait, mindenekelőtt a huszita eretnecség^(és) a török ellen folytatott küzdelmeit hangsúlyozza,⁹² de elismerően nyilatkozik igazságosságáról:⁹³ mindig a megegyezések és a jog szerint igyekszik cselekedni.⁹⁴ Unrest úgy ítéli meg, hogy Mátyás ellensége minden nemesnek és nem nemesnek, aki könnyen el hagyja magát tántorítani urától,⁹⁵ tehát saját taktikai érdekeinek is fölébe helyezi a középkori keresztény morál egyik sarkalatos, Unrest által is természetesen nagyra becsült erényét, a feudális úr iránt kötelező vazallusi hűséget. Köztudomású, hogy Mátyás tökéletesen otthonos volt a reneszánsz diplomácia fogásaiban, s maga is előszeretettel vette igénybe ellenségei ellenségeinek segítségét, beleértve a vele szembenálló uralkodók lázadó rendjeit, hűbéréseit, alattvalóit is, ami aligha egyeztethető össze a feudális jogrend követelményeivel, s éppen ezért hatásos ellensúlyozást, alkalmas propagandát igényelt. Unrest észreveszi, hogy Mátyás minden tevékenységét

igyekeszik mindig elfogadhatóan igazolni s ehhez a megfelelő diplomáciai lépéseket is megtenni. Frigyes elleni háborúja indokairól pl. tájékoztatja a német-római birodalom fejedelmeit, és ezzel mintegy x megindokolja, miért nem inkább a török ellen fordul.⁹⁶

A Mátyás halálát tárgyaló részben Unrest tömör portrét rajzol a király egyéniségéről: "meghalt a felséges és nagy hatalmú Mátyás király, aki Magyarországon és a magyar koronához tartozó területeken oly hatalommal uralkodott, amilyennel András király óta egy magyar király sem rendelkezett."⁹⁷ "Haláláról sok kósza hírszállongott, többnyire olyanoktól, akik halálának nem voltak tanúi, de halálos ellenségei voltak, s az efféle tudatlan szóbeszédben halálát lelke elkárhozása jelenek tudták be. Ám ilyet senki ember fia a földön nem állíthat biztosra, mert az ember nem ismerheti isten kegyelmét és az isteni ítéletet, s ez ellenkezik isten tanításával: senkit ne ítéljete meg. Bár Mátyás király háborúiban sok rosszat tett, mégis a törökök és a csehországi husziták ellen sok jót cselekedett, sok keresztény hitét és életét megvédte, s mindenkor éber volt a hitetlenekkel szemben. Ha jól meggondoljuk, akkor Mátyás király a háborúiban sokkal több rosszat is cselekedhetett volna, mint amennyit cselekedett. Sok gonoszságot övéi vittek véghez, amiben sem része, sem szándéke nem volt. Isten nem akarhatja, hogy mindazok a császárok, királyok, fejedelmek és hatalmasok elkárhozzanak, akik háborúskodnak és harcolnak..."⁹⁸ "Végül is keresztény hitben halt meg..."⁹⁹ "Noha isten ellen cselekedett, és bünt követett el, senki nem vonhatja kétségbe emiatt tartott bűnbocsánatát, melyet isten minden bűnöstől kegyesen elfogad..."¹⁰⁰

A keresztények istentől kapott jutalma a bűnbocsánat, az elkárhozástól való mentesítés. Unrest szerint a király feloldozást nyert bűnei alól, és tetteiért a

legmagasabb jutalomban is részesülhetett. Védi a királyt azokkal szemben, akik kárhoztatják. Persze, a nekrológban az általános teológus--moralista szempontok érvényesülnek, ez azonban mit sem von le abból, hogy egészében véve a Mátyásról alkotott kép feltűnően pozitív. A szerző állásfoglalását akkor értékelhetjük igazán, ha Mátyás és Frigyes uralkodásának bemutatását összevetjük egymással.

Mátyás uralkodása Magyarországon a feudalizmus keretein belül biztonságot és stabilitást eredményezett. A kizsákmányolás törvényekbe foglalt kereteit nem súlyosbitotta az anarchia, s az akkori felfogás szerint az uralkodó érvényt tudott szerezni a jogrendnek. Ezzel szemben Frigyes országaiban feudális anarchia dúlt, a törököt nem tudja feltartóztatni, hadi vállalkozásai többnyire kudarcba fulladnak.

A belső rend és biztonság megteremtése, a pénzügyi stabilitás mellett a királynak volt ereje külpolitikai vállalkozásokra is.¹⁰¹ A cseh háború jogosságát a szerző az eretnokség elleni harccal igazolja. A Frigyes--Mátyás-konfliktus kezdeti okát a szerző abban látja, hogy a császár nem tartotta meg ígéretét, később pedig a salzburgi háborúért a főpapságot teszi felelőssé. E sok összeütközés mellett a király időnként a töröknek is kellemetlenségeket tudott okozni, s hogy nagyobb erővel nem támadhatott rá, annak a császár volt az oka, mert nem akarja a békességet a királlyal -- mondja Unrest.¹⁰²

Mátyás nemcsak akkor ért el sikereket a törökkel szemben, ha a többi hadszíntéren fegyverszünet vagy béke volt, hanem akkor is, ha két fronton egyszerre harcolt. Serégei mozgékonyak, az akkori haditechnika fogalmai szerint gyorsan átcsoportosíthatók voltak. A feudális hadsereg sajátosságai közé tartozik, hogy háború esetén a zsákmány nagyban hozzájárul a hadsereg

fenntartásához: a sarcok, váltságdíjak, rabolt javak körülbelül elegendők lehettek a hadsereg felszerelési költségeinek, zsoldjának és élelmezésének fedezésére. Mátyás nagylétszámú hadseregének ilyen formában történő ellátása jelentősen tehermentesítette a királyi kincstárt. Unrest művében számot tényt, adatot közöl, amelyek alátámasztják ezt a megállapítást.^{102/a}

Mátyás Diplomáciája is hozzájárult a pozitív propagandához. Egyes lépései jogosságát igyekezett szerződésekkel, megállapodásokkal bizonyítani s ezeket a lehető legszélesebb körben terjeszteni. A Mátyásról keringő anekdoták igazságosságát igazolják. Unrest is feljegyez néhányat közülük.¹⁰³ Mindebből jól érzékelhető, hogy Mátyás állt legközelebb ahhoz az uralkodó-ideálhoz, amelyet Unrest maga elé képzelt.

A pápasággal Unrest viszonylag keveset foglalkozik. A XV. század második felében a pápák jelentős politikai befolyással rendelkeztek. A kor lényegéből fakadt, hogy a fontos politikai kérdésekben az uralkodók tárgyalópartnerei, nagyhatalmi tényezők, alapvetően befolyásolják az európai erőviszonyok alakulását. Az egyházi és világi tárgyú pápai intézkedéseket politikai és gazdasági megfontolások hatják át, melyek a pápaság súlyának növelését célozzák. Így pl. a szent célokra történő gyűjtéseknek, az volt a jól átgondolt értelme, hogy minél több arany kerüljön az európai országokból a pápai kincstárba.

A török és a husziták elleni harc támogatása ugyancsak érdeke volt az egyház fejének. Mátyás és a pápa céljai e téren egybeestek, ezért voltak jogos elvárásai a királynak. A hetvenes évek közepén azonban már Mátyás is világosan látja, hogy komoly támogatásra nem számíthat, a pápai segítség szép szavakból és szentelt kardokból áll, amivel nem lehet csatát nyerni sem az eretnekek, sem a törökök ellenében.¹⁰⁴

Unrest a pápai politika egészéről tényszerűen, kommentálás nélkül ír. A Wörthi tó melletti kis falúból nézve a pápai politika tényleges mozgatóerőit nemigen lehetett kielemezni. A krónikás érdeklődése tehát a tudomásulvételig terjed, az okokat nem kutatja. Talán ebből adódik, hogy még a pápák nevét és intézkedéseit is összecsereéli.

2. A nemesség

A feudális társadalom rendjét saját korában isteni eredetűnek, tehát örök érvényűnek tartották. A nemességnek a valóságnál nagyobb jelentőséget tulajdonítottak, a legfőbb társadalmi erőnek tekintették.¹⁰⁵

Az uralkodó osztályon belül a történelem folyamán rétegek alakultak ki, és a 15. századra stabilizálódott a rendiség. A középkor gondolkodására általában jellemző a megkülönböztetett rendeken alapuló társadalmi szervezet eszméje, amelyet a további társadalmi differenciálódás finomított. A rend fogalma tehát nem azonos az osztály fogalmával, nem kötődik szorosan ahhoz, a különbségtétel alapja a jog, a foglalkozás, a társadalmi funkció.¹⁰⁶

Unrest művéből a nemességen belül kialakult hierarchia terminológiailag is visszatükröződik.¹⁰⁷ A döntő szempont azonban az, hogy ki-kí személy szerint milyen szerepet játszott a politikai életben. Fontos tényező a róluk alakított véleményben cselekedeteik indítéka, oka, amely a szerző jogfelfogásából fakadóan lehet dicséretre méltó vagy elítélendő. A nemességen belül egy-egy család jogállása nem örök érvényű, igen élnék a társadalmi mobilitás, amit az egyén társadalmi-politikai szerepe vagy gazdagsága is befolyásol.

A büszkeséggel és hatalmi öntudattal párosuló lobbanékony, szélsőséges érzelmi megnyilvánulás befolyásolója az érdek- és hatalmi ellentétből fakadó viszályoknak. A háborúskodás nemcsak uralkodóházak között folyik, hanem egy-egy ország nemessége is előszeretettel hatalmaskodik a gyengébb fölött, gyakran megtámadják magát az uralkodót is. A lázongó nemesek, ha nem érzik magukat katonailag eléggé erősnek, szövetségre lépnek az uralkodó külső ellenségeivel is, pl. a törökkel.¹⁰⁸ A viszálykodás oly gyakori, hogy mintegy a feudalizmus jellemzőjeként említhetjük az anarchiát.

Az anarchikus küzdelmek közül szerzőnk először az 1468-as steier eseményekkel foglalkozik. A nemesi szövetség, a Bund vezetője ekkor Andreas Baumkircher volt.

Baumkircher⁽²³⁾ a császár ellentéte azonban korábbi keletű. A Baumkircher-család ősi birtokai Krajnában voltak. Andreast házassági kapcsolat fűzte Steierországhoz, később szolgálatai fejében kapott birtokokat Magyarországon is.¹⁰⁹ Andreas Baumkircher 1447-ben Nyugat-Magyarországon, Vasvár környékén császári kormányzó. Ez a terület része volt annak a birtoknak, amelyet III. Frigyes V. László feletti gyámságától kezdve magának tartott meg. Baumkircher az Albert-ág utolsó leszármazottjának hűbérese és pártolója volt. Hűbéri viszony fűzte őt a Cillei-családhoz is. Eredendően ebből fakadt az érdekellentét, amely III. Frigyesrel szembeállította Andreast.¹¹⁰

V. László és Cillei Ulrich halála után a főúr kiegyezett a császárral, Frigyes tanácsosává fogadta, és hadvezérévé tette.¹¹¹ A császár Mátyás elleni első támadásakor Baumkircher Frigyeset támogatja.¹¹²

A császár jelentős számú és értékű birtokot zálogosított el Baumkirchernél. Ezek elsősorban a Cillei-birtokból származtak, s többségük magyar területen feküdt. A két uralkodó kiegyezése után Mátyás kiváltotta Andreastól a zálogot, és meg is ajándékozta a főurat. Baumkircher tehát magyar mágnásnak is érezhette magát, és abba a helyzetbe került, hogy két uralkodó kereste a kegyeit.

1468-ban, Frigyes cseh hadjáratával egyidőben anarchia kapott lábra az osztrák örökös tartományokban, és a steierországi Bund élére Baumkircher állt. Az elégedetlenkedő főurak közül Baumkircheren kívül másnak is volt birtoka Magyarországon.¹¹³

Az 1468-ban kezdődő Frigyes--Baumkircher-viszályra vonatkozóan az okleveles források mellett fő tudó-

sitónk Unrest, aki a szövevényes eseményeket részletesen tárgyalja, és adatai is pontosak.¹¹⁴ Az ellentétet ki-robbantó okot azonban nem közli.¹¹⁵ Unrest feltételezi, hogy az urak az ország javára akartak tenni, de nagy károkat okoztak Steierországban. A császár ugyan leverte és megtorolta a mozgalmat, de az nem szűnt meg.¹¹⁶ A béke helyreállításában Mátyás közvetítő szerepet játszott.¹¹⁷

1469-ben Frigyes Rómába zarándokolt. Ekkor újra kirobbant Steierországban a Bund felkelése, és úgy elharapózott, mint a rosszul kioltott tűz.¹¹⁸ Rövid idő alatt csaknem egész Steierországot elfoglalták.¹¹⁹ A császár a hadi kiadásokat a lakosságra hárítottá át: általános hadiadót vetett ki Karintiára.¹²⁰ Csatára került sor, ahol a császáriak győztek.¹²¹ Mindkét fél idegen zsoldosokat fogadoott, akik raboltak és gyűjtogattak, ezzel sok kárt okoztak a szegényeknek, papoknak és világiaknak.¹²²

Az összeütközések tovább folytak Frigyes és Baumkircher között.¹²³ Az a hír járta, hogy a pusztítást a császár merő fukarságból türi: nagy adót vetett ki Karintiára és Steierországra.¹²⁴

A császár Bécsbe kérte a magyar királyt, aki magával vitte Baumkirchert is. Mindenki békére számított, és remélték, hogy a törökkel szembeni ellenállás dolgában is megegyeznek. A magyar király azonban váratlanul felkerekedett, és Baumkircherrel együtt elhajózott a Dunán Magyarország felé. A király mérgesen nyilatkozott a hosszú tanácskozásról, és tudtára adta Baumkirchernek, hogy támogatja őt a császárral szemben - írja Unrest.¹²⁵

Frigyes ki tudta várni a maga idejét, és addig hagyta függőben a dolgokat -- mondja Unrest --, amíg a rendek maguk voltak kénytelenek Baumkircherhez fordulni. Mivel nem akartak további pusztítást, megígérték Baum-

kirchernek is, a császárnak is, hogy megfizetik a zsoldot és a tartozást minden zsoldosuknak.¹²⁶ Az adót azonban nem tudták teljesen beszedni és Baumkircher zsoldosait maradéktalanul kifizetni. Ezért azok nem akarták a városokat és várakat elhagyni, hanem tovább raboltak.¹²⁷ Mátyás megpróbált többször is közbenjárni Baumkircher ügyében, Frigyes azonban nem átrgyalt e kérdésben. A király érdeke azt kívánta, hogy elkerülje a német szaktást, ezért abbahagyta a lázadó főúr nyílt támogatását.¹²⁸ Ezután a császár csapdába ejtette a pártütő Baumkirchert, és lefejeztette.¹²⁹ Emberei még egy ideig folytatták a háborút, de 1471 végére kiegyeztek a császárral.¹³⁰

Unrest nem ítéli el Baumkircher háborúskodását, bár a nézeteltérés okát nem írja le. Ugy látja, hogy a császár fősvenységből nem teljesíti az elégedetlenkedők felteteleit, sőt saját zsoldosait is fizetetlenül szabadjára engedi. A nemesek szüntetik meg a háborúskodást azzal, hogy kifizetik mindkét fél zsoldosait, eltávolítják őket a megszállt városokból, és ezzel megmentik a tartományt a további pusztulástól: tehát a nemesség a legfőbb erő a tartományokban.

Unrest név szerint említi a Baumkircher oldalán harcoló nemeseket. A felkelésben résztvevők között akadt, aki később egyedül is szembeszállt a császárral.¹³¹ A további, főleg helytörténeti anyagra épülő kutatás feladata kideríteni, milyen indítékból álltak Baumkircher oldalára az említett nemesek.

Mátyásnak a császár ellen indított második támadása előtt újabb nemesi felkelés vette kezdetét az osztrák tartományokban. Magát Mátyást a Bund támogatójának tartották.¹³² A császár szembeszállt a lázadókkal, és IV. Sixtus pápával kiátkoztatta őket. A kiközösítésnek sok szegény pap adta meg az árát -- sopánkodik Unrest --, ahol papra akadtak, megölték.¹³³

A magyar király is beavatkozott a háborúba. Az egyik

főúr, Grafenecker kiegyezett a császárral; azután Mátyás elfogatta, és csak nagyszegű aranyért engedte szabadon.¹³⁴

A kezdeti sikertelenségek után számos főúr visszapártolt Frigyeshez.

Unrest elismerően nyilatkozik a nemesség azon tagjairól, akik hajlandók voltak katonailag fellépni a magyar seregek ellen.¹³⁵

A nemességet jelentős károsodás érte ebben az időszakban. A lakosság pusztulásával csökkent az adófizetők száma. A mezőgazdasági termelés lehanyatlott. Sokszor előfordult, hogy birtokaik és jobbágyaik megmentése érdekében maguk a nemesek kényszerültek kifizetni a zsoldosoknak a sarcot.¹³⁶ Érthető tehát, hogy a karintiai békeszerződés megkötését maguk a rendek szorgalmazták. Unrest helyeslően nyilatkozik a rendek ezen kezdeményezéséről, "mivel az ország teljesen elszegényedett és elpusztult, senkitől nem kapott segítséget, oltalmat; elhagyták mindazok, akik miatt a háború kirobbant, és tartott immár két és háromnegyed esztendeje: az embereknek és az országnak semmi köze nem volt hozzá, nem csoda, ha nem akarták tovább viselni az áldatlan küzdelem terheit és teljesen tönkremenni, ezért ... megkötötték a békét a tartomány és a király parancsnokai között olyan formában, hogy a nemesség küldjön követeket a királyhoz, s ha ő is hozzájárul, béke lesz Karintiában."¹³⁷ A nemesek mindenképpen békére vágytak, de ezzel nem szegték meg a császár iránti alattvalói hűséget -- írja a szerző --, hiszen a császár leveléből indultak ki, amely szerint Frigyes hozzájárul a békéhez, ha bizonyos összeget fizet neki ezért a tartomány.¹³⁸

A nemesség követei elmentek Bécsbe a császárhoz, és erősen buzgólkodva vártak egy negyedévet a felsőges válaszra -- írja Unrest --, de nem tudták kieszközölni

az engedélyt a békekötésre, sőt, megtiltották nekik, hogy a magyar királyhoz lovagoljanak. A követség tehát nem járt sikerrel, távozásukat is akadályozták, s a királyi csapatoknak kellett őket Bécsből kimenteniök.¹³⁹ Karintia nemesei tehát kénytelenek voltak elfogadni a császár azon feltételét, hogy ugyanannyit fizetnek neki a hozzájárulásért, mint a magyar királynak a békéért.¹⁴⁰ Adót vetettek ki, amelyet mindenki köteles volt megadott napra beszolgáltatni, s ezt egyetlen hűbérúr vagy előljáró nem akadályozhatta meg.¹⁴¹ Ezután megkötötték a békét, s kölcsönösen oklevélbe foglalták.¹⁴² Az okmány szerint Karintia a császár és a király között dúló háború idejére garantált békét nyer.¹⁴³ Alig jött létre a megállapodás, Frigyes elküldte követeit Karintiaába, s általuk utasította alattvalóit, hogy a békét bontsák fel, s a jövőben engedélye nélkül semmiféle megegyezést ne kössenek.¹⁴⁴ A nemeseket külön is felszólította, és hűbéreik elvesztését helyezte kilátásba, amennyiben nem mondják fel a békét a magyaroknak; semmiképpen ne fizessenek a királynak, mert ezzel ellene erősítik őt.¹⁴⁵ A lakosok ezt gonosz dolognak tartották -- írja Unrest --, hiszen már átadták a magyaroknak a békeokmányt és a kötelezvényt, megkapták a király békelevelét, és becsülettel ettől már nem állhattak el.¹⁴⁶ Senki nem veheti tőlük rossz néven, ha meg akarják tartani szavukat és becsületüket.¹⁴⁷

A császár üzelmeire és tilalmaira a rendek elhárították, hogy felvilágosítják őt a béke pontjairól és minden körülményéről: hogy a béke sokkal inkább szolgálja az ő érdekeit, mint a súlyos háború; hogy az ország a folytonos, nehéz sarcokat már nem tudja megfizetni; hogy a rablások, gyűjtogatások és állandó sarcolások már teljesen tönkretették. A magyarok, "őfelsége el-lenségei" a pénzért kötött békétől inkább meggyengül-

tek, semmint erősödtek, hiszen két hadisarc Karintiában ennél többet jövedelmezett volna nekik. Továbbá emlékeztetik a császárt, hogy már hozzájárulását adta a békekötéshez, tehát kéri, fogadja azt el, kötelezze a városait és urbarialistáit a kivetett adó megfizetésére; ez esetben az ország kész fizetni neki 10 000 aranyat, éppen annyit, amennyit Frigyes az alkudozások elején tőlük írásban és szóban kívánt.¹⁴⁸

Unrest a nemességben látja az ország megmentőjét. Maradéktalanul békepárti, és helyesli a fegyvernyugvás érdekében tett lépéseket. A béke fenntartása nem ment simán, mind a király, mind a császár a rendekhez fordult a felmerült vitás esetekben.¹⁴⁹

Bécs elvesztése után úgy látszott, hogy a császár komoly intézkedéseket akar foganatosítani. A kinevezett új császári főparancsnokot bizalom fogadta,¹⁵⁰ s megérkezése után a karintiai rendek elhatározták, ha a királyiak a jövőben további igényekkel lépnek fel, vagy újabb károkat okoznak, többé nem egyezkednek velük, és pénzt sem fizetnek nekik, hanem sereget küldenek ellenük. Ennek megfelelően sorozást tartottak, hogy az ellenséget feltartóztathassák.¹⁵¹ A karintiai nemesi csapatok tehát próbáltak együttműködni az új parancsnokkal, de törekvésük kúclarcba fulladt, mivel a császár nem fizette zsoldosait, s a sereg egyre inkább szétzüllött.¹⁵²

A károk elkerülésének vagy lehető mérséklésének egyedüli módja tehát a fegyverszünet elérése, az ideiglenes békekötés maradt. A tartós béke csak Mátyás halála után valósult meg, de ennek létrehozásában a nemességnek már nemigen volt szerepe.

Unrest várakozással fordul a világi rendek felé, békeszerző tevékenységüket, mely a társadalom érdekét képviseli, rokonszenvvel kíséri. Az egyes személyekről már nincs mindig ilyen jó véleménye. A politikai élet,

a katonai akciók név szerint említett szereplőit tevékenységük alapján igyekszik megítélni, de az objektivitást nem mindig sikerül megőriznie. Jogos indulat fűti szavait, amikor -- származásra való tekintet nélkül -- elítéli azokat, akik rablással, fosztogatással sanyargatják a lakosságot.¹⁵³ "Sok ostoba nemes és sokan olyanok, akik a lovagi modort majmolták, de nem voltak nemesek -- írja --, akik jószágukat haszontalanul, nagy ostobán elverték, elfecsérelték, jogtalan jószággal akartak újra meggazdagodni, akiknek ellenükre van, ami igaz és jó, szeretik a gonoszt, és megfélemlenek a becsületről, amellyel elődeik javait nyerték, mindezek kilovagoltak az utakra és utcákra, elvették gazdagtól-szegénytől, amit náluk találtak; mindezt jogszegően, félelem és szégyenérzés nélkül cselekedtek a városok, mezővárosok és várak közelében. Sokan a házakhoz lovagoltak, és erőszakkal fosztogattak, sokan pedig ott, ahol az emberek a piacra jártak."¹⁵⁴ Majd egy mentegetőző megjegyzéssel próbálja elvenni szavai életét: "Szavaimat senki ne vegye magára, aki nem vétkezik ilyesmiben; azok becsületét nem szennyezem be. De akik vétkesek, a jövőben legyenek okosabbak, és fontolják meg, hogy azt a jószágot, amit ~~xx~~ becsülettel szereznek, becsülettel kell megtartani, s ez jobb, mint gyalázattal jogtalant szerezni."¹⁵⁵

Unrest árulóként bélyegzi meg azokat a nemeseket, akik ok nélkül a magyar királyhoz pártoltak, s a rájuk mért császári büntetést jogosnak tartja.¹⁵⁶ A következetesen császárpárti nemesekről mindig elismerően nyilatkozik. Karintia kormányzója és néhány, vele együttműködő nemes a belső ellenállás, a békeközvetítés és az ehhez szükséges anyagi javak előteremtésének fő szervezője. Ők közvetítenek a szembenálló felek között, tárgyalnak, és az igen gyakran előforduló sérelmek orvoslását próbálják békés úton elérni. Tevékenységüket

Unrest méltató figyelemmel kíséri, s az esetenkénti kudarcokért nem őket okolja, hanem egyéb tényezőt keres és talál, amely miatt nem sikerülhetett vállalkozásuk. Személyüket úgy állítja be, hogy azért nem kezdenek katonai vállalkozásokba, hogy ne növeljék a pusztítást; csak indokolt esetben, felkérésre vállalnak el katonai irányító szerepet /pl. a török ellen/, s azt a tőlük telhető legnagyobb buzgalommal és hozzáértéssel igyekeznek sikerre vinni. A vereség miatt nem őket okolja, hanem a haszonleső harcosokat. A számára rokonszenves személyiségeket egyéni adottságaikkal jellemzi. Mivel családjukról nem jegyez fel semmit, valószínűleg köznemesek voltak, ugyanis a legnagyobb nemesi családokat név szerint is megemlíti. Általában igyekszik tisztázni hovatartozásukat, még azt is, hogy a családon belül ki melyik ághoz tartozik, milyen érdemei vannak. A birtokviszonyokról is roppantul tájékozott. Ha a magyarok elfoglalnak egy várat vagy várost, rögtön közli, melyik nagyúri dinasztia birtokában volt. Egy-egy család megítélése általában nem változik, egységesen vagy pozitív, vagy negatív, s a kialakított véleményhez a szerző következetesen ragaszkodik, annak ellenére, hogy a háború forgatagában a nemesek szereplése, állásfoglalása nem mindig lehetett töretlenül egyértelmű /ezt Unrest meg is jegyzi/; a pozitív figurákat tehát nem ítéli el egy-egy "ballépésükért", hanem vagy kommentár nélkül közli a történeteket, vagy próbál mentséget keresni számukra.

A Weyspriach-család tagjai többször előbukkannak az eseménytörténetben. Tevékenységük mindenkori érdekeik függvénye. Időben két nemzedékükkel foglalkozik Unrest. Három testvér, Burkhard, Balthasar és Sigismund játszik nagyobb közéleti szerepet, de pártállás szempontjából igen ingatag. 1458--1460-ban a császári pénzverés egyik bérlője.¹⁵⁷ A Baumkircher-féle felkelés

Az idősebb generáció. Hármójuk közül Sigismund

idején /1470/ még pénzt kölcsönöz a császárnak.¹⁵⁸ Utóbb azonban Frigyes ellen fordult, s valamilyen formában kapcsolatba került a magyar királlyal is, mert 1475-ben a király kincstárnoka ajándékot küldött neki.¹⁵⁹

Sigismund Weyspriach fiai, Andre és Ulrich azonban mint karintiai fővezérek már Mátyás ellen harcolnak.¹⁶⁰ 1481-ben a zsoldfizetés elmaradása miatt Andre ellentétbe kerül a császárral, s emiatt átáll a magyarokhoz,¹⁶¹ az ő oldalukon harcol. 1484-ben még királpárti, s kétszer egymásután császári fogságba esik. Előbb pénz ellenében kiváltják, utóbb egy zsoldosért cserélik ki.¹⁶² 1489-ben azonban már mind a két testvér a magyarok ellen harcol,¹⁶³ főként saját váraikat igyekeznek megvédeni a magyar támadásokkal szemben. A krónikából nem tűnik ki, mi okból állt át Andre Weyspriach a császár oldalára.

Unrest leírása alapján a Weyspriachok igen állhatatlan politikát folytattak; ennek ellenére a "Weyspriachok barátja"¹⁶⁴ mint dicsérő jelző szerepel a krónikában, amikor Leonhard Cholnitzer jellemzésére kerül a sor.

Leonhard Cholnitzer a fegyveres konfliktus ki-robbanásának kezdetén a császár pártján harcol a magyarok ellen, s Unrest elismerően nyilatkozik róla: "... komolyan vette a háborút mint igaz hazafi, a császár hive..."¹⁶⁵ A nemesi származású hadvezér azonban nemcsak a magyarok által megszállt várak és városok ellen harcolt, hanem a saját javára is vezetett vállalkozásokat.¹⁶⁶ Unrest mégis katonai, hadvezéri ténykedésének azt a részét hangsúlyozza, amikor az ellenséggel fordult szembe, és annak feltartóztatásán fáradozott.¹⁶⁷

A Cholnitzerek a háború folyamán összeütközésbe kerültek a császárral. A karintiai nemesek, Leonhard és Andre Cholnitzer sok várat elfoglaltak -- írja

Unrest. A császár kérte ezek átadását, amire ők csak kiadásuk megtérítése fejében lettek volna hajlandók. Frigyes elfogatta, és csak a karintiai rendek közbenjárására engedte szabadon őket azzal a feltétellel, ha átadják neki foglalásaikat. A Cholnitzerek egy zsoldosvezérrel szövetségbe próbálták visszavenni szerzeményeiket, vállalkozásukat azonban nem koronázta siker. Ezután Leonhard Cholnitzer a magyar király szolgálatába szegődött.¹⁶⁸ A krónikában Cholnitzer nevével legközelebb mint Miksa király hívével találkozunk, aki nem tudni, mi okból várat adományoz neki.¹⁶⁹ A háború közbeeső szakaszában folytatott tevékenységére nem világít rá a szerző.

A forgandó hadiszerencse vagy Frigyes következtelensége miatt hol ide, hol oda pártolni kényszerülő nemeseket Unrest tehát nem ítéli meg szigorúan.

A negatívként beállított személyekkel kapcsolatos véleménye mellett szintén kitart, és rájuk jellemző gonoszságként állítja be minden lépésüket. A Liechtenstein-család tagjainak tevékenysége jellegében nem különbözött a fentebb említett nemesekétől. Részt vettek az 1476-os ausztriai nemesi felkelésben.¹⁷⁰ A háború kezdetén még a császár pártján álltak, majd ellentétbe kerültek vele; az ellentétet a nemsek közti viszály váltotta ki. Amikor megtudták, hogy a császár megharagudott rájuk, megegyeztek a királlyal, beengedték a magyar csapatokat váraikba,¹⁷¹ és a továbbiakban Mátyás oldalán vettek részt a csatározásokban. Seltenheim ostromakor a zsoldosok elpusztították a környéket. A liechtensteini nem volt fővezér, ennek ellenére azt emeli ki Unrest, hogy "ha több rosszat nem tett volna, ... akkor is sok lenne a rovásán."¹⁷² Jogosnak tartja a büntetést, melyet a császár mért rá: mivel a magyarok mellé állt, elvette minden jószágát. Családja 400 éven át uralkodott e területen, de ő váraiból rablófészket csi-

nált, és dúlta az országot, így hát megérdemelte sor-
sát.¹⁷³

A Liechtensteineket tehát egyértelműen ellensége-
sen ábrázolja a szerző, holott a magyar háború idején
nincs lényeges különbség ezek és a többi nemesek párt-
váltása között. Ellenszenve valószínűleg az 1476-os
nemesi felkelésre megy vissza, amikor Heinrich von
Liechtenstein sok papot megöletett.¹⁷⁴ A Liechtensteinek
azonban nem lettek teljesen kegyvesztettek, mint ezt Un-
rest gondolta, mert Miksa 1508-ban Velencével támadt
konfliktusakor már ismét szerepet játszanak a hadi e-
seményekben.¹⁷⁵ A dinasztia tehát velük is rendezte
kapcsolatait, és csupán a feudális anarchia követke-
ményeként igen gyakran előforduló átmeneti kudarc érte
a családot.

3. Az egyháziak

A főpapok és egyháznagyok sokrétű tevékenysége közé tartozik a társadalmi és politikai életben való részvétel. Az írásbeliség általánossá válásával, a próza és versírás művészi színvonalra emelkedésével, a politikai tudományok társadalmi rangjának megteremtődésével a nagy tudású, csiszolt gondolkodású személyiségek nélkülözhetetlenekké váltak az uralkodói udvarokban. A hatalmas egyházi birtok, valamint az uralkodó főkegyűri joga lehetővé tette, hogy politikusoknak mintegy tevékenységük elismeréseként, anyagi és erkölcsi háttérük megteremtése érdekében főpapi címet és rangot adományozzanak.

Az egyháznagyi funkciók ellátása egyben lehetőség a főpapoknak arra, hogy egy hatalmas, jól szervezett, a társadalom minden rétegére kiterjedő intézményhálózaton keresztül messzemenően befolyást gyakoroljanak a társadalom egészére. Érthető tehát, hogy az uralkodók saját híveiknek igyekeznek főpapi tisztséget adományozni, főkegyuri joguk megsértésében hatalmuk csorbitására irányuló törekvést látnak, és fellépnek az ilyen tendenciák ellen.¹⁷⁶

Az egyháznagyok feladata a diplomáciai megbízatások teljesítése. A középkor folyamán főpapok és pápai legátusok látták el az uralkodók közötti viszályokban a közvetítő tevékenységet. Jelen voltak kivétel nélkül minden fontosabb politikai eseménynél, és az egyház társadalmi rangjának megfelelő súlyú tényezőként szerepeltek.¹⁷⁷ Feladatuk az uralkodó vagy a pápa érdekeinek képviselése.

A főpapok személyes érdeke azonban -- ha kellő hatalommal és tekintéllyel is rendelkezett hozzá -- alkalmanként elvált az uralkodó, ill. a pápa érdekétől. Számos példa van arra, hogy főpap az uralkodó és a pápa rendelkezése ellenére önálló politikai /és gazdasági/

lépéseket tett. A hatalomvágy éppúgy fűtötte többségüket, mint a nemességet, életformájuk is közel állt a világi urakéhoz. Dinasztikus, pártpolitikai, vagyoni szempontok ugyanúgy mozgatói tevékenységüknek, tehát világi célok is érvényesültek az egyházi érdekek rovására. Szerepük az egyház egésze szempontjából alkalmanként negatív is. Az általánosítás -- ha más körülmények között és más méretekben is -- érvényes az alsópapságra is.¹⁷⁸

A főpapi életformát illetően Unrest igen szigorú mércét állít. Kizárólag a szűkebb értelemben vett egyházi funkciók gyakorlását látná részükről célszerűnek, azaz a pápa utasításainak teljesítését, az egyházmegyeik kormányzását, esetleg a honvédő harcok megszervezésének segítését.

A főpapok közül a salzburgi érsekekkel foglalkozik részletesebben. Unrest működése alatt hosszabb ideig Bernhard von Rohr, a salzburgi háború kirobbantója állt az érseki egyházmegye élén. Életéről, tevékenységéről szerzünk közvetlen tudomással birt, mivel a St. Martin-i egyházközség is az ő fennhatósága alá tartozott. Előtérbe azonban csak a salzburgi konfliktus körvonalainak kibontakozásával kapcsolatosan állítja. Unrest meglehetősen élességgel nyilatkozik érsekről: hosszú ideig csendesen élt, inkább testi örömei közt, semmint püspöksége javára.¹⁷⁹ A császárral akkor került szembe, amikor korábbi ígérete ellenére nem akart lemondani hivataláról. Ekkor a magyar királynál keresett védelmet uralkodója ellen: beengedte őt váraiba és városaiba, s ezzel hozzájárult az osztrák tartományok fokozatos pusztulásához. A királlyal írásbeli szövetséget kötött.¹⁸⁰ Az érsek később úgy látta, hogy terve nem kecsegtet sikerrel, s minél tovább tart a háború, annál nagyobbak a károk. A magyarok az ő városaiból és váraiból kiindulva

pusztítják a salzburgi egyházmegyét. Észrevette azt is, hogy hívei rossz szemmel néznek rá a magyarok által okozott károk miatt, s őt tartják a bajok forrásának. Ezért Rohr kiegyezett a császárral Mátyás beleegyezése, sőt tudta nélkül. Először ekkor pártolt el a keresztény erkölctől -- mondja Unrest. Aki korábban a salzburgi ügyét támogatta a császárral szemben, az is belátta most, hogy vállalkozása nem volt eléggé átgondolt.¹⁸¹ Ostoba főpap éljen bölcs tanáccsal!¹⁸² -- írja a szerző, s e kijelentésébe nem kevés irónia is keveredik. A császárral történt megegyezése után magukra hagyta városait, várait, szerencsétlen embereit a bajban és a pusztulásban; ezeket most újra és még jobban megterhelték, mint korábban. Városainak, mezővárosainak és várainak fel kellett esküdniök a magyar királyra, s az érsek az oka annak, hogy e helységeken a magyarok és szövetségeseik az urak. Bárcsak úgy akarta volna isten, hogy Rohr püspök az elején jól meggondolja a dolgot és a módot, akkor a nemes püspökség megmenekült volna a szörnyű károktól, amelyekből Karintia és Steierország sokáig nem lábál ki.¹⁸³ Rohr tevékenységét bírálva Szent Gergelyre hivatkozik: tudják meg a főpapok, annyi halálra méltók, ahány alattvalójukat elveszejtik gonosz példájukkal.¹⁸⁴

A történetek miatt egyesek az érsek tanácsosait hibáztatják; hogy valójában ki a felelős, azt isten és az érsek tudja a legjobban¹⁸⁵ -- írja Unrest. Ám véleménye szerint az egyházfejedelem valójában senkitől nem kért tanácsot: "a püspök mindenféle tanács nélkül kezdett a dologba, s amikor a dolog túl messze ment, már minden tanácsos gyanússá válhatott, akik közül én senkit sem hibáztatok, sem papot, sem világit azért, mert sokaknak nem tetszik, hogy a főpapi főveg oly gyakori lett a fejedelmek udvarában."¹⁸⁶

Unrest Rohr érsek meggondolatlanságában látja a

pusztítások, a háború okát. Politikai tevékenységét nem helyesli, még csak hallgatólagosan sem támogatja. Amit az érsekről halálakor írt, annál is feltűnőbb, mivel Rohr a felettese volt, ezért a katolikus erkölcs szerint emlékének kijárt volna a megfelelő tisztelet. Ám szerzőnk ezzel mit sem törődve csak a főpap negatívumait hangsúlyozza: "... meghalt Berhhard Rohr, aki visszaélt a salzburgi szent egyház méltóságával és stallumával, és püspökhöz nem méltó életet folytatott. Talán megelégtelte ezt isten, aki minden embert élete és érdeme szerint jutalmaz. Az alábbi módon végezte: két nő között az asztalnál ülve a legcsekélyebb bűnbánat nélkül halt meg. Mindig szívesen töltötte ilyesmivel az idejét... Rohr holttestét Salzburgba vitték, és a többi, jámbor és boldogságos szentanya és püspök mellé temették, akiktől életében elpártolt."¹⁸⁷

A salzburgi érsekség körül kialakult viszály másik okozója Beckensloer János, akit szerzőnk többnyire "az esztergomi",¹⁸⁸ majd von Rohr halála után "a salzburgi" névvel illet.¹⁸⁹ Unrest igen pontos adatokat hoz az esztergomi érsek származására és életére vonatkozóan: Sziléziában született egy szegény bognár fiaként; Mátyás igen fiatalon nagy úrrá tette, négy püspökséget adott neki Magyarországon, jobbnál jobbat, legutoljára pedig az esztergomi érsekséget. Hosszú időn át Esztergom mellett még ráruházta az egri püspökséget is. De ő titkon megszökött az országból, Bécsbe ment a császárhoz.¹⁹⁰ Frigyes jól tartotta, és Salzburg érsekévé akarta megtenni.¹⁹¹ Amikor Berhhard von Rohr feladta harcát a salzburgi érsekségért, ki is nevezte őt.¹⁹² Az embereknek kezdetben egyáltalán nem tetszett az, hogy az esztergomit beengedték Salzburgba; többször kifejezetten megtagadták neki az engedelmességet és a hűség esküt -- írja Unrest --, és ezért a káptalant szétzavarták. Ekkor Rohr feloldotta a várost a neki tett hü-

ségeskü alól, hogy fogadjon engedelmességet az újnak, az esztergominak.¹⁹³ Beckensloer csak Rohr érsek halála után kapta meg a pápai megerősítést az érseki székben.¹⁹⁴ Kormányzati rendszerét a császári udvar mintájára kezdte átszervezni. Addig a salzburgi kanonokok joga volt, hogy az érsek halála után a káptalanból válasszanak másikat. Ezen joguk értelmében prépostjukat választották meg, ezt azonban nem fogadták el, mert Beckensloer már megerősítést nyert, s átmenetileg ez ellen nem tudtak tenni; tiltakozásul majd mindnyájan Mühlдорfba költöztek. Beckensloer bepanaszolta őket a pápánál, aki a kanonokakat visszarendelte salzburgi stallumukba. Ők azonban ezt az utasítást nem vették figyelembe, mire Salzburgban a szószékről nyilvánosan kiközösítették őket, mert nem engedelmeskedtek a pápa törvényes parancsának.¹⁹⁵ A kihirdetésben a gonoszság fiainak nevezték őket. Mindenki joggal sajnálhatja -- mondja Unrest --, hogy ilyen előkelő és jámbor férfiakat így neveztek, hiszen írva vagyon: kevesek előjoga nem hozhat köztörvényt.¹⁹⁶

Unrest nem tartja jogosnak Beckensloer salzburgi érsekségét. Ellenszenvének nyomatékosan hangot ad a haláláról szóló részben: "... csak betolakodó volt a salzburgi szent egyházmegyében. Az a mondás járta, hogy ő volt az áldatlan háború okozója; az igazat a magasságos isten tudja a legjobban. Az esztergomi nem gondolt arra, hogy a káptalan túléli az érseket. Salzburgi hatalma ugyanis csak 5 évig tartott, püspöki címe pedig 2 évig és 9 hónapig. De mekkora károkat okozott az országnak és az embereknek rövid tisztsége és hatalma alatt! ... olyan újításokat talált ki és vezetett be, amiket jámbor elődei bűnnek bélyegeztek volna, és soha nem jutott volna eszükbe. Ilyen volt mindenékelőtt a salzburgi borfogyasztási adó és a sóadó ..., amire itt még soha nem volt példa. Ezt azzal indokolta, hogy az egy-

ház és a püspökség teljesen elszegényedett. De nem gondolt arra, hogy ennek ő maga volt az oka és azokra sem, akiknek ezeket az adókat fizetniük kellett... Ha Magyarországon maradt volna, az osztrák tartományok rengeteg kártételtől mentesültek volna. Az ilyesmi többnyire a világi hatalom és nagy kapzsiság miatt történik. Emiatt feledkeznek meg az istenfélelemről és az emberek iránti szeretetről..."¹⁹⁷ "Elpusztult a gazdag és hatalmas esztergomi is. Isten hatalmával szemben nem segített rajta sem arany, sem ezüst, semmiféle jószág, kimúlt salzburgi székéből, és a Szent Ruprecht kolostorban nyugszik."¹⁹⁸

Unrest a kor személyiségei közül Beckensloer Jánosról rajzolta a legnegatívabb képet. Az érsek a magyar király alattvalója volt, Mátyás tette őt esztergomi érsekké és egri püspökké. Unrestnek úgy tűnik, Beckensloer Eger elvesztése után pártolt át a császárhoz. Ezt a szerző kapzsiságával és mérhetetlen kincsvágyával magyarázza. A krónikás morálisan ítéli el az érsek árulását, mert az ellenkezik a feudális és papi erkölccsel.

A katolikus egyház fő ellenségét vallási téren a magukat kereszténynek valló eretnek ideológiák hirdetőiben látta. Ez az állásfoglalás tükröződik a huszita tanokat hirdető teológusokkal és papokkal kapcsolatos állásfoglalásában.

Gregor Heimburg kora neves teológusa, 1466-tól Podjebrád György tanácsadója volt.¹⁹⁹ A német származású, humanista gondolkodású Heimburg jogi tanulmányai során arra a megállapításra jut, hogy az egyházi törvények keletkezésének világi okai vannak. Ezt a felismerését erősítették a római jog tanulmányozásával szerzett ismeretei, és e felfogása miatt tekintik teológusként is laikusnak.²⁰⁰ Heimburg ugyanúgy, mint pl. Nicolaus Cusanus vagy Johann Lasyra és Peter Knorr Páduában folytatta tanulmányait, de míg az utóbbiak a kánonjogra

támaszkodó papok voltak, élvezték az egyház elismerését, Heimbург szembekerült a dogmákkal, és eljutott a huszita támogatásáig.²⁰¹

A teológusok ilyen megítélése tükröződik Unrest munkájában is. Nicolaus Cusanusról a legnagyobb tisztelettel mondja el, hogy "brixeni püspök volt, ad Vincula sancti Petri titulust kiérdemlő római kardinális, olyan nagytudású ember, amilyenből kevés lelhető fel a keresztény világban."²⁰² "... templomokat és várakat építtetett, és a régi szent püspökök szokásai szerint élt..."²⁰³ Heimburg viszont negatív figuraként tűnik fel Unrest munkájában, aki segít Podjebrádnak kijátszani a pápa utasításait.²⁰⁴ Podjebrád, Heimburg és a prágai érsek, Rokyzana egyaránt negatív elbírálásban részesül. A szerző nem látta és nem is láthatta a történelmi fejlődésből fakadó vallási köntösben jelentkező változtatásra törekvést. Ítélete a keresztény egyetemesség védelme érdekében hangzik el.

A gurki egyházmegye életét, mindennapjait közvetlenül látta a szerző. Az egyházmegye papjaihoz, vezetőihez a hivatalos kapcsolaton kívül emberi szálak is fűzik. A püspökségre vonatkozó feljegyzései elsősorban ténymegállapítások: Gurk közelében lejátszódó hadiesemények, a püspökséget a háborúk folyamán ért károk, a püspök részvétele a békeközvetítésben stb. A következőket adódik a leírásból: az egyházmegye a császár, a király, a török és az esztergomi érsek hibájából károsodik. Érthető, hogy kritikájának nincs olyan éle, mint a salzburgi érsekség megítélésénél, mert az e területeken lejátszódó eseményeknek ő maga is befolyásolója volt.²⁰⁵

Az alsópapság életkörülményeire is csupán az események leírása enged következtetni. Munkájukról nem nyilatkozik, ha mégis szó esik róluk, elsősorban a háborúk okozta nehézségeiket, szenvedéseiket, anyagi romlásukat

emeli ki. Különösen hangsúlyozza a salzburgi háború miatt súlyosbodó helyzetüket. A részletezés hiánya érthető: Unrest a politikai történet eseményeit igyekszik lejegyezni, a háborúk okaira próbál rávilágítani. Az alsópapságnak nem volt beleszólása az uralkodó osztály politikai lépéseibe, ezért szorulnak háttérbe Unrest krónikájában.

A háborúk folyamán a papi birtokok a nemesi földekhez hasonlóan károsodtak: a pusztulás mind a termelés lehanyaglásában, mind a tizedfizetők számának csökkenésében éreztette hatását. Papok is sarcfizetésre kényszerültek, ha a zsoldosok garázdálkodásától mentesülni akartak.²⁰⁶ Az alsópapság élete alig volt biztonságosabb, mint a jobbágyoké. A falvak nem voltak megerősítve, legfeljebb a templomok, s a zsoldosok a reverendát sem kiemelték.²⁰⁷ Török betörések alkalmával a zsákmányszerzők a papokat ugyanúgy rabszifra fűzték, mint a többi embert.²⁰⁸ A társadalombírálat, amelyet Unrest fogalmaz meg, széles réteg véleményét tükrözi arról az anarchikus politikai vonalvezetésről, amely a minimális élet- és vagyonbiztonságot sem tudta biztosítani, s emiatt az alsópapság gyakorlatilag elvesztette korábbi kiváltságos helyzetét.

4. Városi és mezővárosi polgárság

A XV. században Európa-szerte jelentősek a gazdasági, társadalmi és politikai változások. Az árútermelés fejlődése, a belső piac kiszélesedése, a kereskedelem földrészeket átfogó hálózata, a pénzgazdálkodás korlátainak fokozatos feloldódása a társadalmak struktúráváltozását serkentette. Itália városai, a középkori kereskedelem fellelegvárai fejlődésük csúcsára jutottak, az itáliai reneszánsz, a polgárság ideológiai arculatának korai feltárulása változást követelően hatott az uralkodói udvarok évszázadokon keresztül kialakult rendjére. A felfokozott gazdasági és társadalmi feszültség gyakran háborúkban nyert levezetést, ami egész Európában bizonytalanná tette a politikai légkört. A török előretörése miatt a nagyobb haszon reményében új utakon igyekeznek a kereskedők uticéljuk felé. A nagy földrajzi felfedezések nyomában a tengeri kereskedelmi útvonalak végleges átrendeződése következik be. A szárazföld hosszú évekre elnyúló háborúinak következménye, hogy Európa belső területén is megváltoztak a kereskedelmi útvonalak, ami egyes városok felvirágzásához, mások romlásához vezetett. A középkor végi városok szerepe megnőtt, szociális struktúrájuk a rendi társadalom fejlődésével párhuzamosan változott. A polgárság renddé szerveződése később kezdődött, mint a nemességé, és lényegesen több akadályba ütközött.²⁰⁹ Az uralkodó gazdasági érdekei határozták meg, hogy mennyire látta szükségesnek a városok támogatását. Frigyes helyzeténél fogva erősebben igényelte a városok segítségét,²¹⁰ Mátyás ritkábban fordul feléjük, mint a megelőző kor uralkodói.²¹¹ A városok sokrétű funkciót töltenek be: gazdasági és kereskedelmi

központok, erődítmények, uralkodók, államigazgatási szervek székhelyei, törvényhozó és végrehajtó centrumok, egyházi központok. A város funkciójának minden eleme a többivel kölcsönhatásban érvényesül, de az összes közül kiemelkednek a gazdasági tényezők.²¹²

A XV. század átmenet a német jogú rendi államból a római jogú abszolutista államba. Ausztriában III. Frigyes uralkodása alatt harc folyik az átalakulásért.²¹³ Nálunk Mátyás uralkodásának második felére esik a közigazgatási reform, amikor megszilárdul az a hivatalnokszervezet, amely megfelelt a központosítás követelményeinek. A reform lényeges része volt a pénzügyigazgatás átszervezése. A kincstár hivatalnokai a középkori értelmiség jelentős rétegét képezik. Az államigazgatás változása nemcsak hatása miatt jelentős a városok életében, de a polgárság egy csoportjának is szerepet biztosít a fejedelmi udvarban.²¹⁴

Minden város eredetében és jellegében más-más világ megtestesítője. Falusi környezetükön a piackényszer segítségével uralkodtak, és igyekeztek monopolhelyzetet teremteni maguknak a szomszédos és távolabbi városok rovására. Arra törekedtek, hogy minél szélesebb terület árumezállítását kereskedőik révén, és céheik termékeiből biztosítsák, és kiszorítsák más városok lakóit.²¹⁵ Ausztria leggazdagabb, ezért legjelentősebb városai a Duna-menti kereskedelmi útvonal mellett és a Velence felé Bécsből elágazó kereskedelmi útvonalon helyezkedtek el. A Velencébe irányuló kereskedelmet a délnémet és bécsi kereskedők bonyolították le.²¹⁶

Az osztrák városok közül messze kiemelkedett Bécs. Jelentőségét emelte, hogy a felső-német városok és a Rajna-~~na~~vidék Magyarországra irányuló kereskedelmé^avároson keresztül bonyolódott. A XV. század elején a közvetítő kereskedelem változatlanul jelentős még, emellett fellendült Bécs ipara is, melynek fő felvevő piacát Ma-

gyarország alkotta. Magyarország felé irányuló kivitele tizszer nagyobb, mint a hazánkból Pozsonyon keresztül Bécs felé áramló áruforgalom. A magyar export főként terményből és állatokból állt,²¹⁷ de a legfontosabb exportcikk a XV. század második feléig a nemesfém volt.²¹⁸ A Magyarországról árut szállító kereskedők többsége pozsonyi és bécsi polgár, végcéljuk általában Bécs volt.²¹⁹

Bécs a XV. század közepén, de különösen Frigyes és Mátyás háborúja idején elvesztette korábbi vezető szerepét, egyre inkább borkereskedő várossá vált.²²⁰ Az állandósult háborúk miatt, valamint a szászországi és tiroli bányák kiaknázása folytán a nemesfém-szükséglet nem csupán Magyarországról volt kielégíthető, ezért a német kereskedelem új utakat keresett.²²¹ Csehországon és Morvaországon keresztül.²²² A háborúnál is súlyosabb károkat okozott Ausztriában a pénzüromlás.²²³

Bécs számára különösen kedvezőtlen helyzet alakult ki a 80-as években, amikor Mátyás elfoglalta a várost. Bécs ezzel megszűnt a tartomány fővárosa lenni, a város érdekeit általánosabb érdekeknek kellett aláten- delni, a régi kiváltságok fenntartása pedig szóba sem jöhetett. A vámbevételek nagyarányú kereskedelmi visszaesést tükröznek. Az osztrák városok, pl. a salzburgiak is biztonságosabbnak ítélik a Brünnön keresztül vezető kerülőutat.²²⁴ Pozsony német kapcsolatai is gyengültek Mátyás külpolitikája következtében.²²⁵

A XV. század közepéig strukturálisan is átalakult a város vezető rétege, és felgyorsult a mobilitás. A vezető réteget a kereskedőkből kikerülő honoráciorok képezték. Előjoguk volt tulajdon vásárlására.²²⁶

Unrest Bécs városával politikai szempontból foglalkozik. Bár Ausztriában igen erős volt a tartományi különállás, Bécs mégis az egész ország fővárosának számított, hovatartozása politikai jelentőségű: elvileg

azé az ország, akié a főváros.

V. László halála után Ausztria birtoklásáért folyt a harc III. Frigyes és fivére, Albert rajnai palotagróf között. A bécsiek Albert mellé álltak, felkeltek Frigyes ellen. A felkelők derékhadát mesterek, legények és diákok képezték, harcuk a várost vezető patriciusok ellen is irányult, akik többségükben nagykereskedők voltak, és igyekeztek kiszorítani a kézműveseket a testületekből.²²⁷

A polgároknak elvileg nincs ellenállási joguk az uralkodóval szemben,²²⁸ ezért Unrest a császár pártján áll, hűtlennek tartja a bécsieket és jogosnak Frigyes büntetését: mindenkin törvényt ültek, s a bécsieknek újjá kellett építeniök a császár számára a várat -- írja a szerző.²²⁹ A császár győzelme egyben eldöntötte a városon belül folyó harcot is. A kézművesek hatalomból való kiszorítása sikerrel végződött, amit a XVI. század elején törvénybe is foglaltak.²³⁰

A városról és lakóiról Unrest akkor ír részletesebben, amikor Mátyás elfoglalja. Elmondja a település történetét²³¹ és elestének körülményeit is. Eleven képet fest a korabeli Bécsről: 62 Duna menti város közt Bécs a leghatalmasabb, az osztrák hercegek székhelye, ahol a hét szabad művészetet is oktatják. De a régi dicsőség már elmúlt,²³² s valóra vált az 5 magánhangzó jóslata: A, E, I, O, V: "Aller erst is Osterreich verloren." A próféta szavát senki nem vette komolyan: Jaj neked, Ausztria, széttépnek, s egy zsarnok kezére jutsz. Hasonlat ez a próféta jövendölésére Jeruzsálem pusztulásáról: azt sem hitte el senki, mégis valóra vált. Így történt Béccsel is, noha sokan lehetetlennek tartották.²³³ A város elestét az inség okozta, amin a császár nem tudott segíteni, a gazdag polgárok viszont nem akarták dús készleteiket megosztani a szegényekkel.²³⁴ Unrest epésen egy szállóigét jegyez fel róluk: "Önzés, ifjú tanács, régi irigység: e három rombolta le Rómát, és vesztette el Bécset."²³⁵ Majd hozzáfűzi: ez a szólás-

mondás nem éppen hízogő a város lakóira.²³⁶ Hozzá tartozik még az elbeszéléshez annak leírása, mennyi kincset és élelmet vett el a magyar király a gazdag bécsi polgároktól. Perman özvegyénél pl. annyi kincset és készpénzt találtak, hogy egy ideig egymaga finanszírozhatta volna a háborút Mátyás ellen, és annyi élelmet, hogy 1/4 évig etethette volna az egész várost.²³⁷ Hasonlóan nagy vagyonokat találtak más bécsi polgároknál is.²³⁸ A király elkobozta minden vagyonukat: az egészet két fejedelem kincsével felérőnek becsülték.²³⁹ Unrest jogosnak tartja Mátyás lépését: szerinte az illetők hűtlennak bizonyultak a császárhoz, és megérdemelték sorsukat.²⁴⁰

III. Frigyes és Mátyás háborúja idején a Habsburg tartományok állandó hadszintérré váltak. Az események során Unrest tárgyalja a megerősített települések lakosságának életkörülményeit is.

A kisebb városok Ausztriában is a piachely szerepét töltötték be. Lakosságuk többnyire egyaránt foglalkozott mezőgazdaság és ipar üzésével. Egyre inkább elterjedt a piacra történő borszölő-és gyümölcs termesztés.²⁴¹ A szőlőtermesztés azért is jelentős volt, mivel Ausztria és Karintia a szőlőtermő vidék északi határán helyezkedett el. A mezővárosok bortermelése nemcsak az osztrák tartományokban, hanem a magyar területen is jelentős, a Felső-Németországba irányuló kereskedelem fontos részét képezte. A mezővárosok vásárai az élelmiszerkereskedelem csomópontjai voltak.²⁴²

A megerősített települések nemcsak gazdasági, hanem stratégiai jelentőséggel is bírtak. Unrest első sorban ebből a szempontból kíséri figyelemmel sorsukat. Az egyes városok ostromát és elestét igen szorgosan feljegyzí. Ennek során nem fukarkodik a császári politika bírálataával. Rávilágít Brigyes tehetetlenségére, nemptörődömségére. Korneuburg ostromakor pl. "a város

a császárhoz küldött, hogy akarja és képes-e őket megvédeni, és többször kérték őfelsége segítségét."²⁴³

A császár a rendek támogatásával akarta felmenteni a várost, "de a vállalkozás sajnos balul ütött ki, és a császáriak nagy része, Ausztria és más területek jó urai, lovagjai és nemesei fogságba estek, kb. ezren el-estek, a királyiak megtartották a csatamezőt, és továbbra is ott táboroztak a város előtt. A polgárok nagy inség közepette védték a várost abban a reményben, hogy felmentést kapnak. Amikor ez nem történt meg, és a rájuk nehezedő inség már elviselhetetlen volt, megadták magukat a királynak..."²⁴⁴

Részletesebben foglalkozik Unrest Bécsújhely es-
tének körülményeivel is. A város 1 évig és 3 hónapig tartotta magát.²⁴⁵ A császár a birodalom fejedelmeihez fordult segítségért,²⁴⁶ de a megszavazott összeg nem volt elegendő egy ütőképes hadsereg felállításához.²⁴⁷

Unrest elismerően nyilatkozik a bácsújhelyiek helytál-lásáról, s kiemeli, hogy a város bevétele után Mátyás-tól megérdemelt jutalmul élelmet kaptak: "Ezzel jutalmazta a király a városbelieket hűségükért és inségükért, melyet uruk iránt tanúsítottak, illetve érte szenvedtek, s a királytól és másoktól dicséretet és megbecsülést kaptak, sokkal inkább, mint a bécsiek."²⁴⁸

Bécsújhely fontos erődítmény volt, több más vár támaszkodott rá katonailag. Eleste után a kisebb várak sem tudták magukat tartani, a magyarok kezére kerültek. Unrest mindezekért nem a polgárokat, hanem a császárt okolja: "A város a császár szűkebb hazája volt, itt született és nevelkedett, ez volt a legkedvesebb lakóhelye, ebben lelte örömét, itt élt kedvére, itt hű és derék emberei voltak, ide kívánt temetkezni felesége mellé. Mindezt könnyelműen feladta, s nemcsak a várost, hanem sok más várat is, amelyek segítség és oltalom dől-gában Neustadtra voltak utalva, s a város eleste után szintén megadták magukat a királynak. Ki tud eligazodni a császár szándékain!"²⁴⁹

A hadviselés okát, célját Mátyás a hadüzenetben lefektette. A hadjárat a kor szokásainak megfelelően zajlott. A polgári lakosságot sokkal inkább sújtotta, mint a császár hivatásos zsoldosait. A hadseregek önellátóak voltak, elvették maguknak, amire szükségük volt. A lakosság nem érzett különbséget ellenség és barát között, ezért igyekezett mindkettőtől védeni magát. A nép inkább vállalta a hódolást és a sarcfizetést, mert akkor több reménye maradt javainak megőrzésére, egyébként kirabolták vagy elfogták, és váltságdíjat róttak ki rá.²⁵⁰

A városok jelentős részt vállaltak a háborús költségek fedezéséből. Unrest gondosan feljegyzte a kirótt rendkívüli adók összegét.

Unrest polgári szereplőket ritkán említ név szerint. Ezek is csak származásukra nézve voltak polgárok: említésük katonai vállalkozásokhoz fűződik, amelyekben mint várparancsnokok és zsoldosvezérek vettek részt. A szerencse forgandóságából hasznot húzni kívánó polgárok közül jelentősebb Gilg és Georg Ercknapp személye. Gilg egy salzburgi fehértimár fia volt, érdemeket szerzett magának a császárnál, ezért az uralkodó neki adta egyik várának uradalmát és parancsnokságát. Amikor a magyar seregek Karintiába mentek, Gilg a királyhoz pártolt, így sikerült neki még egy kastélyt és uradalmat szereznie.²⁵¹ A magyarok oldalán kezdett akcióban elfoglalta Steint, majd visszapártolt a császárhoz, és mint császárpárti foglalt el magyarok kezén levő várat. Így tehát már 5 vára volt,²⁵² amit birtokolhatott. Emellett a császár megbizta karintiai csapatai parancsnokságával.²⁵³ Gilg csapataival ugyanúgy sarcfizetésre kényszerítette a lakosságot, mint az ellenség, arra sem volt tekintettel, hogy azok a császár oldalán állnak, mint ahogyan ő is a császár parancsnoka volt.²⁵⁴

Gilg egy sikertelen vállalkozás után elveszítette

a császár kegyét, és öngyilkos lett. Nyomorult halálát megérdemelte a templomok és a szegények miatt -- mondja Unrest. Ha gonosz tervei sikerültek volna, annyi rosszat tett volna, mint 24 Nero Rómában.²⁵⁵

Georg Er^uknapp Stall előljárója volt. Bernát salzburgi érseknek még a háború előtt kölcsönt adott. A császár nemessé tette, ekkor Rohr ellen fordult. Amikor kitört a viszály a császár és a püspök között, visszapártolt salzburgi urához a zálog kiváltása reményében. A zálog kiváltására azonban nem került sor, így újból a püspökség ellensége lett, és sok kárt okozott neki²⁵⁶ -- írja Unrest.

Er^uknapp a háborúban von Stallnak nevezte magát; a császár őt is megtette Karintia parancsnokának. Ettől kezdve nemesi szimbólumokat viselt, és igyekezett magára mindenképpen felhívni a figyelmet. Amikor kiváltották tőle a zálogot, ismét azzá lett, ami korábban volt,²⁵⁷ tehát polgár.

Unrest nem nézi jó szemmel egyikük tevékenységét sem. Negativumaikat domborítja ki, mint akik olyan dologba ártják magukat, amihez nincs közük. Unrest véleménye egyezik a középkori köztudatban a polgárságról kialakított képpel. A két nem nemesi származású vezér csapatait sokkal kegyetlenebbnek, rosszindulatúbbnak tünteti fel a szerző, mint a többi parancsnokét. Valószínűleg erős szubjektív elfogultság is közrejátszik állásfoglalásában.

Unrest a polgárságról általában mint egy-egy város közösségéről is. Tevékenységük megítélésében az uralkodó^óhoz való viszonyuk a domináló. A városok értékelése tehát feudális jellegű szemléletből fakad: Bécs nem tett meg mindent, Bécsujhely a végsőkéig kitarzott az ostrom idején. Az ok szubjektív sikra terelődik Unrest szemében: az alattvalói hűségnek megfelelően a feudális jogrend szerint eljárók ~~xxx~~ cselekedtek.

A városok belső élete, gazdasági tevékenységük, jelentőségük egy terület egészében csak utalásokból, mozaik-szerűen, más ismeretekkel kiegészítve világíthatók meg. A korabeli gazdaságpolitikai kérdések lényeges pontjainak feltárásával még adósok a gazdaságtörténészek.²⁵⁸ Ehhez nem lehet forrás egyetlen krónika, legfeljebb adalék a már feltárt tények összevetéséhez.

5. A parasztság

Szines képet fest Unrest a parasztság életkörülményeiről. Mindennapjaikat, tevékenységüket mint lelkes alaposan ismerte. Természetesnek tartotta a feudális rend lényegéből fakadó kizsákmányolásukat, ezért erre mint magától értetődő dologra nem fordított gondot. Figyelmet annak szentelt, ami eltért a szokásostól.

A XV. századra általánosan elterjedt a háromnyomásos gazdálkodás és a paraszti árutermelés.²⁵⁹ A faluszerű települések mellett megtalálható a középkoron át egész Európában a szétszórt települési forma.²⁶⁰ A mezőgazdasági művelésre alkalmas területeken jellemző a "Hof"-rendszerű gazdálkodási szisztéma, ahol együtt voltak a lakáshoz, gazdálkodáshoz és a termékek tárolásához szükséges épületek.²⁶¹ A magasabban fekvő területeken szilaj tartású állattenyésztés formájában elsősorban szarvasmarhát neveltek. A fakitermelés joga erdőregále formájában a tartományúré volt, ehhez tehát nem fűződött érdeke a parasztságnak.²⁶² A középkori mezőgazdaság nem tudott túllépni az extenzív formán. A gazdálkodó egység a család volt, egyben termelő, fogyasztó és tulajdonközösség.²⁶³ A XV. század végére az adószedés elterjedt módszerévé a családonkénti fizetés válik, ami megfelelt a gazdálkodó egységnek. Ez tulajdonképpen burkolt adóemelést jelent, amit tovább súlyosbit a pénzterhek növekedése.²⁶⁴ A mezőgazdaságból élő lakosság mobilizációját befolyásolta urához kötődő feudális jogállása: a "Leibeigene"-k általában nem költözködhettek, gyermekeiket nem adhatták városba kézművesnek.²⁶⁵

Frigyes uralkodása idején a Habsburg örökös tar-

tományok állandó hadiesemények szinterévé váltak. A nemesi felkelők háborúi, a külföldi zsoldosok tevékenysége csak kárt okozott a termelő munkát folytató lakosságnak.²⁶⁶ Baumkircher bukása után gyakoribban lettek a déli tartományokban a török betörések. A portyák ritkán ütköztek ellenállásba, és gyakran időben egybeestek más hadivállalkozásokkal.

A pusztítás, rablás a parasztokat sújtotta leginkább: településeik nyitottak voltak, védelemre alig tudtak berendezkedni, s a támadások gyakran váratlanul érték őket.²⁶⁷ Az 1471 júniusi krajnai török betörés alkalmával Unrest feljegyzése szerint pl. 30 000 embert öltek meg vagy hurcoltak el.²⁶⁸ Bár az adat bizonyosan eltúlzott, a károsultak nagy része paraszt lehetett. Mikor a török ellen induló seregek Krajnába értek, az oszmánok már visszavonultak Boszniába.²⁶⁹ Még ez év őszén más vidékekre is betörték a portyázók,²⁷⁰ s támadásaik szinte évről évre megismétlődtek, sőt, egyre nagyobb területekre terjedtek ki. A szerző ismételten kénytelen megállapítani, hogy a török meglehetősen kis csapatokkal nagy távolságokra tud behatolni anélkül, hogy jelentősebb ellenállásba ütközne.²⁷¹

A hatalmas károk nyomán, amelyeket Unrest szorgalmasan lejegyez, a parasztok zúgolódni kezdtek a rendek tehetetlensége miatt, "és azzal gyanúsították a jámbor urakat és nemeseket, hogy titokban a törökkel tartanak."²⁷² Szerzőnk lehetetlennek tartja, hogy Karintia egymaga ellent tudjon állni a töröknek; szerinte a rendek megtették a tőlük telhetőt: adót vetettek ki mindenkiére, még a szegényeknek is heti egy pfenniget kellett adniok fél éven át; a pénzen erődvonalakat, bástyákat építettek, zsoldosokat fogadtak.²⁷³ Ennek ellenére a parasztok lázongtak, és sikkasztással vádolták az urakat; emiatt szakadék támadt az urak és a parasztok közt -- jegyzi meg naivul a krónikairó.²⁷⁴ Az

elmondottak során láthatóan önmagával is ellentétbe került Unrest. Előbb leírja, hogy egyáltalán nincs ellenálló erő a törökkel szemben, majd pedig a karintiai rendek ~~bx~~ buzgalmát dicséri a védelem szervezésében. Egyértelműen kiderül, hogy ő maga is látja a parasztságra nehezedő elviselhetetlen terheket, s egyúttérez velük mindaddig, amig fel nem emelik szavukat. A parasztság és a nemesség közt támadt nézeteltérésben a rendeket igyekszik igazolni. A feudális jog a parasztságnak nem biztosítja az ellenállás jogát hűbérurával szemben még akkor sem, ha az a fegyverviselésből fakadó védelmi kötelezettségének nem tesz eleget.²⁷⁵ Ezért Unrest is csak addig érez együtt az elnyomottakkal, amig azok erőszakhoz nem folyamodnak. Még ha okuk lett volna a parasztoknak, akkor sem szabad a császár ellen fellépniük -- vallja Unrest.²⁷⁶

Az 1478-as karintiai parasztszövetség létrejöttének körülményeit pontosan ismerte, és értékeli is a történeteket. Állásfoglalásában teljes egyértelműséggel elmarasztalja a parasztságot.²⁷⁷

A Bund létrejöttét az adószedés új formája változtatta ki. A spittali helytartó az adót és a hátralékokat oly módon akarta beszédelni, hogy egy aquileiai pfennigért két közönségest követelt, ahogyan az másutt -- Unrest szerint -- már évek óta szokás volt. A parasztok viszont csak másfelet akartak adni, holott a kereskedelemben maguk is két és féllel számoltak.²⁷⁸ Szerzőnk tehát a helytartónak ad igazat, s úgy ítéli meg lépését, hogy még kiméletesen is bánt a parasztokkal, mert "az az úr, aki egy aquileiai pfennigért ekkoriban két pfenniget fogadott el, még rá is fizetett aranyérték szerint."²⁷⁹ Állásfoglalását azzal is alátámasztja, hogy a parasztoknak ebben az időben jól ment: "jobban öltözködtek, és jobb bort ittak, mint uraik."²⁸⁰ A magasabb adókivetés tehát mindenképpen

jogos. Unrest úgy véli, hogy az urak nem a maguk hasznát keresték,²⁸¹ hanem csak azt követelték, ami igazságos volt.

Riadtan ír a Bund gyors terjedéséről, és elítéli a szervezkedőket: még olyanok is beléptek, akiknek nem volt sérelmük. De még ha okuk is lett volna rá a császár parasztjainak, akkor sem volna szabad így fellépniök. Ők azonban összegyűltek, és esküt tettek egy meztelen kardra. Senki nem tudta feltartóztatni őket, elszabadult a pokol.²⁸²

Unrest leírásából úgy tűnik, hogy a szövetség nemcsak a parasztságra terjedt ki, hanem az iparosokra is: ők voltak a vezetők, és céljaik megvalósítása érdekében ki akarták dolgozni egy, az urak ellen irányuló alkotmány artikulusait.²⁸³ De ezen szándékukat csak akkor tárták volna fel, ha az egész ország csatlakozott: addig a Bundot mint törökellenes szervezkedést akarták álcázni és kiterjeszteni.²⁸⁴ Azt hiesztelték, hogy a szövetséghez a császár titkos levélben hozzájárult, s erre hivatkozva írásban szólították fel a lelkészeket, hogy buzdítsák híveiket a csatlakozásra, mert különben pórul járnak.²⁸⁵ Nemcsak a legszegényebb néprétegeket próbálták maguk mellé állítani, hanem irtak a főpapoknak, nemeseknek, a városoknak és mezővárosoknak is ez ügyben.²⁸⁶ A távolmaradókat el akarták tiltatni a templomok, temetők használatától, a faluközönségi jogok élvezetétől, illetve jobbágyaik szolgáltatásának haszonélvezetétől.²⁸⁷ Át óhajtották venni a bíróságokat, maguk akarták kinevezni és elbocsátani a papokat, és az uraknak ^{nem} adtak volna semmit -- írja Unrest.²⁸⁸ Sok derék egyházi és világi úr esett áldozatul nekik,²⁸⁹ sok pap elmenekült előlük -- olvashatjuk.²⁹⁰

A karintiai rendek a császár segítségét kérték, aki levélben elrendelte a szövetség feloszlatását, de a parasztok ezt az irományt hamisítványnak nyilvání-

tották, s még azok is csatlakoztak hozzájuk, akik korábban nem voltak benne.²⁹¹

Az elmondottakból is kitűnik, hogy a Bund szervezésében egy sor olyan mozzanat felbukkan, amellyel később a magyarországi parasztháború során is találkozunk.

A szövetségnek végül is egy török betörés vetett véget, amit Unrest isten segítségének nevez, "aki az igazakat nem hagyja el, és a parasztok hűtlenségét a hitetlen törökökkel büntette meg; isten ezt azért tette, hogy a szövetség ne ontsa a keresztények vérének."²⁹² A parasztok mindenáron bizonyítani akarták, hogy a szövetség menti meg az országot, nem pedig az urak, ezért a Bund 5000 embere meg akart ütközni a törökkel, de mivel nem értettek a hadviseléshez, jobban tették volna, ha otthon maradnak. Amikor később vezéreiket letartóztatták, kiderült: siker esetén az volt a tervük, hogy elnyomják és elűzik az összes egyházi és világi urat²⁹³ -- írja a krónikás. Isten büntetése abban jutott kifejezésre, hogy a török ott dúlta leginkább Karintiát, ahol a szövetség a legerősebb volt.²⁹⁴

Az osztrák--magyar háború idején szintén sok károsodás érte a tartományt és a parasztokat. A hadműveletek sújtotta területeken lehetetlenné vált a földművelés, bizonytalanná a megélhetés.²⁹⁵ A lakosság nemcsak vagyonában, de életében is veszélyeztetve volt. A települések megpróbálkoztak a spontán ellenállással, a parasztok a minimális létfenntartásukhoz szükséges anyagi javakat mindenképpen meg akarták védeni a fosztogató zsoldosoktól. A magyar háborút kihasználva a török is egyre merészebben és messzebbre hatolt be, mivel egyáltalán nem kellett tartania az ellenállástól, s a még ki nem fosztott területek nagyobb zsákmánnyal kecsegtették. Az ilyen megpróbáltatások alkal-

mával Unrest a parasztban nem a lázadót látja, hanem a szenvedő keresztény embert, és igen keserűen számközi sorsán.

A parasztok a templomok megerősítésével próbálták vagyonukat biztonságba helyezni, de ez sem járt sok eredménnyel, sőt inkább bajjal, mert az ide menekített értékek koncentráltan kerültek az ellenség kezére.²⁹⁶

A pusztítások, sarcolások miatt gyakran sópáncodik Unrest. A rengeteg hadisarc szinte teljesen tönkre tette az országot, mert a fizetség ellenében csak igen rövid időre garantálták a vagyonbiztonságot a portyázók. Aki nem fizetett, azt elhurcolták, kirabolták, javait felgyújtották. Ha tehát élni akartak, fizetniük kellett. S aki már fizetett a magyaroknak, adózhatott a másik oldalon a császár számos parancsnokának és zsoldosainak, mert ők is sok szegényt kiraboltak²⁹⁷ -- írja a szerző. Gilg császári zsoldosvezér csapatainak pusztításáról így nyilatkozott Unrest: "csak a barátnak és a szegényeknek okoztak károkat, és senki nem volt biztonságban tőlük, dúlták az országot, ahol táboroztak, sokkal inkább, mint az ellenség. Elvették a szegényektől a lovat és az ökröt, s amit még találtak, úgyhogy a szegény parasztoknak parlagon kellett hagyniuk birtokukat."²⁹⁸ Gilg embereinek garázdálkodása nem volt elszigetelt eset. Más csapatok is "mérhetetlen károkat okoztak a szegényeknek. Elvették tőlük a gabonát, amit sok helyütt maguk csépeltek ki, az élelmet és a ruhát; amit a hosszú háború alatt az ellenség megkimélt, azt elvette a barát; sok vidéket annyira elpusztítottak, hogy még a vetés is elmaradt."²⁹⁹

Mátyás csapatainak portyáiról Unrest azt írja, hogy egyre többen hódoltak meg a magyaroknak. Ezeket békén hagyták. Aki megtagadta a sarcot, azt kirabolták. Ezzel szemben a császáriaktól senki javai nem lehettek biztonságban,³⁰⁰ akár fizettek nekik, akár nem.

A magyarok a háború kezdetén egy telkes paraszttól 2 aranyat szedtek sarcként,³⁰¹ s ez a parasztok számára "kifizetődőbb" lehetett, mert sokan tettek eleget a követelésnek. A háború elhuzódása miatt anyagi tartalékaik kimerültek; Unrest az 1480-as években már úgy nyilatkozik, hogy maga a nemesség kénytelen a sarcot megfizetni parasztjaiért.³⁰² A parasztok maguk ekkor már inkább élelemmel és munkával adóztak, amivel a várakban állomásozó katonaság ellátását és a várak karbantartását biztosították.³⁰³

A parasztság sorsa feletti siránkozást nem minden esetben az önzetlen felebaráti részvét váltja ki Unrestből: elszegényedésük következtében adó- és tizedfizető képességük csökkent, s ez súlyosan érintette mind a nemesség, mind a papság jövedelmét. A zsoldosok és a törökök garázdálkodása nemcsak a paraszt vagyonának a pusztulását, hanem egyben az adófizetők számának csökkenését is maga után vonta.

Számba véve a földrajzi körülményeket és a mezőgazdasági termelés sajátosságait, valamint a rablások periodicitását, érdekes következtetéseket vonhatunk le.

A háború színterét, a Habsburg örökös tartományokat az Alpok hatalmas nyúlványai borítják. A természetes védettség így adva volt az állatállomány számára, mivel az erdők és a nagyobb magasságban fekvő havasi legelők, amelyek megközelítéséhez nagyfokú helyismeretre volt szükség, biztonságot nyújtottak. Ha a zsoldosok el is hajtották a fellelhető állatokat, a földrajzi körülményeket figyelembe véve mindig maradhatott annyi, amennyivel az újratermelést biztosítani lehetett néhány éven belül. A mezőgazdasági termelés is egy év alatt regenerálódhat, ha a szükséges vetőmag-mennyiség megmarad. Kivételt képez a gyümölcsstermesztés és a szőlőkultúra.

Unrest hangsúlyozza munkájában a pusztítás nagyságát és kiméletlenségét. A hosszúra nyúlt háborúban egyre részletesebben írja le, hogy mit zsákmányoltak a különböző hadseregek katonái. A török évről-évre visszatért ugyanazokra a területekre, tehát még neki is jutott. Vagyis az örökös tartományok parasztjai képesek voltak arra, hogy a feudális kizsákmányolás terheinek viselése mellett megtermeljék a két hadseregnek szükséges élelmiszert, s a töröknek is maradt zsákmányolni való. A lakosság a háború alatt "hozzászokott" a létbizonytalansághoz, alkalmazkodott a mostoha viszonyokhoz. Az életkörülmények mindig viszonylagosak. A háború előtti állapotokhoz képest valóban nehezebb lett az élet, a megélhetős a vidéken, de a pusztulás még nem volt helyrehozhatatlan -- éveken keresztül sem vált végzetessé --, főleg ha számításba vesszük, hogy a felszerelés, a felégetett ház, csür, pajta saját erőből pótolható volt.

Mindezek ellenére Unrest munkájában, ha áttételesen is, tükröződik az a folyamat, amelynek a párhuzamát megtalálhatjuk utóbb a török hódoltság-korabeli Magyarországon: ez pedig az állattenyésztés súlyának relatív megnövekedése a termelés egész struktúráján belül. Unrest ugyanis mind többször panaszolja fel az állatállomány, a szarvasmarha és ló elhajtását, szemben a termények barbár elpusztításával, felégetésével. Tehát a zsákmány legjelentősebb összetevőjévé lépett elő az élőállat, amely saját lábán kísért el a győzteseket, de bármikor elmenekíthető és értékesíthető volt.

III. Unrest társadalom- és történelemszemlélete

A XV. századi Karintiában már fellelhetők a rendiségre jellemző társadalmi és gazdasági viszonyok. A feudális társadalmi hierarchiát tekintve Unrest ahhoz a réteghez tartozott, amelynek feladata a kizsákmányolt osztályok vallásos szellemű befolyásolása, a feudális ideológia terjesztése. Az alsópapsághoz tartozó lelkész közvetlen kapcsolatban állt a köznéppel, környezete alakítóan hatott vissza gondolkodásmódjára.

Konzervatív világképe annál is inkább kifejeződhetett, mivel élete végén ^(sem) került közel a humanista gondolkodás és a reneszánsz műveltség centrumaihoz. A humanizmus és reneszánsz a fejedelmi udvarokba is csupán egyes reprezentánsai révén jutott el a XV. században, és eredményezett példaként kiemelhető alkotásokat, de hatása csak lényegesen később épült be az uralkodó osztály gondolkodásmódjába.³⁰⁴ Hiányzott a hatás befogadására alkalmas új osztály. A polgárosodás feltételei a fő kereskedelmi útvonalaktól messze eső területeken nem voltak meg a XV. században. Az Unrest szemléletét alakító tényezők tehát odahatottak, hogy látásmódjában a középkori elemek maradtak dominálók. Képzettsége, osztályhelyezete, környezete a középkori eszmék továbbélését segítette elő történelemszemléletében.

A feudalizmus ideológiája szerint a középkori társadalmi rend örökérvényű, mert azt Isten alkotta. A feudalizmus statikus társadalmi hierarchiája Ausztriára jellemző sajátosságaival együtt a maga teljességében érvényesül Unrestnél.

Az uralkodóhoz való viszonyulása érzelmi jellegű.

Egyes intézkedéseit ugyan bírálja, de személyét sért-
hetetlennek tartja, szavát parancsnak, s aki ellene
szegül, az elveszti a szerző szimpátiáját.

A karintiai rendekhez -- amelyek esetenként nem
az uralkodó utasításai szerint, de Karintia javára, e-
setenként pedig Karintia és az uralkodó ellenére cse-
lekszenek -- Unrest viszonyulása változó.

A papságról alkotott véleménye igen kritikus. A
különböző megnyilatkozásokat egymás mellé rakva meg-
kapjuk azt az ideális képet, amilyennek Unrest a papi
réteget látni szeretné. Szerinte csak az legyen pap,
akit isten erre rendelt.³⁰⁵ A püspököknek az a fela-
datuk, hogy amit szavakban prédikálnak, azt tettekben
váltsák valóra; legyenek mentesek minden büntől, csak
papi funkciójukat gyakorolják: prédikáljanak, templomo-
kat és papokat szenteljenek fel, legyenek az oltári
szentség méltó kiszolgáltatói és bárányaik hű pásztor-
rai. Ne vegyenek részt háborúskodásokban, legfeljebb
csak az eretnekek ellen, mivel csupán ez méltó hozzá-
juk, hiszen a püspöki süveget és a pásztorbotot szen-
telték fel számukra, nem pedig az acélsisakot és a
dárdát.³⁰⁶

"A rossz pásztor keze alatt nagy károkat szen-
ved a nyáj" -- mondja Unrest.³⁰⁷ A papok kövessék a
próféták és más tanítók tanácsait, akik megmutatták
nekik, hogyan érdemelhetik ki az "örök életet", és ne
a "világi dicsőséget" keressék.³⁰⁸ A papok ereje a tu-
dományok ismeretében és az igazságosságban rejlik.³⁰⁹
"Amíg azokat tették püspökké és főpappá, akik bölcsék
és tudósok voltak, nem pedig nemesség, kegy, pénz és
barátság alapján, addig az egyházak és a püspökségek
ügye jól állt. Ezt kellene tekintetbe venni valameny-
nyi nagy egyházi intézménynél."³¹⁰ Persze, ostoba fő-
pap is élhetne bölcs tanáccsal.³¹¹ Szomorú képet fest
a német egyházi állapotokról: "a birodalom többi tar-

tományában s szinte egész Németországban a nagy püspökségek és hatalmas alapítványok az uralkodók és a főurak háborúiban igen meggyengültek és elpusztultak..."³¹² "a nemes salzburgi alapítvány is igen meggyengült és tönkrement, úgyhogy alig, vagy talán soha nem nyeri vissza mindazt, amit ebben az áldatlan háborúban elvesztett"³¹³ -- írja Unrest. Ha a főpapok nem törődnek egyházmegyéjükkel, hanem maguk is versengve pusztítanak a világiakkal, ez az alsópapságot is züllesztí.³¹⁴ "Hova meneküljenek akkor a szegény bárányok, amikor pásztoraik farkasokká lettek?" -- teszi fel a kérdést a kereszténység ügyéért aggódó szerző, s Jézus Krisztushoz fohászkodik, vegye ő maga védelmében "bárányait",³¹⁵ előtte pedig istenhez könyörög: küldjön békességet az országra, hogy a kereszténység ki ne pusztuljon.³¹⁶

A főpapok és világiak háborúi nemcsak a köznépet sújtják, hanem az alsópapságot is, amelyet a hadműveletek folyamán szintén sok károsodás ért: hódolásra kényszerítették őket, s ha ezt megtagadták, kirabolták és fogságra vetették őket, s csak váltságdíj ellenében kerülhettek újra szabadlábra.³¹⁷ Érthető tehát, ha szerzőnk a háborúskodások befejeződését kívánja: szívesebben venné, ha a papok inkább zsoltárolvasással foglalkozkodnának, mert már túl sok baj származott a papok miatt.³¹⁸ Nem véletlen, hogy Unrest keserű kifakadásai a főpapok ellen döntően a salzburgi háború eseményeit tárgyaló részekben találhatók: Mátyás és III. Frigyes konfliktusa a salzburgi érsekség ügyében szinte egész Ausztriát lángba borította. Joggal bírálja tehát élesen Unrest a főpapi rend tagjait, hogy inkább a maguk és híveik lelki életével foglalkoznának. Szemében az apostoli szegénységhez és az aszketikus élethez való visszatérés lenne a kívánatos, nem pedig a politikai életben való aktív részvétel. Persze, Unrest elképzelése irreális,

hiszen a humanizmus hajnalán és a reformáció előestéjén a papi rend már nem képes az Unrest által körvonalozott hivatás betöltésére.³¹⁹ Még mindig részben az egyház privilégiuma az írás ismerete, a tudományok művelése, tehát részvételük a politikai és diplomáciai életben nélkülözhetetlen. A szemlélődő életmódhoz, a teológiában elmerülő elmélkedéshez teljes csend és nyugalom szükséges: a kor viszonyai ezt aligha biztosították.

A városok élete, tevékenysége nem foglal el központi helyet Unrest munkájában.

A parasztság és az uralkodó osztály közötti osztályharcban szerzőnk álláspontja ellentmondásos. Az elnyomottak "törvényes" kizsákmányolását maradéktalanul igenli, viszont az anarchiával, a hatalmaskodásokkal és a hadi eseményekkel együttjáró túlkapásokat elítéli: ilyenkor rokonszenve a dolgozó szegénynép felé irányul.

Történetfelfogásának lényeges vonása az, hogy szerepe az isten, az ördög és a szentek közvetlenül beavatkoznak az események alakulásába. Isten büntet és jutalmaz, igazságtevése mindig konkrét eseményekhez kapcsolódik, azok okaként szerepel nála. Olykor a török betörését is úgy indokolja, mint isten közvetlen büntetését, s ez a megtorlás főleg a parasztságra száll, akik a valóságban is a legtöbbet szenvedtek a töröktől.³²⁰ Hunyadi Mátyás egyik győzelmes csatáját a törökkel úgy értékeli, hogy isten maga is a keresztények mellé állt.³²¹ Nándorfehérvár megvédése isten segítségével történt -- hangoztatja a szerző --, s ezt egy csillag megjelenése ^(is) hirdette.³²² Lakóhelye a közvetlen környékén a török portyák kevés ellenállásba ütköztek, és így az ellenség kis erővel is nagy sikereket tudott elérni.³²³ a belső gyengeség, a feudális anarchia nem

tette lehetővé a szervezett ellenállást, ezért tűnt szinte hihetetlennek szemében, hogy nagyobb összeüt-közések a magyarok győzelmével végződhettek, ezért keresett misztikus magyarázatot, amelyet csak isten közvetlen beavatkozásában tudott fellelni. Az értékelésben szerepet játszhatott az is, hogy pusztán a csaták tényéről tudott, lefolyásukról mindössze szál-longó **hírei** lehettek, mivel földrajzilag eléggé távol játszódtak le Karintiától. A kis erőkkel végrehajtott török portyák sikerességét Karintiában nemcsak büntetésként, hanem összefogásra buzdító jelként is magyarázza: ebben az értelemben fohászkodik istenhez, hogy segítse végre elő a keresztények győzelmét.³²⁴ Naiv bizakodása azonban az akkori viszonyok közepette aligha támaszkodott reális alapokra.

Frigyes és Mátyás háborújával kapcsolatban is értékel úgy hadmozdulatot, amely nem az erőviszonyoknak megfelelő kimenetellel végződött, nevezetesen a gyengébb fél -- Frigyes serege -- sikerével, mint isten segítségével megvalósult váratlan eseményt. A sikert részben az istenhez fohászkodók imái hatékonyságának tulajdonítja.³²⁵ Maga is gyakran könyörög isten irgalmáért³²⁶ és bosszújáért,³²⁷ próbálja befolyásolni az égiek döntését saját véleményével. A keresztény erkölcstan szerint a bünt büntetés követi, a jók viszont elnyerik méltó jutalmukat; ez az alapja Unrest keserű fohászainak olyankor, amikor az isteni igazságtétel megvalósulását nem látja. A büntetést szerzőnk istentől várja,³²⁸ de ugyanakkor isten gyakran igénybe veszi eszközként az embert is.³²⁹

Az ördög a gonoszság megtestesítője a keresztény vallásban; az általa befolyásolt események balul ütnek ki. Az eretnekség terjedése,³³⁰ a sikertelen katonai vállalkozások³³¹ és maguk a háborúk³³² is olyan indoklást nyernek Unrestnél, hogy az ördög mesterke-

déseiből fakadnak. Az ördög kezét látja olyan emberek hirtelen halálában, akikről feltételezte, hogy a török ellen harcoltak volna, vagy uralkodásukkal a kereszténység javát szolgálhatták volna.³³³

Az isten és az ördög két, egymással szembenálló erő ugyan, de az isten büntetése és az ördög mesterkedése nem mindig válik el: olykor -- isten akaratából -- össze is fonódhat.³³⁴

A történelmi események menetébe beavatkozó égi erők közé tartoznak a szentek. Főleg a védőszentek kerülnek előtérbe, akik egy-egy helység megtámadása alkalmával a nekik szentelt települést megoltalmazzák. A Mária-kultusznak is van Unrestnél ilyen vonatkozása.³³⁵ A szentek szintén tesznek csodákat,³³⁶ de elsősorban óvnak, elhárítják a csapásokat, és a szerző is erre kéri őket fohásaiban. Isten viszont -- mint láttuk -- nála bosszúálló is.

Unrest a keresztény erkölcs és a népi életbölcsesség alapján áll. Idéz közmondásokat,³³⁷ szállóigéket,³³⁸ régi egyházatyákat,³³⁹ akiknek cselekedeteit példaként állítja kora társadalma elé. Mindezt tanító célzattal teszi, s óvása helyenként szinte prédikációba csap át. Nemcsak a katolikus egyházatyák tanításait használja fel, hogy nevelően hasson kortársaira. Katolikus pap létére idézi Arisztotelészen kívül³⁴⁰ a Sibylla szavait,³⁴¹ s van rá példa, hogy egy török mágus mondását is feljegyzi.³⁴²

Gyakran idézi a bibliát; e bibliai idézetek és általában a tanító célzatú citátumok könyve második harmadától kezdve bukkannak fel.³⁴³ Hivatkozásai azonban nem következetesek. Vannak olyan idézetek, amelyeket csak németül hoz,³⁴⁴ de vannak olyanok is, amelyeket latinul és német fordításban közöl.³⁴⁵ A kétnyelvű idézeteknél jól látható, mennyire szabadon használja forrásait. Még a szentírási szövegeket is átalakítja.

A latin idézetek pontatlanok, német fordításaik pedig az eszmei mondanivaló érdekében a szöveg szabad értelmezését nyújtják. Akad olyan "bibliai" hivatkozása, amely egyáltalán nem azonosítható a biblia szövegével.³⁴⁶

A középkori krónikairók nemcsak politikai és társadalmi eseményeket jegyeznek fel, hanem természeti jelenségeket is, s ezekhez kapcsolják, mintegy ezek következményeként mondják el akpolitikai eseményeket. Így Unrest is pl. az 1472-ben feltűnt üstökösnek tulajdonítja azt, hogy a német birodalomban a rendek engedelmessékednek a császárnak, s hajlandók a török ellen harcolni.³⁴⁷ Katonai események kimenetelét szerinte természeti jelenségek előre jelezhetik.³⁴⁸

Munkája egyes fejezeteinek elején vagy végén annalisztikus módszerrel jegyez fel természeti jelenségeket és csapásokat: sáskajárásokat,³⁴⁹ pestisjárványt,³⁵⁰ siklók tömeges megjelenését³⁵¹ stb.

Unrest történelemszemléletében a középkorias vonások vannak túlsúlyban, de kizárólagosságukról nem beszélhetünk. Európa -- elsősorban Itália -- kulturális centrumaiban a humanista gondolkodásmód terjed. Ez az eszmei áramlat azonban nem marad meg egy-egy város falain belül, hanem szétsugárzik, egyes elemei a különböző népi rétegekre is hatással vannak.

A tágabb értelemben vett humanista gondolkodás nem jellemző Unrest szemléletmódjára, de a kor szelleme őt sem hagyta érintetlenül, s néhány, ebből fakadó gondolatot ő is átvett. Így pl. megtaláljuk nála a haza /haymad/ fogalmát³⁵² a keresztény egyetemesség /Krystenhait/ mellett,³⁵³ s a nemzet /nacion/³⁵⁴ mint népegység is értelmezést nyer. A szűkebb haza mint területi egység a humanizmussal egyidejűleg kerül előtérbe.³⁵⁵ A középkorias vallásos felfogás középpontjában még az egyetemes keresztény közösség gondolata állott, mely a keresztények egységét emelte ki az eretnekekkel és pogányokkal szemben. A török nagyarányú előretörésével s a huszi-

tizmus terjedésével párhuzamosan, a reformáció gondolatának érlelődése közepette azonban a keresztény univerzalitás eszménye egyre inkább háttérbe szorult, a területi együvértartozás, egy-egy államhoz vagy Ausztrián belül pl. az egyes tartományokhoz /lanndt/ tartozás lép előtérbe, s ez a gondolat Unrestnél is fellelhető.

Szerzőnk munkájára erősen rányomja bélyegét az a tény, hogy mint világi pap tevékenykedett. Nem áll értetlenül az emberek problémáival szemben, maga is átérzi, látja azokat, szeme előtt játszódnak le a háborús események, melyeknek maga is szenvedő alanya. Az emberek megpróbáltatásai együttérzést váltanak ki belőle függetlenül attól, hogy milyen réteghez tartoznak. A humanizmusnak az egyén felé forduló arcúata tűnik fel a háttérben.

Van érzéke a gazdasági problémák iránt is. Az időjárás szeszélyei igen nagy mértékben befolyásolják a mezőgazdasági termelést. Az esetleges rossz terméstől függetlenül is a súlyos adók, a rablások, fosztogatások nincstelenné tehatték és tették a földművelő parasztot, akinek a károsodása ilyenkor kiváltja Unrest humánus együttérzését.

Humanista jellemvonás lehetne nála az anyanyelv használata az írásbeliségben. Az anyanyelvi krónikaírásnak azonban korábbi középkori hagyományai is vannak e vidéken. Az a véleményünk, hogy Unrest inkább ennek a hagyománynak a folytatója, semmint egy humanista szellemű, új, anyanyelvű történeti irodalom úttörője.

Jegyzetek

¹ JAKSCH, August von: Zur Lebensgeschichte Jakob Unrests./Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung [a továbbiakban: MIÖG] 4/1883/464. -- GROSSMANN, Karl: Jakob Unrest: Österreichische Chronik. /Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Germanicarum, nova series, tomus XI. /Weimar, 1957. /a továbbiakban: GROSSMANN/ p. VIII. -- LHOTSKY, Alphons: Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs. /MIÖG Ergänzungsband XIX./ Verlag Hermann Böhlaus Nachf., Graz--Köln, 1963. /A továbbiakban: LHOTSKY: Quellenkunde/ 405.

² OBERSTEINER, Jakob: Zur Biographie von Jakob Unrest. Carinthia I. 143/1953/ 948. -- NEUMANN, Wilhelm: Bemerkungen zur Jakob Unrest und zur Ausgabe seiner "Österreichischen Chronik". Südostdeutsches Archiv 2/1959/14.

³ Landesarchiv Klagenfurt 2/37 sz. kézirat, áll 20 lapból és 2 fedőlapból. Vö. GROSSMANN p. IX. és 3. jegyzet.

⁴ JAKSCH: i. m. 464--465. -- GROSSMANN p. VIII.

⁵ ZAISBERGER, Friderike: Das Kapitel von Maria Sæl in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Carinthia I. 162/1972/181.

⁶ St. Martin ma a salzburgi érsekség 11. kerületéhez tartozik, amelynek Bischofshofen a központja. Vö. 1200 Jahre Dom zu Salzburg 774--1974. Festschrift zum 1200 jährigen Jubileum des Domes zu Salzburg. 181.

⁷ A Karintiában található, Unrest korában a salzburgi érsekség fennhatósága alá tartozó börtokokra vonatkozóan lásd: Die Salzburger Lehen in Kärnten bis 1520. /Fontes Rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen 2. Abt. Diplomataria et acta 79./ Wien, 1971.

⁸ Vö. GROSSMANN uo.

⁹ LHOTSKY: Quellenkunde 405.

¹⁰ NEUMANN, Wilhelm: Bemerkungen zur Jakob Unrest 14.

¹¹ ANKERSHOFEN, Gottlieb -- HERMANN, Heinrich: Handbuch der Geschichte des Herzogthums Kärnten 2/1 /1843/474., vö. GROSSMANN p. X. és 1. jegyz.

¹² LHOTSKY: Quellenkunde pp. 405--406.

¹³ Landesarchiv Klagenfurt 2/37. sz. kézirat, vö. GROSSMANN p. IX. és 3. jegyz.

¹⁴ ANKERSHOFEN--HERMANN: i. m. 135. és jegyzet. Vö. GROSSMANN p. X. és 1. jegyzet.

¹⁵ GROSSMANN 219.: "... hab ich Jakob ~~V~~Unrest, der minst pharrer in Kerndten ... furan geschriben..."

¹⁶ TARVAINEN, Kalevi: Studien zum Wortschatz der Österreichischen Chronik Jakob Unrests./Studia Philologica Jyväskyläensia I./, Jyväskylä, 1966., 20.

¹⁷ GROSSMANN p. XXXVII., -- TARVAINEN: Studien zum Wortschatz 20.

¹⁸ GROSSMANN, Karl: Megiser, Christalnik und die Annales Carinthiae. MIÖG 57/1949/359.

¹⁹ GROSSMANN pp. XIV--XVI.

²⁰ LHOTSKY: Quellenkunde 407.

²¹ KRONES, Franz von: Jakob Unrests Bruchstück einer deutschen Chronik von Ungarn. MIÖG 1 /1880/ 339--372.

²² Lásd GROSSMANN p. XVIII.

²³ "Chronik von den 95 Herrschaften" címen is idézik Stainreuter krónikáját, amely igen elterjedt és népszerű volt. Nemcsak németül, de latinul is olvashatták, mert Thomas Ebendorfer lefordította. Vö. LHOTSKY, Alphons: Thomas Ebendorfer. Stuttgart, 1857., 102.

²⁴ KRONES, Franz: Die Zeitgenössischen Quellen der steiermärkischen Geschichte in der zweiten Hälfte des XV. Jahrhunderts. Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 7 /1870/ 6--7.

25 NEUMANN: Bemerkungen zu Jakob Unrest 13.

26 TARVAINEN, Kalevi: Studien zum Wortschatz --
Uő.: Zur Wortgestalt in Bairischen Chroniken des 15.
Jahrhunderts. Jakob Unrests österreichische Chronik
im Vergleich mit drei anderen bairischen Chroniken.
Studia Philologica Jyväskyläensia V., Jyväskylä, 1968.

27 A zárójelben közölt számok a GROSSMANN-féle
kiadás oldal- és sorszámaira vonatkoznak.

28 GROSSMANN p. XXX. -- LHOTSKY: Quellenkunde 408.

29 GROSSMANN, Karl: Eine neugefundene Handschrift
der drei Chroniken Unrests. MIÖG 39 /1923/ 369. és
GROSSMANN pp. XXXII--XXXV. -- LHOTSKY: Quellenkunde 408.

30 GROSSMANN p. XXXI.

31 Uo. p. XL.

32 HUIZINGA, Johann: A középkor alkonya, Magyar
Helikon, 1976., 14.

33 Vö. GROSSMANN: i. m. 7. old. 1. jegyz. Fő forrá-
sunk erre az időszakra Aeneas Sylvius Piccolomini De
rebus et gestis Friderici III-je /ed. A. F. KOLLAR,
WIEN, 1762./ A korra vonatkozó további forrásmunkákat
lásd KRONES: Die Zeitgenössischen Quellen 3--55.

³⁴ Vö. GROSSMANN 6₂₆--7₂: Item dyeweyl der kayser zu Rom wass, die zeyt petrachten die Vnngern, Pehaym, Märher und Osterreicher, wie sy iren erbherrn, kunig und lanndsfursten wolten haben und dem kayser nit lennger in seiner gewaltsam lassen. Und als pald er haim kam zu Newnstat, da, chamen dy mit grosser macht fur die Newstat und erfordreten da irn kunig und herrn. Denmuest in der kayser durch gewalt antwuerten. Den nomen sy und furttten inn gein Wienn zw. -- *A feudalis jogrend alapjain értékelő az ellentétet BRUNNER, OHO: Land und Herrschaft. Buch M. Rohrer Verlag, Wien -- Wiesbaden e. n. 43.*

³⁵ Vö. GROSSMANN 10₂₁--27: Das mordt /Cillei Ulrik haláláról van szó, melyet Unrest fentebb eléggé részletesen tárgyal/ hyet kunig Lasla von stunden an den ungetrewen Vnngern gern gerochen, doch kundt und mocht nicht wann er in der Vnngern gewallt was. Doch rach er sich an des Hunngamisch /Hunyadi János/ sun, an dem eltern, und lyeß im sein hawbt abschlagen; und das muest tun sein aigner marstaller. Darnach zoch der kunig wider ghen Osterreich. -- Egyébként Cillei halálát úgy meséli el, hogy a magyarok Hunyadi László vezetésével törbe csalták e "nemes fejedelmet", akit csupán egy apródja kísért, és régi, alaptalan vádakkal lerohanták, majd halálra kaszabolták. /Uo. 10₃--20./

³⁶ Vö. uo. 9₃₀--36: Kunig Lasla was zu den zeiten noch zu Wienn, und wolt ghen Vngern zyehe, das im lanndt und lewt huldigeten, und das lanndt innemen; und nam mit im graff Vlreichen von Cyly, den letzten des namens, ainem trostlichen und mandlichen fursten, der dan sein nagstgeporner frewndt was, wann kunigs Lasla anfraw ist graff Vlrichs vatterswester gewesen. -- 10₈--13: Da er /ti. Cillei/ nur mit einem knaben zw inn gienng -- der was ain Kapeller -- da hueben die Vnngern an, in von allter, unbillicher schuld ... und schluegen da den

edlen fürsten iamerlich zetodt, der sich daselbs trostliche¹n werdt. Doch warden der Vnngern zw vil und schluegen im sein hawbt in der kew ab.

³⁷ Uo. 13₁₉₋₋₂₆: Nwn kumb ich widerumb an kunig Lasla und von seinem tod. Kunig Lasla ward zw weyb gewarben des kunigs tochter von Frannckreich, ein lobliche, wolgetzogne frawn. Da hat Got zway edle, frume hertz zusammengefuegt. Das was dem veindt der selikayt laidt, wann er in seiner poshait erkanndt, das vil saliger und loblicher sach davon chumen waren. -- Unrest szerint V. László azért ment 1457 novemberében Bécsből Prágába, hogy átvegye Csehország kormányzását, és megülje menyegzőjét /13₂₇₋₋₃₄/.

³⁸ Vö. uo. 13₃₅₋₋₁₄₆: Der tewfel erwelt im ainem vergifften ketzer... Der ketzer was genannt herr Gursich von Holewarsy, ein geporner lanndther inn Pehaym. Derselb gedacht, als es denn layder ergienng: Kundt er den edlen kunig Lasla umb sein leben pringen, so wuerd er des lanndes kunig...

³⁹ Vö. uo. 14₂₀₋₋₂₃: Also vergifft der vergifft kötzer mit seinem tewflischen weyb und verfluechten tochter des edlen [fürsten] unnschuldig, kunigleiche pluet, das ainem yeden frumen, trewen hertzen wol erparmen mag.

⁴⁰ Uo. 14₅₋₋₂₃ és 1. jegyzet.

⁴¹ MARKGRAF, Hermann: Ueber das Verhältniss des Königs Georg von Böhmen zu Papst Pius II. Breslau, 1867., 5.

⁴²Vö. GROSSMANN 13₃₅--14₂; 14₂₄; 15₁₀ stb.

⁴³ Uo. 14₂₄--26: Nwn was der ketzer des lanndes gubernator gewessen, und het der Pehaymischen herrn vil an seinen tayl, sunder die kötzer warn; dy erwelten in zu kunig.

⁴⁴ Uo. 14₂₆--31: Er pracht mit lug und listen von pabst Paulo dem Anndern /helyesen: Pio dem Anndern/ die pestattigung zw wegen, wann er versprach und gelobt dem heyligen vattern, dem pabst, das ganntz lanndt Pehaym zw cristenleichen gelauben ze pringen und die ketzerey ganntz aussrewten und zerstorn.

⁴⁵ Uo. 15₁₀--17: Nwn hort! Alspald der vergifft ketzer die pestattigung und kronung also emphienng und zu gewaltsam also cham, von stund an ward er lügenhaftig man, loss, erloss und hett nun mit lügen und listen petrogen dye heyligen Romischen Kirchen und das Heylig Romisch Reich. Wann er hueb an die Cristenhait zw achten und dye ketzerey ze schermen und zu sterckhen und ward auch selbss ein grosser ketzer, dann er vormallen gewesen was.

⁴⁶ Uo. 15₁₇--24: Er satt auch seinen vergifften ketzerischen sam in annder lannd und macht grosse zwitracht zwischen anndern fursten. Er schickt ketzer und Pehaym inn die lannd Osterreich und Steyrn und stifft vill kryeg und wolt doch des kain wort haben. Das tet er alles darumb, das annder fursten und herrn mit anndern sachen und kryegen peladen sind warten und sein und seiner ketzerey dadurch vergesen wuerdt...

47 Uo. 15₂₅--16₄.

48 Uo. 17₂₉--18₃.

49 Uo. 18₅--14.

50 Uo. 18₁₅--19₁₈; -- Vö. ^{H/}HOFFANN Alfred: Kaiser Friedrichs III. /IV./ Beziehungen zu Ungarn in den Jahren 1464--1477. Teil. I. Bis 1470. Beilage zum Jahresbericht des Kgl. Katholischen Gymnasiums zu Glogau für das Schuljahr 1899--1900. -- HUBER, Alfonz: Ausztria története III. Budapest, 1904., 114--115; -- ELEKES Lajos: Mátyás és kora. Bp., 1956., 113--115.

51 GROSSMANN 19₂₀: den keczer herrn Jursickhen...

52 Uo. 19₃₁--36.

53 Uo. 20₃--10.

54 Uo. 20₁₇--36.

55 Uo. 20₃₇--21₄: Das alles lyess im doch nyemannt vast zu hertzen gen, weder kayser, edel noch unedel, sunder etlich armm knecht und hanntwerher zugen dar und namen das krewtz an sich. Die mochten nun wenig guets getun, wann sy hetten kain peschuttung und etlich tetten auf der rays mer ubel dann guet. Wann da wardt nicht angesehen storung noch achtung kristenleichts gelawben, sunder guet zu gewingen.

⁶¹ KRONES, Franz: Österreichische Geschichte II. Berlin und Leipzig, 1915. 11--16.; ELEKES: Mátyás és kora 14.

⁶² A viszálynak gazdag irodalma van. Vö. pl. BACHMANN, Adolf: Böhmen und seine Nachbarländer 90--97.; FRAKNÓI Vilmos: A Hunyadiak és a Jagellók kora. Magyarország története IV. Bp., 1896., 194--222.; NEHRING, Karl: Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III und das Reich. 13--23.; KRONES: Österreichische Geschichte II., 17--18.

⁶³ Mátyásnak a római királyi címet is kilátásba helyezték. Vö. FRAKNÓI Vilmos: Mátyás törekvései a császári trónra. /Értekezések a történeti tudományok köréből XXIII. kötet 9. szám./ Bp., 1914., 610--611.; FRAKNÓI Vilmos: Hunyadi Mátyás király 1440--1490. Bp., 1890., 177.

⁶⁴ Vö. GROSSMANN 79₁₋₋₅ és 79₁₈₋₋₂₄. -- Az osztrák-párti történelmet író HUBER nem fogadja el Unrest álláspontját, vele ellentétben Mátyást nevezi szerződésszegőnek /i. m. 125./.

⁶⁵ Vö. pl. GROSSMANN 82₂₇₋₋₃₂: Und, dieweyl der kunig das veldt vor Wienn het, rayst er selbs mit ainem zewg in dem lanndt Osterreich fur und fur und gewanng mer gschloss^S stett und merckt^(E-J) die etelich der lanndtlewdt, doch der mayst tayl des kayzers waren. -- 156₁₆₋₋₁₈: Die statt [Bécs] ruefft den kayser an umb hylff und erzelten im ir obliegen und mangel, aber es kundt desmals nicht statthaben. -- 167₃₈--168₂₁, különösen 168₁₁₋₋₂₁: Die stad [Bécsujhely] ist des kayzers

haymad gewesen, do ist er geporn und ertzogen worden, da ist sein allerliebste wonung gewesen, da hat er seinen lust gehabt, da hat er guette notturfft gehabt, da hat er trew und frum lewt gehabt, da hat er im seine rue nach seinem tod pey seinem gemahel erwilt. Das hat er alles so liederlich verlassen und nicht allain die statt, sonder annder geschlosser vil, die ir auffsehen mit hillff und beschuttzung auf die Newstat gehabt haben und nach der stat verlusst dem kunig auch zugesagt haben. Wer kan sich aus des kayzers synnen verrichtten!

⁶⁶ Uo. 158₁₋₋₄: er war auff dem weg, sein frewndt z und ander fursten zu besuechen und die auffbringen, seine feindt auss seinen lannden ze bringen und treyben und all die seinen in gueten frid [ze] setzen und behalten... -- irja a karintiai rendeknek, miután Bécs megadta magát a magyar királynak, s ő maga pedig "segítségkérés" ürügyével magára hagyta a veszélyeztetett ország-részt /157₂₅₋₋₃₂/ermanet die /ti. a karintiaiakat/ als sein getrew lanndtlewdt, das sy sich gegen sein gnaden in seinem abbesen hyelten als frum getrew lanndtlewt und sich gegen seiner gnaden veindt, kunig von Vnngern, nicht uberkomen lyessen... /157₃₂₋₋₃₅/.

⁶⁷ Uo. 178₅₋₋₁₂: Do wart betracht, sollt das lanndt die dinstlewt ye betzalen, das kundt an ain gemain stewr nicht geschehen und wart furgenomen ein leibstewr also, das alle dy mennschen im lannd, die das heilig sacrament nemen, burger, pawer, hanndtwercher, arbeiter, knecht und diern, nyemant ausgenomen, dan die edlnlewt und ir geraisige knecht, soltten geben 12 pf. -- 178₁₆₋₋₂₄: Von solhem geltt wurden die dinstlewt und soldner vast betzalt nach irem verdienem; und solt man do den schaden, den sy im lannd getan haben,

gegn irm diennst gemessen haben, so wer man ettlichen nichts schuldig gewesen. Doch haben sich ettlich beschaidenlich gehallten, die pillich betzalt wern worden, da sy ire vordrung gehabt haben. Aber das lannd ist unnpillich zu solicher zalung komen und wer das nicht schuldig gewesen, dann was das lannd von gemachs wegen hat gethan.

⁶⁸ Uo. 132₅₋₋₁₀: Und ee die lanndtschaft den frid mit den Ungrischen machten und verbryefften, schickt sy zw dem kayser umb willen und gunst, solhen frid zu ververttigen. Darzu gab der kayser antwuerdt, woldt man dem kunig gelt umb den frid geben, als man im gab, also wolt er auch von dem lannd haben. --
132₂₁₋₋₂₆: Desgleichen solten die lanndtlewt zu dem kayser schickhen und alle abred und aygenschafft des frides underrichten und sein kayserliche gnad pitten, des lanndes nott und swer verderben ansehen und vergunden, den frid also ze halden und ze haben. Stb.

⁶⁹ Vö. pl. uo. 79₁₋₋₂: Also wardt der kayser von dem kunig von Behaym und von allen den seinen verlassen...

⁷⁰ Uo. 119₂₅₋₋₃₉.

⁷¹ Uo. 37₂₋₋₁₄ /az 1471-es regensburgi birodalmi gyűléssel kapcsolatosan/.

⁷² Uo. 28₂₄₋₋₂₉: ... und geschach solicher schad im lanndt zw Steyr, das unmesleich ist ze schreyben. Noch übersach es der kayser vast, untz das sein zeyt kam, aber manigs menech muest an leyb und guet darumb verderben und das gemain geschray was, es tett der kayser von karchait wegen.

73 Uo. 168₂₀₋₋₂₁: Wer kan sich aus des kayser synnen verrichtten!

74 GONDA Imre--NIEDERHAUSER Emil: A Habsburgok. Bp., 1977., 19.

75 GROSSMANN 195₃₈₋₋196₄: Der Allmechtig Got geruech seiner sel genedig zu sein und kain schulld zumessen. Wiewol ain gemain red ist, man sol umb babst und kayser nit bitten, so ist doch loblich, das man aller glewbigen selen gedencken: sol und die ewige rue wunschen.

76 A császár idős koráról és temetéséről készült disszertáció szerzője részletező munkájában támaszkodik Unrest krónikájára is. /ZELFEL, Hans, Peter: Ableben und Begräbnis Friedrichs III. Dissertationen der Universität Wien 103., Wien, 1974./

77 GROSSMANN: i. m. 69--75.

78 Uo. 75--76. Miksa burgundiai törekvéseinek gazdag irodalma van. Vö. pl. RAUSCH Karl; Die Burgundische Geschichte II. 24--29.; NEHRING, Karl: Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. 75--76. és 89.; GONDA--NIEDERHAUSER: A Habsburgok 22--26. Heirat Maximilians I., Wien, 1880.; KRONES, Franz: Österreichische

79 GROSSMANN 176.

80 Uo. 185--186.

81 Uo. 188.

82 Unrest pontatlanul tájékoztat, ő Ulászló bátyját tudja magyar királynak. /Uo. 189./

83 GROSSMANN 188--190. A körülményekre részletesen lásd WIESFLECKER, Hermann: Das erste Ungarnunternehmen Maximilians I. und der Preßburger Vertrag. Südost--Forschungen XVIII. /1959/ 26--75.

GROSSMANN,
84 Uo. 194.

85 Uo. 18₁₅.

86 Uo. 79₁₈₋₋₂₄: Kunig Mathias von Vngern sagt dem kayser erst ab mit ainer absag, die ir hye vernemen werdt, mit vil ursachen, doch was das kunigreich Behaym dye mayst ursach. Das vindt ir aus dem: Alspaldt der kayser dem vonn Pehaym des kunigreichs von Pehaym regalia zw Wienn gelihen het, von stund an darauff tett kunig Mathias die absag... /Ezután következik a hadüzenet szövege, uo. 79₂₄₋₋₃₁₄₈./

87 Uo. 82₉₋₋₁₄: Als der kayser des kunigs absag emphyeng und vernamb, do schrayb er geyn Vnngernn zw den herrn, geystlichen und weltlichen, und verantwuert die zicht, die kunig Mathias inn seiner pewarung anrueret, und tett antwuert auff yeden arthickl besunder, das ich hie der lenng halben dieselbig geschafft unnterwegen lass.

88 Uo. 104₁₋₋₄: ... und was ein artickhl, * das all dye gschloss und marckt, desgleichen stett solten dem kunig offen seyn, doch dem bistumb an aller gerechtigkeit, nutz und gultten an allen schaden.

⁸⁹ Uo. 106₃₅₋₋₃₇: Inn der zeyt khamen die Turckhnen Vngern und tetten dem kunig an seynem volkh schaden und nyderlegung.

⁹⁰ Uo. 106_{37--107₇}: Umb deswillen hyet der kunig gern fryd gemacht mit dem kayser. Do woldt der kayser nicht, dan der kunig tratt im all seyner gschlosser ab, die er im angewungen hyet und all die gscloss, die er von des von Salzburg innen hyet. Der kunig was willig, was er dem kayser angewungen hyet, widerzegeben, was er aber von des von Salzburg innen hyet, woldt er dem gotshaws nicht vergeben, wan seyn verschreyben des von Salzburg nicht solches innen hyelt etc.

⁹¹ A Frigyes tevékenységét igazolni próbáló HUBER a török támadásra vonatkozó adatait Unrest munkájából meríti, de a krónikással ellentétben nem okolja Frigyes a védelem elhanyagolása miatt. Inkább Mátyást marasztalja újból és újból a törökök elleni támadás elmaradásáért. /HUBER: i. m. 104--105.; 110--112. stb./

⁹² Vö. GROSSMANN 187₈₋₋₁₂.

⁹³ Uo. 62₂₋₋₄: ... die ergaben sich dem kunig mit dem taber inn sein genadt, das er sew zw dienner auffnem. Das tett der kunig und hyelt die Türckhen als annder geschlecht soldner. -- 168₃₋₋₁₀: Und do der kunig die stat innam, do pracht er mit dem in den durftigen und armen lewtten, die durch der ernn willen all die zeit grossen mangl gehabt hetten, annderthalb hundert ochsen, zwayhundert märläcken und hundertvass wein. Damit lonet der kunig den, die in der stat gewesen warn, ire trew und not, die sy an irem herren /azaz Frigyes iránt!/
.

getan und gelitten hetten, und haben lob und ere von dem kunig und anndern fur die Wiener.

94 Uo. 167₂₈₋₋₃₂: Es gab auch der kunig dieweil die sach in tayding auf die zeit stuend, ettwe vil speis in die stat, sunst hetten sy der zeit nicht gewartten muen, hungers halben; wan der kunig wollt der teding auch genueg tun und erstrecken.

95 Uo. 157₆₋₋₈: Er ist auch allen edlen und unedlen im lanndt Osterreich veindt, die sich so luederlich von irem herrn lassen abweysen.

96 Uo. 105₂₇₋₋₃₈.

97 Uo. 186₂₆₋₋₃₀: ... ist gestorben der durchlewchtig und groschtig kunig Mathias von Vnngern, der zu Vnngern und allem dem, das zu der kron Vngern gehort, gewelltiglich regirt hat, das vor kain kunig von Vngern nach Anndreas zeitten nye vermut hat.

98 Uo. 186₃₆₋₋187₁₇: Nu verlauffen sich von seinem tod vil fliennder mer, am maisten von den, die seinen tod nie gesehen haben und im tod veindschafft tragen und messen im soliche ungewisne mer seins tods zu verdampnus seiner sel. Und doch kain mensch auf ertreich mit wissen und warhait thun kan noch mag, wann die gnad Gottes und gottliche gericht ist dem menschen unmuglich zu wissen und ist wider die lere Gottes: Ir sollt nymant richten. [Matth. 7, 1.] Hat nun kunig Mathias mit krieg vil ubels gethan, so hat er doch wider die Tuckhen und die Hussen zu Pehem vil guts gethan und manigen Cristenmenschen bey dem leben

und Kristenhait behallten und /ist/ alltzeit der unglewbigen achter gewesen. Und wer es bedenncken wil, so het kunig Mathias in seinen kriegem vil mer ubels getun mugen, dan er gethan hat. Es ist vil ubels von den seinen beschehen, dabey sein geschefft noch willen nicht gewesen. ist. Des well Got nicht, das all kayser, kunig, fursten und grosmechtig verda^{my}pt sein, die kryeg furen und fechten.

⁹⁹ Uo. 187₂₀₋₋₂₁: So ist er doch in kristenlichem glawben gestorben.

¹⁰⁰ Uo. 187₂₅₋₋₂₈: Wann hat er wider Got gethann und gesund, so sol doch nyemannt zweifln an seiner rew und pues, die er darumb gehabt hat, die Got von ainem yeden sunder genediglich aufnymbt...

¹⁰¹ M. BAK, Janos: Königtum und Stände in Ungarn im 14.--16. Jahrhundert. /Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa IV./ Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden, 1973., 58--59.

¹⁰² GROSSMANN, vö.: fentebb, 90. jegyzet.

^{102a} Mátyás külföldi katonai vállalkozásainak részben „önellátó” volta. Lásd KARAKSONYI Béla: Janus Pannonius és a centralizáció (Memoria saeculorum Hungariae 2) Bp., 1995., 103-104.

¹⁰³ Ilyen például az úrutat cserbenhagyó alattvalók megbüntetése /lásd fentebb, 94. jegyzet/, vagy Bécs-újhely élelmezése az ostrom idején, amivel Mátyás dokumentálta, hogy szerződéseit pontosan megtartja /lásd fentebb, 95. jegyz./.

¹⁰⁴ KARDOS Tibor: A huszita mozgalmak és Hunyadi Mátyás szerepe a magyar nemzeti egyház kialakításában. Századok 84 /1950/ 120--177.

- 105 HUIZINGA: i. m. 44--45.
- 106 Uo.
- 107 GROSSMANN 182₂₁₋₋₂₃.
- 108 Uo. 46₃₄₋₋₃₅₋₋₄₇₁₋₋₁₀. -- Pl. Frangepán János horvát gróf és a krajnai Schneperger a török segítségét kérte 1475-ben a császár elleni harchoz.
- 109 KRONES, Franz: Die Baumkircher. Archiv für österreichische Geschichte 91 /1902/ 543--544.
- 110 Uo. 583--585.
- 111 MAYER--KAINDL: Geschichte und Kulturleben Österreichs⁵. Wien--Stuttgart, é. n. 105.
- 112 KRONES: Die Baumkircher 588
- 113 Vö. HUBER: i. m. 115--116.
- 114 KRONES: Die Zeitgenössischen Quellen der steiermärkischen Geschichte 26--27.
- 115 BRUNNER pénzügyi eredetűnek és a feudális jog alapján érthetőnek tartja Baumkircher és a császár között keletkezett viszályt. Vö. BRUNNER, Otto: Land und Herrschaft. Rudolf M. Rohrer Verlag, Wien--Wiesbaden, é. n. 60--61.
- 116 GROSSMANN 22₁₁₋₋₁₈.

117 HUBER: uo.

118 GROSSMANN 22₃₀--32.

119 HUBER: i.m. 117.

120 GROSSMANN 24₁₄--18.

121 Uo. 25₂₇--35.

122 Uo. 25₃₈--26₁₅¹⁵.

123 Uo. 27₂₃--28₂₆.

124 Uo. 28₂₉--34.

125 Uo. 29₁₉--29. ^{i.m.} Vö. HUBER: 118--122.

126 GROSSMANN 30₃₁--31₁.

127 Uo. 32₁₅--20.

128 HUBER: i. m. 118--122.

129 GROSSMANN 33₁₁--18; HUBER: i. m. 118.

130 GROSSMANN 33₃₅--34₂₈.

131 Uo. 51₁₇--30. -- Ulrich Besnitzer 1475-ben támadja a császár birtokát, de a török betörése miatt kiegyeznek, és ő is az oszmánok ellen vonul.

132 Uo. 76₁₈₋₋₂₀.

133 Uo. 76₂₄₋₋₂₆.

134 Uo. 78₂₋₋₅.

135 Uo. 129₂₄₋₋ 130₃.

136 Uo. 123₂₀₋₋₂₈: Nach solhen grossen schaden gedacht yederman, sunder die herren, ir lewdt noch vor grossern schaden zw bewarn und huldigten ir arm lewdt den Vngrischen fur vancknus, raub und prannt. Am ersten der hochmayster seine lewdt zw Mulstatt, der bischolf von Gurckh, der von Liechtenstain von Muraw, die von Kreyg und ander prelaten und landtlewdt vil. Und wer des nicht tet, dem wurden seine lewdt berawbt, gefangen und an vil ennden verprannt.

137 Uo. 132₁₀₋₋₂₁.

138 Uo. 132₃₇₋₋₄₂: Nun tetten die lanndtlewdt solichs nicht wider den kayser aus kainerlay ununtertenigkait, sunder aus schreyben von dem kayser ausgegangen, wan im yede hueben im lanndt, als vil der warn, ayn phundt phenig gab, so woldt er vergunden frid ze machen.

139 Uo. 133₁₇₋₋₂₂: Die sendtpotten khomten geyn Wyenn zu dem kayser und lagen da mit guettem vleys angekhert und kunden khainen willen mer erlangen noch gunst frid ze machen. Inn wardt auch verpotten zw dem kunig ze reyten, sunder sy lagen zw Wienn auf geyn

gnadige antwuert ain quattermber und kunden dem lannd nichts erlanngen, sunder muesten sy von des kunigs volckh aus Wienn belaydt werden etc.

140 Uo. 133₃₅₋₋₃₆: ... so wolten sy dem kayser als vil als dem kunig geben...

141 Uo. 134₂₋₋₁₅.

142 Uo. 134₁₈₋₋₁₉.

143 Uo. 134₂₄₋₋₂₆: Und die bryeff lawtten also: Das das lanndt Kernndten ainen versicherten frid haben sol, als lanng der kryeg zwischen des kayzers und kunigs werdt...

144 Uo. 135₁₅₋₋₂₃: ... schickt der kayser seinen potten gen Kernndten mit funff brieffen; ainer lawdt auf dy prelaten, ainer der gemayn pryesterschfft, ainer dem adel, ainer stetten [und] merckhten und ainer seynen urbarlewten, all in ainer geleichn lawtt, und schueff bey vermeydung seiner swarn ungnad den frid, mit den Vngriechen gemacht, von stund an abthwen und widerrueffen und furan an seinen willen mit in kaynerlay freuntlichen ^{er}standt noch frid ze machen. .

145 Uo. 135₂₃₋₋₂₇: Und pald darnach schrayb der kayser zum andermal den lanndtlewdten und schueff pey verlyesung irer lehen, den Vngrischn den frid abzesa-gen und in kaynerlay geltt geben, wann sy wurden mit dem geltt wider in gesterckht.

146 Uo. 135₂₉₋₋₃₅.

147 Uo. 135₃₈₋₋136₁: ... das eyn yeder frumer man,
dem sein ere und warhait lieb ist, zu kainem ubel mag
gemessen.

148 Uo. 136₃₇₋₋137₁₄.

149 Uo. pl. 138₃₉₋₋139₁₂; 151₃₂₋₋36.

150 Uo. 162₂₋₋5.

151 Uo. 159₅₋₋12: .. und wardt daselbs betracht und
forgenomen, ob die kunigischen furan mer spruch und scha-
den mit den bryeffen oder in anndern wegen zu den suechen
werden, so soldt man khain tayding mer mit inn tayn auch
ainnicherlay gellt mer geben, sunder [sich] gegen inn in
werr schickhen und man soldt das lanndtvolckh im lanndt
an allen endten mustern, ordnung machen mit kreydt
geben, damit man der veindt im lanndt auffhyelt...

152 Uo. 164₃₅₋₋36; 174₃₋₋5.

153 Uo. 165₆₋₋9: ... darunder warn recht Kernner,
edel-, purger und pawrenkinder, dye tetten schaden mit
fuetrung, mitt mordt und an guet an geystlichen und
weltlichen, und khamen etlich iren frewnnten mit so-
lichem guet zestetten.

154 Uo. 117₂₂₋₋33: ... und etlich torott edellewdt,
etlich, die der hofweys phlagen und nicht edel warn,
die ir gut unnutzlich mit großer torhait verthan und
verczert hetten und wolten mit unrechtem guet wider
reych werden, den laydet das recht guet und liebt das

poss, die vergassen der eren, damit ire vorvordern ir
guet hetten gewunen, die ritten auss auf die weg und
strassen und namen armen und reychen, was sy pey in
funden und tetten das nagst pey den stetten, gschlos-
sern und marckten frafflich an alle vorcht und scham.
Etlich ritten zw den hewsern und namens mit gewalt;
etlich namens, wo man das geyn marckt furrt.

155 Uo. 117₃₈--118₂: Und umb solhs mein schreyben
sol sich nyemants annemen, der nicht schuldt an solhem
hat; die vermaylig ich an iren ern nicht. Die aber
schuld haben, die sullen furan weyser seyn und gedenn-
ckhen, dædas gut, das mit eren gewunden wirt, guet zu
behalten ist und pesser, dann mit schanden ain unrechts
gewunen.

156 Vö. pl. uo. 192₅--27.

157 Uo. 13₃--6.

158 Uo. 32₃₃.

159 Uo. 46₁₇--20: Sein tartschen ist stahlein
gewessen und seinen spies [hat] Hanns Ernnt, des
kunig von Vngern schtzmayster, herrn Sigmunden von
Weyspriach geschickt.

160 Uo. 104₁₄--17.

161 Uo. 120₁--24.

162 Uo. 143₃₆--144₈; 145₆--8.

163 Uo. 179; 180₆₋₋₁₂; 181₄₋₋₆.

164 Uo. 107₂₈.

165 Uo. 107₂₅₋₋₂₇: ... nam sich des kriegs von erst und am maysten an, ains als eyn trewer lanndtman und dienner des kayzers...

166 Uo. 109₅₋₋₉: Also uberebrigten [sy] die statt mit hoffweyss, als zu den zeytten sitten was, und funden und nomen darinne etwie vill guets inn des byscholff. von Lauendt hoff und an andern enden inn der statt.

167 Uo. 122. old.

168 Uo. 148₁₄₋₋₁₅₁₇.

169 Uo. 192₃₄₋₋₃₇.

170 Uo. 76₁₅.

171 Uo. 139₃₇₋₋₁₄₀₂₂.

172 Uo. 164₁₃₋₋₁₆.

173 Uo. 191₃₇₋₋₁₉₂₂₇.

174 Uo. 76₂₈₋₋₃₄.

175 Vö. HUBER Alfonz: Ausztria története III., Bp., MTA, 1901., 259. és 285. old.

176 GROSSMANN 124₁₈--125₁₄; NAGY--NYÁRI: Magyar diplomaciai emlékek Mátyás király korából III., Bp., 1877., 162--165., 266--268., 399-400. stb.

177 GROSSMANN 8₁--4 és MAYER--KAINDL: Geschichte und Kulturleben Österreichs⁵ 101. és 103. /Kapisztrán János szerepére/; MARKGRAF, Hermann: Ueber das Verhältniss des Königs Georg von Böhmen zu Papst Pius II. 8. /Carvajal a cseh királyválasztáson/ stb.

178 Vö. HEFELE, K. J.: Über die Lage des Clerus, besonders von Pfarrgeistlichkeit, im Mittelalter. Theologische Quartalschrift 50 /1868/ 86--118.

179 GROSSMANN 102₅--7: Da nun derselb bischofff eyn lange zeyt mit gueter rwe und nach lust seynes leybs mer, dann nach nutz des bistumb lebt...

180 Uo. 103₇--104₄.

181 Uo. 125₁₅--33.

182 Uo. 125₃₇: Toroter prelat sold hanndeln mit weysen radt.

183 Uo. 126₁₂--29.

184 Uo. 126₂₉--34: Schem hat sanndt Gregori, der heylig lerer, wellen furkhomen, do er sprach: Scire debent prelati, quod tot mortibus digni sunt, quot subditos per mala exempla perdiderunt. Das spricht zu Teutsch: Die prelaten sollen wissen, das sy sovil todt wirdig seyn, als vil sy irer untertanigen mit possen peyspillen verliessen!

185 Uo. 127₁₀₋₋₁₂: Inn der sach gab maniger des bischoffs ratten schuld, das Gott und der bischoff am pesten wais.

186 Uo. 127₁₂₋₋₁₈: Inn dem anfanckh ist nach aller gleichnus wol gelaublich, es hab der bischoff an alle ratt angehebt, aber do dy sach zw weyt kham, do machten wol etlich radt verdacht worden sein, der ich doch kaynen verunglyppff, sy seyn geistlich oder weltlich, dan das misfelt manigem, das die rotten hawbel an der fursten hoff so gemayn sind worden.

187 Uo. 168₂₅₋₋₃₆: ... starb bischoff Bernnhart Rorar, der sein wirdikait und titulum der heiligen kirchen Sallzburg veracht hett und ain unbischoffliches leben ... gefurt. Des villeicht Got ain benuegen het, der yedem menschen nach seinem leben und verdienen lonet. Das ennd was also: Er starb sitzennd an ainem tisch zwischen zwain frawn an alle rew. Solhs het er allzeit gern phlegen... Derselb Rorar wart ^{4/}toter gen Sallzburg gefeuert und zu anndern fromen, seligen, heiligen vettern und bischofen begraben, die er im leben verlasen hett.

188 Uo. 103₂: Der vonn Grann; 169₂₁₋₋₂₂ stb.

189 Uo. 169₄₀: Der von Grann, nu genannt der von Salltzburg...

190 Uo. 102₁₆₋₋₃₀.

191 Uo. 103₂₋₋₁₁.

192 Uo. 125₃₇--126₁₂.

193 Uo. 127₁₉--27.

194 Mátyás tiltakozása^{ya}/1. NAGY--NYÁR: Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából IV., Bp., 1878., 343--345., 355--357.

195 GROSSMANN 169₂₁--170₅.

196 Uo. 170₅--11: ... gepannet und in dem verkunnden genennt und geheissenn fili iniquitatis, das ist in Teutsch sun der posheit. Das pillichn ainen yeden erparmen sol, das so wolgeporen und frumer lewt kinder also genennt werden, wan ye geschriben stet: Privilegia paucorum non faciunt legem communem. Das ist in Teutsch: Ainer klaynen partey freyhait machen nicht ein gemain recht. /Vö. Decr. Gratiani Dist. III. c. 3., -1. GROSSMANN 170. old. 1. jegyz./

197 Uo. 182₃₇--183₂₂: ... ein ingedrungenener bischoff der heiligen kirchen von Salltzpur. Ist die gemain sag erholn, er sey ursacher gewesen des schnoden kriegs; die warhait wais der Hochst am pesten. Der von Gran gedacht nicht, das muglich wer, das ain cappittl ainen bischoff sollt uberleben, wann sein gewallt zu Salltzpur hat gewert nur funff jar und sein tittl, bischoff zu Salltzpur, zway jar und 9 monat. Was ist nun durch sein kurtz ere und gewallt lannden und lewtten schadenns geschehen! Er hat ... newung aufpracht und furgenomen, das frume seine vorfordern vor sunndt hettn gemessen und nye bedacht haben. Von erst das ~~zug~~ unngellt von dem wein zu Salltzpur, das da nye erhört was, und

den newen aufschlag zum Hallein auf das salltz... Er nam zu ursach, wie das gotshaws und der wirdig stift vast verdorben wer. Er bedacht aber nicht, das er derselben ursacher was und die nicht, die ungelit und aufschlag muesten betzalen... Und wer der von Gran zu Vngern beliben, das frumet den vier lannden... umb manig mensch und unnmessigs guet. Und solichs geschicht am maisten umb weltlicher ere und grosser geitikeit willen. Dapey wirt vergessen gottliche forcht, lieb und trew gegen dem menschen.

198 Uo. 184₁₁--15: Also ist der reich und mechtig von Gran vergangen. Den hat vor der gewallt Gottes wider gelit noch silber noch kaynerlay guet geholffen und ist aus der hawbtmanschafft Salltzpurg gestorben und in sannd Ruprechts munster begraben.

199 Részletesen elemzi Heimbürg tevékenységét BACHMANN, Adolf: Über König Georg von Böhmen und Gregor Heimbürg. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 35 /1897/ 144--152.

200 JOACHIMSOHN, Paul: Gregor Heimbürg. Historische Abhandlungen aus dem Münchener Seminar, I. Heft, Bamberg, 1891., 4.

201 Uo.

202 GROSSMANN: 3₄--8.

203 Uo. 3₁₂--14.

204 Uo. 19₁₉--21₄.

205 A gurki püspökség nem tartozott a salzburgi érsekség fennhatósága alá. A salzburgi érsekséghez Chiemsee, Seckau és Lavant tartozott. Vö. Die Bischöfe von Graz-Seckau 1218--1968. Graz, Styria Verlag, 1969. /ism. DOPSCH, Heinz: Südost-Forschungen XXIX [1970] 343--344./.

206 GROSSMANN 123₁₅₋₋₂₈.

207 113₃₋₋₇: Da huldigeten geystlich und weltlich fur ir lewdt fur rawb und prannt... Es muesten auch die pharrer besunder fur ir pharhoff huldigen.

208 Uo. 111₂₀₋₋₂₁: ... es warn da allayn pey funff-hundert pryester, die gevanngen worden. Stb.

209 MÁLYUSZ Elemér: A magyar rendi állam Hunyadi korában. Századok 91 /1957/ 551.; KUBINYI András: A városi rend kialakulásának gazdasági feltételei és a főváros kereskedelme a XV. század végén. Tanulmányok Budapest múltjából 15 /1963/ 203--205.

210 GROSSMANN 135.

211 KUBINYI: A városi rend kialakulásának gazdasági feltételei 206.

212 MITTERAUER, Michael: Verkehr, Handel und Stadtwirtschaft im mittelalterlichen Österreich. /In: Die Wirtschaftsgeschichte Österreichs. Vorlag Ferdinand Hirt, Wien, é. n./ 47.

213 SCHALK, Karl: Aus der Zeit des österreichischen Faustrechts. /Abhandlungen zur Geschichte und Quellenkunde der Stadt Wien III. Wien, 1919.,/5.

214 KUBINYI András: A kincstári személyzet a XV. század második felében. Tanulmányok Budapest múltjából. 12 /57/ 25.

215 MÁLYUSZ: i. m. 551--552.

216 CZEIKE, Felix: Ratsbürger und Honoratioren im 15. Jahrhundert /Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Stadt Wien 12. 1955/56./ 99.

217 MAYER, Thodor: Der auswärtige Handel des Herzogtums Österreich im Mittelalter. /Forschungen zur inneren Geschichte Österreichs 6./ Innsbruck, 1909. 94--100; KOVÁTS Ferenc: Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században a pozsonyi harminczadkönyv alapján. Bp., 1902

218 MAYER: i. m. 101.

219 Uo. 102--108.

220 Uo. 111--112.

221 Uo. 113.

222 Uo. 122.

223 Uo. 123.

224 Uo. 147.

225 CZEIKE: i. m. 98--99.

226 ELEKES Lajos: A központosító politika belső erőforrásai a XV. század második felében. Századok 89 /1955/ 14.

227 SCHALK: i. m. 10; BRUNNER: i. m. 44.

228 BRUNNER: i. m. 62.

229 GROSSMANN: i. m. 16₁₂--17₁₁.

230 SCHALK: Uo.

231 GROSSMANN 154₆--155₁.

232 Uo. 155₂--12.

233 Uo. 155₁₂--24: Da sind nun war worden die funff vocales A, E, I, O, V, die etlich vor lanng ausgelegt haben: "Allererst ist Osterreich verloren", wiewol sy in dem anfanckh nicht in der maynung furgenommen sindt worden. Es ist auch vor vill jaren geweyssagt worden ein weyssagung, die niemant zu hertzen hat genumen, und wardt also gesagt: "We dir Osterreich, du wirst zurissen und kumbst in aines wueterich hanndt!" Das ist ein geleichnus gewesen, der propheten weyssagung der zerstörung Jherusalem, daran auch niemant glauben bollt und wardt doch alles war. Also ist auch geschehen zw Wyenn und hat doch

maniger fur unmuglich geschetzt.

234 Uo. 156₁₆₋₋₂₀: Die statt ruefft den kayser an umb hylff und erzelten im ir obliegen und mangel, aber es kundt desmals nicht statthaben. Die reichen -- und der da vill was -- hetten speys genueg und, hyetten dieselben der gemain mitgetaylt, so hyetten sy dy statt noch lanng gehalten.

235 Uo. 156₂₉₋₋₃₀: Aygner nutz, iunger radt und alter neyd, die drew haben Rom zerprochen und Wyenn verloren.

236 Uo. 156₂₇₋₋₂₈.

237 Uo. 156₃₁₋₋₃₄: Der kunig vand pey des Perman wittib klainat und beraytschafft, er hyet den kunig allain ein zeit bekryegt, und speys, er hyet die ganntz statt ein quatember gespeyst. -- 156₂₁₋₋₂₅: Wan pald nachdem und [als] sy dem kunig die stat gaben, starb eyn burger daselbs, genannt Perman, inn des haws allain vandt der kunig so vil speys, das die ganntze statt ein lanng zeyt speys hyet gehabt und war lanng nicht verloren warden.

238 Uo. 156₃₄--157₁.

239 Uo. 157₂₋₋₃: Der aller guet nam der kunig und ist geschetzt worden fur zweyr fursten schatz.

240 Uo. 157₃₋₋₈: Do sprach der kunig offenwar: "Die funff man allain hyetten mich untz gen Offen

gekriegt und haben unerlich an irm herrn getan, darumb
nym ich in das gut." Er ist auch allen edlen und un-
edlen im lanndt Osterreich veindt, die sich so lueder-
lich von irem herrn lassen abweysen.

241 HOFFMANN, Alfred: Die österreichische Agrar-
wirtschaft im Mittelalter und der früheren Neuzeit.
/In: Die Wirtschaftsgeschichte Österreichs./ Verlag
Ferdinand Hirt, Wien, é. n. 42--43.

242 BÁCSKAI Vera: Mezőgazdasági árutermelés és
árucsere a mezővárosokban a XV. században. Agrártör-
téneti Szemle VI. /1964/ 13--18.

243 GROSSMANN 146₂₅₋₋₂₇: ... schickt die statt
zu dem kayser, ob er sy wolt oder mocht beschuttzen,
und paten sein gnad umb hylff mer dan aynsten.

244 Uo. 147₂₋₋₁₁: ... den layder nicht wol
gelanng und wurden der kayserischen ein gross tayl
guetter herrn, ritter und von lanndtlewten von Oster-
reich und von anderen enndten govangen und ob tausent-
ten erschlagen und die kunigischen behyelten das veld
und lagen fur und fur vor der statt. Die burger
hyelten die stat mit grosser nott auf hoffnung, sy
wurden beschutt. Do in das nicht gedeyen mocht und
ir anligunde nott so unleidig was, do ergaben sy
sich dem kunig...

245 Uo. 168₁₋₋₂.

246 Uo. 166₃₃₋₋₃₆.

247 Uo. 167₃₋₋₂₀.

248 Uo. 168₇₋₋₁₀: Damit lonet der kunig den, die in der stat gewesen warn, ire trew und not, die sy an irem herren getan und gelitten hetten, und haben lob und ere von dem kunig und anndern fur die Wiener.

249 Uo. 168₁₁₋₋₂₁: Die stad ist des kayzers haymad gewesen, do ist er geporn und ertzogen worden, da ist sein allerliebste wonung gewesen, da hat er seinem lust gehabt, da hat er guette notturfft gehabt, da hat er trew und frum lewt gehabt, da hat er im seine rue nach seinem tod pey seinem gemahel erwelt. Das hat er alles so liederlich verlassen und nicht allain die statt, sunder annder geschlosser vil, die ir auffsehen mit hillff und beschuttzung auf die Newstat gehabt haben und nach der stat verlusst dem kunig auch zugesagt haben. Wer kan sich aus des kayzers synnen verrichtten!

250 Vö. pl. uo. 109₂₃₋₋₂₆.

251 Uo. 112₃₅₋₋₄₀.

252 Uo. 116.

253 Uo. 119₁₂₋₋₁₃.

254 Uo. 123₃₉₋₋₄₃ ~~124~~ 124₁₋₋₁₃.

255 Uo. 131₁₋₋₁₄.

256 Uo. 118₂₉₋₋₃₈.

257 Uo. 119₉₋₋₂₄.

258 TREMEL, Ferdinand: Studien zur Wirtschafts-
politik Friedrichs III. Carinthia I. 146 /1956/ 549.

259 HOFFMANN: i. m. 40; ELEKES: A központosító
politika belső erőforrásai 7.

260 SZABÓ István: A középkori magyar falu. Bp.,
1969., 129.

261 HOFFMANN: i. m. 33--46.

262 HOFFMANN: uo.; BADER, Karl Siegfried: Das
mittelalterliche Dorf als Friedens- und Rechtbereich.
/In: Studien zur Rechtgeschichte des mittelalterlichen
Dorfes 1./ Weimar, 1957., 21.

263 SZABÓ: i. m. 210.

264 ELEKES: A központosító politika belső erő-
forrásai 20.

265 HOFFMANN: i. m. 210.

266 MAYER, Franz: Die ersten Bauernunruhen in
Steiermark und den angrenzenden Ländern, ihre Ursachen
und ihr Verlauf. Mitteilungen des Historischen Verei-
nes für Steiermark 23 /1875/ 109.

267 Pl. GROSSMANN 110₂₁--111₃₅.

268 Uo. 37₁₅--22.

269 Uo. 37₂₉₋₋₃₀: Und da die gen Krain chumen,
da zugen die Turckhen aus dem lannd und wider gein
Wossen.

270 Uo. 37₃₁₋₋₃₈₄.

271 Uo. 63₅--64₅; 64₃₀--67₂ stb.

272 Uo. 67₃₋₋₇: Nach dem schaden was eyn gemayns
geschrey undter den pawren, dye herren und lanndtlewt
tatten nichts zw solichem und sahen durch die vinger zw;
und verdachten etlich frum herren und lanndtlewt, sy
hyetten gehaym mit den Turckhen.

273 Uo. 67₉₋₋₂₇: Nun ist es unmuglich, das das
landt Kernndten allain chunden widerstanndt thun den
Turckhen, doch tetten sich ain furnemen auff das pest
nach irem mugen und schluegen ain geldt ^{an} also, das alle
die, die guldt auff dem lanndt hyetten, geystlich,
weltlich, edel und unedel, muesten den zehenndten
phenning geben aller yrer guldt; und der gemayn pur-
ger, pawr und hantwercher, der man, sein knecht und
diern ains all wochen ain phenning gab... Das tet man
nwer zwo quottember. Mit dem geldt macht man landtwer
und posteyn... Von dem geldt gab man etlichen lanndt-
lewten auff ain zall knecht soldt, die dew lanndtwer
dye zeyt behuetten.

274 Uo. 67₂₈₋₋₃₄: Auf das paw und pehuettung
gienng vil geldts; dawider muerbloten die pawrn aber
vast und verdachten die herren aber mit dem geldt und
namen ainen pundt fur, den man noch hernach horen wirdt,
und begab sich ain zwisth zwischen den herren und pawren,

~~ie~~ daraws das lanndt noch in grossen schaden kam,
wie man horen wirdt an seiner stat.

275 BRUNNER: i. m. 62.

276 GROSSMANN 91₄₁--92₃.

277 Uo. 90₁₁--17: Hye ist besunderlich ze
merckhen, was possen list und untrew inn der possen
pawren hertzen verporgen ist, das sy furnamen inn
ainem scheyn, ^{der} sy selbs betrogen hat. Do mann
zallt nach Cristi gepuert 1400 und im 78. jar umb
Liechtmessen, machten die pawren pey der Tra unter
Spitall ainen pundt...

278 Uo. 90₁₇--29: Kayser Fridreich... begert
durch seinen vitztumb zu Spital von seynen lewdten
daselbsst an seynen zynsen und remanentzen fur ainen
Aglar phenning zwen gemain phenning. Das ist da nicht
allain gewessen, sunder es haben etwo vil lanndt und
lewdt etliche jar also gehalten. Das wolten die obge-
nanten pawren nicht thwen und wolten fur ainen Aglar
in irren zynssen nur drey helbling geben. Und was die
pawren zw denselben zeyten kawfften und verkaufften,
so haben auch sy an allen iren henndel aynen Aglar
um drithalben phenning geben und genomen.

279 Uo. 91₃--5: Und welicher herr fur ainen
Aglar dye zeyt 2 pfenning hat genomen, der hat noch
schaden daran gehabt nach gelegenhayt goldts...

280 Uo. 91₁₄--15: sy tragen nun pesser klayder
und trinkhen pessern wein, dan ire herren.

281 Uo. 90₂₈₋₋₃₀: Und hat der kayser, noch annder herren chaynen gewin noch phartayl damit gesuecht...

282 Uo. 91₂₁₋₋₉₂₂₃.

283 Uo. 92₂₄₋₋₃₆.

284 Uo. 93₂₋₋₈.

285 Uo. 93₂₁₋₋₃₁.

286 Uo. 93₃₁₋₋₃₃.

287 Uo. 93₃₇₋₋₉₄₂: Sy nomen sich noch merr und sprachen offentlich, wer nicht zw in in irren pundt khomen woltd, dem wolten sich verpieten die kirchen, freythoff, begrebnus, fewr, wasser und wayd und alle gemain; inn soldt auch nyemannt dyennen noch arbeyten.

288 Uo. 94₆₋₋₁₅.

289 Uo. 93₈₋₋₁₀.

290 Uo. 94₃₋₋₆.

291 Uo. 95₂₋₋₁₆: Der kayser het kayn gefallen daran und schickt seine bryeff... Dye pawren verachten das schreyben ganntz und gar mit spottlichen Worten und sprachen, die herrn hyettn die selbs gemacht, und sprachn, sy hyetten von dem kayser bryeff, das sy mit dem pundt eylen soldten. Das tetten sy und wer vor

nicht in dem pundt was, der kam darein, also das der mayst tayl im lanndt Kernndten in dem punt was.

292 Uo. 95₁₆₋₋₂₀: Inn dem kham Got mit seyner hylff, der die gerechten nicht verlest unnd der pawren untrew mit den ungelawbigen Turckhen strafft. Das hat Gott darumb getan, das das kristenlich pluet von den untrewen pundtlewten nicht vergossen wuerdt.

293 Uo. 95_{29--96₂}.

294 Uo. 99₂₅₋₋₃₂: Nun hort und merckt, ob die untrewen pawrn, die den pundt gemacht haben, nicht gestrafft syn worden, wann, wo die Turckhn am maysten geczogen, gelegen und gepranndt haben im lanndt Kernndten, da ist die puntnus am maysten gewesen. Das soldt nyemannt anders messen, dan es sey ain besundre straff von Got, der die ubermuettigen, die sich selbs nicht erkennen wellen, nyedert.

295 Vö. pl. uo. 111₃₄₋₋₃₅: ...es khamen die Turckhen und khamen die Vngrischen inn das lanndt und khamen auch die haberschreckh und ward groß pestilenntz und was eyn unwetterlich jar, das vill traydt auff dem veldt belyb und verdarb.

296 Vö. pl. uo. 123₁₅₋₋₁₈: Nicht lanng darnach zugen die Vngrischen an Kanperg; do was die kirchen auch fur die Turckhen zugericht und gross guet darin verflocht. Dye gewunen sy auch und nomen das guet alles daraus.

297 Uo. 123₃₀₋₋₃₇: Noch muesten das thwen die armen lewdt, wann man wart teglich pessrung und friedes. Und wer dann huldigt, das was uber etlich des kayzers hawbtlewdt als der Gilg und sein genossen; die wolten das wern oder man muest mit in auch huldigen, und mochten doch dem lanndt nicht vor sein und wardt darumb maniger armer man von denselben auch berawbt.

298 Uo. 124₂₋₋₇: die tetten nur den frewndten und armen lewdten schaden und was nyemant sicher vor in und verwuesten das land, da sy lagen, mer dan dy veyndt. Sy namen armen lewdten roß und ochsen und was sy funden, das die armen pawrn die hueben und gueter muesten ungepawt ^{lassen} lassen.

299 Uo. 161₃₁₋₋₃₇: tetten sy den armen lewten unmasigen schaden. Sy namen den armen lewten traydt, ettwo drasschan sy das selber aus, sy nammen speys, gewannt, und was den lanngen kryeg von den veindten was versichert belyben, wardt von den frewndten genomen und wurden vill gegent verherтт, das vil wintersatt verirrт wurden.

300 Uo. 173₃₄₋₋₃₇: und wart die holldigung gegen den kunigischen erst gros; wer mit in nicht holldigt, der wart berawbt und vor den kayserischen was niemant sicher seines gutes auf dem lannde.

301 Uo. 113₅₋₋₆: ... und muest in der gemayn eyn angesessner pawr zwen gulden geben.

302 Uo. 123₂₀₋₋₂₃: Nach solchen grossen schaden

gedacht yederman, sunder die herren, ir lewdt noch vor grossern schaden zw bewarn und huldigten ir arm lewdt den Vngriechen fur vancknus, raub und prannt. --

162₁₆₋₋₁₉: Der bischoff von Gurckh muest fur sein lewdt huldigen und vil annder im lanndt, geistlich und weltlich, edel und unedel muesten ire lewdt huldigen und vergunen zu huldigen.

303 Uo. 184₃₁₋₋₃₅: Darzu notten ey das arm volck mit grosser rabat und, wer seins leben, gut, haws und hof wollt sicher sein, der muest dohin holldigen mit allem dem, das sy in dem geschlos notturfftig warn.

304 VALJAVEC, Fritz: Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa. I. Mittelalter. /Südosteuropische Arbeiten 41./ München, 1953., 143--153.

305 GROSSMANN 127₇₋₋₁₀: Der zw^{er}lffbote spricht: Non assumit sibi quisquis honorem, nisi qui a Deo vocatus fuerit Aaron. Das ist zw Teutsch: In sol selbs nyemants geystlich er zuziehen, er sey dan von Gott darczu gevordert als Aaron. /Pál apostolnak a zsidókhöz irt levele -- 5,4 -- alapján./

306 Vö. uo. 145₁₆₋₋₂₆: Die kristenliche kirchen hat geordennt die bischoff zw predign und peycht ze horen, kirchen und pfaffen ze weyhen. Darumb ist ge- weyhet infel und stab als huet und stab als ainem pilgram und halter und nicht eysenhuet und spyeb. Was sy mit den wartent predign, sullen sy mit den werckhen erfüllen... Eyn bischolff soldt an alle sindt sein und ein trewer außgeber der heyligen sacrament und ein trewer halter seiner schafflen. [Titus 1,7.]

307 Uo. 109₂₂₋₋₂₃: Pey possen haltern nymbt das
viech grossen schaden. (Joh. 10, 12.)

308 Uo. 169₁₇₋₋₂₀: ...haben die propheten und
annder lerer den geistlichen furgesagt, das sy ir leben
westen zu verfueren und das ewig leben mit irem leben
verdiennen. Selig sindt die, dy der lere nachfolgen
und nicht den weltlichen ern!

309 Uo. 183₂₉₋₋₃₀: Aber der geistlichen sterck
ist dy kunst und gerechtikait...

310 Uo. 126₃₅₋₋₃₉: Dieweyl man pischoff und pre-
laten macht, die weys und wolgelert waren und nicht
nach dem adel oder nach gunst, myet und frewndschaftt,
do stuenndt der gotshawser sach und stiftt wol. Das
mag man merckhen pey allen grossen styfften...

311 Vö. uo. 125₃₇: Toroter prelat sold handeln
mit weysen radt.

312 Uo. 183_{38--184₁}: Es ist lanng die gemain
red gewesen, das in anndern lannden in dem Reih und
vast in aller Tewtschen nacion die grossenn pistumb
und mechtigen stiftt mit krieg der regirer und ob-
risten vast geswecht und verdorben[†] sein...

313 Uo. 184₈₋₋₁₁: ...die wirdig stiftt Salltzpurg
auch vast geswecht und verdorben ist, das es hartt
und vileicht nymmermer zu allem kumpt, do es in dem
haillosen krieg umb komen ist.

314 Vö. uo. 183₃₁₋₋₃₂: Sollt solcher unmessiger

schad durch geistliche vil geschehen, es wurd die gemein pfaffheit geschwecht...

315 Vö. uo. 145^{h/}₂₇₋₋₂₉: Wo sullen nun die arman sc~~h~~efflein hyn fliehen, wan ire halter zw wolffen werden? Herr Jhesu Christe hallt deine schafflein selbs in deiner huet!

316 Uo. 111₂₉₋₋₃₀: Got schickh uns seynen fridt, das die Kristenhayt nicht zergee!

317 Vö. uo. 109₂₃₋₋₂₆: Von den von Sannd Andre wurden dye umbsassen, voran des von Saltzburg und etlicher geystlicher, genott zw huldigung; wer des nicht entett, der wartt berawbt, gevanngen und geschetzt.

318 Uo. 116₁₈₋₋₂₂: Sunder woldt ich gar vill lieber schreyben; das der kryeg eyn enndt hyet, so war das nachgeschryben ubel nicht geschehen, des pißher von dem den geystlichen wegen zu vill gewesen ist, und hyet in pas gezimbt, sy hyetten dy zeyt den psalter gelesen.

319 Vö. KLANICZAY Tibor: A mult nagy korszakai, Bp., 1973., 97--99.

320 Vö. pl. GROSSMANN 95₁₆₋₋₂₅: ... Got ... der pawren untrew mit den ungelawbigen Turckhen strafft. Das hat Gott darumb getan, das das kristenlich pluert von den untrewen pundlewten nicht vergossen wuert. Nun merckt, was der pundt schaden hat pracht, wan die Turckhen haben kayn grossern phartayl mugen haben,

dan das das lannd in unaynigkayt ist gewesen. Das hat dem lanndt Kernndten und den punthern selbs den schaden pracht, als man hye vernemen wirdet. -- Uo. 99²⁵--32: Nun hort und merckt, ob die untrewen pawrn, die den pundt gemacht haben, nicht gestrafft syn wordan, wann, wo die Turckhen am maysten geczogen, gelegen und gepranndt haben im lanndt Kernndten, da ist die punthys am maysten gewesen. Das soldt nyemannt anders messen, dan es sey ain besundre straff von Got, der die Subermuettigen, die sich selbs nicht erkennen wellen, nyedert.

321 Uo. 101₁₃.

322 Uo. 8₁₈--20: Wann er /ti. Kapisztrán/ was so aines heyiligen lebenns, das im Got ain zaychen an einem sternn lyess erscheinen, das im Got in seinem vechten wolt beisteen.

323 Uo. 64₁--5: Merckt, ob das nit eyynn gross wunder sey, das dye Turckhen so lanng, weyt und verr getzogen mit grossem schaden sind mit klainer macht und in nyemant kainen widerstandt getan hat; ob Gott nicht mit der Crysteheit zaychen oder wunder thue.

324 Uo. 66₃₀--67₂: Das soldt pillich ain yeder mensch ze hertzen nemen, das ain soliche klayne macht Turckhen, der man auf das mayst hat geschetzt achttausent, durch die drew lanndt Kernndten, Windische lanndt und Krayn mitsambt dem Kast, ungeeyrt und unbestrytten gezogen sindt und solichen grossen schaden getan haben und in nyemant kaynn widerstanndt getan hat, dann wer sich hat muessen wern notturft seines leybs. Dan an dem Kast hat man ainen schaden tan pey

der nacht, das etlich gevangen ledig warden. O Got von hymel, es wer zeyt, das des krystenleiche swert dem Turckischen sabel sein schneydt nam!

Unrest világosan látta, hogy az osztrák tartományok külön-külön nem állhatnak ellent a töröknek: Nun ist es umuglich, das das landt Kernndten allain chunden widerstanndt thun den Turckhen... /Uo. 67₉₋₋₁₀·/

325 Uo. 165₃₇--166₃: Das soldt man Gots hylff zumessen und nyemanten addern und allen den, die Gott darumb gepetten haben, dannckper sein, das so ein klain volckh so ein grosse menig der veindt angesigt haben.

326 Uo. 111₂₉₋₋₃₀: Got schickh uns seynen fridt, das die Kristenhayt nicht zergee! -- 144₃₋₋₅: Got genadt den totten, die auf dem rechten weg gewesen sindt. -- 145₂₈₋₋₂₉: Herr Jhesu Christe hallt deine schafflein selbs in deiner Huet! -- 170₃₅₋₋₃₈: Got sey den armen selen genedig, die armen lewtten in dem krieg offt ir guet unpillichen genomen haben und nye kain gewissen gehabt haben darumb! -- 187₂₈₋₋₂₉: derselben gnaden ist ain yeder mennsch bedurfftig und sol die nicht verachten.

327 Uo. 16₆₋₋₇: Da mocht doch Got wol rechnen... -- 170₃₈₋₋₄₂: Und sol alles unrechts guet widergeben werden, so ist zu sorgen, in dem krieg hab meniger sein arme sel nit wol versorget und sunnder die, dy anfennger und ursacher solhes ubel seinn. Quia nullum malum impunitum, das ist also gesprochen: Kain ubl beleibt ungerochen.

328 Uo. 146₁₃₋₋₁₄: Doch was der mensch nicht strafft, das strafft Got.

329 Uo. 95₁₈₋₋₂₀: ... mit den ungelawbigen Turckhen strafft. Das hat Gott darumb getan, das das kristenlich pluets von den untrewen pundlewten nicht vergossen wuerdt. -- 99₂₇₋₋₃₂: wo die Turckhn am maysten geczogen, gelegen und gepranndt haben im lanndt Kernndten, da ist die puntnus am maysten gewessen. Das soldt nyemant anders messen, dan es sey ain besundre straff von Got, der die ubermuetigen, die sich selbs nicht erkennen wellen, nyedert.

330 Uo. 13₃₅₋₋₁₄₂: Der tewfel erwelt im ainen vergifften ketzer, dadurch er sein poshait warcht in geleicher Wayss, als durch Evam inn dem paradeys.

331 Uo. 106₆₋₋₁₁: Wie dem allen was, so wardt doch das furnemen, das fur dye Krystenhayt war gewessen, durch solhs gehindert und der arm Kristenhayt zu schaden khomen. Das khan nyemant anders gemessen, dan es sey ain plag von Gott und ubung des tewfels, das dye Kristenhayt geschwecht werdt.

332 Uo. 13₂₃₋₋₂₈: Das was dem veindt der selikayt laidt, wann er in seiner poshait erkanndt, das vil saliger und loblicher sach davon chumen waren. Darumb verkeret er das guet in gross ubel, das nach des frumen kunig Lasla todt durch husserey, raub, mordt, kryeg und pranndt ergangen ist, des die lannd hartt widerkumen. -- 117₁₄₋₋₁₅₂₁: Nun hort, was das vier eyn kryeg was!... eyn ubung des possen geists, der ist mille artifex.

333 Uo. 9₃₉₋₋₁₀₂: Da fuer er ghen Kryehischen-Weysenburg und war mit der Vnngern hylff gern an die

Turckhen getzogen. Das unnderstuenndt der poss veindt mit des von Cily todt.

334 L. fentebb, a 331. jegyzetet.

335 GROSSMANN: 55₁₀₋₋₁₄: Und allen den sieg, chunhait und geluck, das die in der stat ^Vnam, ward alles zugemessen dem hayligen sannd Quirin, der ein hawbther in der stat ist... -- 113₁₉₋₋₂₀: Do macht Vnser Liebe Fraw iren scherm fur und tett zaichen... -- 115₈₋₋₁₂: Do erschyn Vnnser Fraw, die junckfraw Maria, die hawbtfraw darinnen ist, mit irer hylff, des man scheynperlich zaychen hat gesehen, das Vnser Fraw mit irem kindt und hylff den Kristen halff, das sy den sturm behueben und die Turckhen vertzagtlich muesten weichen. *Vneten, und den schaden, den der hertzog vor der^{stat}*

336 Uo. 8₃₋₋₇: Derselb brueder Hanns, [den] man nendt Capistranum, der zoch durch Kernndten, Steir und Osterreich; der tet vil gross zaychen an petrysen, an plindten, an krumppen, mannen und weyben, die von stund'en vor seinen augen gesundt wurden. -- 27₁₄₋₋₁₇: Die Turckhen chamen in ein krichen, da was eyn Turckh und schlueg Vnnser Lieben Frawn pild mit ainer gabel ein wundten; von stund an floss frisch pluet aus der wurden.

337 Uo. 17₂₋₋₃: Dan alte loß falen selten [...] das untrew nicht unngerochen peleybt. -- 70₃₋₋₅: das ain yeder mensch lern und peyspill dapey nem, das dye machtigkait und grosser reichthumb auff ertreich nicht ewig ist. -- 196₁₋₋₂: Wiewol ain gemain red ist, man sol umb babst und kayser nit bitten...

338 Uo. 156₂₉₋₋₃₀: "Aygner nutz, iunger radt und alter neyd, die drew haben Rom zerprochen und Wyenn verloren."

339 Pl. sz. Gergely: uo. 126₂₉₋₋₃₄: Chrysostomus: 127₁₋₋₇: sz. Ágoston: 145₂₄₋₋₂₅.

340 Uo. 125₃₃₋₋₃₆.

341 Uo. 183₃₃₋₋₃₄.

342 Uo. 72₂₇₋₋₇₃₁.

343 Az első idézet a GROSSMANN-kiadás 104. oldalán van.

344 Uo. 104₂₂₋₋₂₃, 109₂₂₋₋₂₃, 111₂₆₋₋₂₈, 112₂₁₋₋₂₂, 126₄₀₋₋ 127₁, 187₇.

345 Uo. 117₁₆₋₋₁₉: Nullum edificium boni operis esse potest, ubi Cristus non posuit fundamentum. [Vö. 1. Cor. 3, 11: Fundamentum enim aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est, quod est Christus Jesus.] Und lawdt inn Tewtsch also: Es mag kayn paw woll geratten, do Cristus den grundt nicht gelegt hat, -- 126₃₀₋₋₃₄: Scire debent prelati, quod tot mortibus digni sunt, quot subditos per mala exempla perdiderunt. Das spricht zu Teutsch: Die prelaten sollen wissen, das sy sovil todt wirdig seyn, als vil sy irer untertanigen mit possen peyspillen verliessen! -- 127₂₋₋₁₀: Quicumque desiderat primatum in terra, inveniet confusionem in celo, nec inter servos Christi computa-

bitur. Das ist zw Teutsch: Wer der machtigkeit und
vorgangs begertt auff erttreich, der vindt nyderung
und scham in hymel und wirdt unter den diennern Cristi
nicht gezellt. Der zwelffbote spricht: Non assumit sibi
quisquis honorem, nisi a Deo vocatus fuerit Aaron. [Vö.
Hebr. 5. 4.] Das ist zw Teutsch: Im sol selbs nyemants
geystlich er zuziehen, er sey dan von Gott darczu
gevordert als Aaron. -- 142₆₋₋₉: Omnes lupi huius mundi
venite ad devorandum christianos, pastores enim dormi-
unt. Das ist in Teutsch: Nun khumbt her all wolff der
welt die Kristen zerreyssen, wann ire halter die schlaf-
fen all. -- 168₃₆--169₁₆: Und sein leben hat gleicht
dem propheten Ysaias straff und lere der geistlichn,
da er spricht im Latein [helyesen: Ez 34, 3--6.]: Ecce
lac consumitis et lanis vos tegitis et quod grossum
est, interficitis, et oves meas non pascitis; et quod
infirmum est, non confortastis; et quod male habuit,
non roborastis; et quod tribulatum est, non consolati-
estis; et quod errabat, non revocastis; et quod periit,
non requisistis. Et disperse sunt oves mee, et facte
sunt comestura omnibus bestiis agri, et non fuit, qui
requireret neque revocaret. Das ist in Dewttsch also
geret: Nempt war, ir vertzert die milch, mitt der woll
deckt ir euch, das faist, das todt ir und meine schef-
fel hallt ir nicht; das stet, sterkt ir nicht, und das
gekrennkt ist, das kreftiget ir nicht; und das ubel
hat, habt ir nicht sterckt; das betreibt, habt ir nicht
getrost, und das geangstigt ist gewesen, habt ir nicht
geratten; und das verirrt ist gewesen, habt ir nicht
widderrueft; und das verlorn ist gewesen, habt ir nicht
gesuecht. Meine scheffl sindt zustordt und zu ainer speis
worden allen tyernn, die auf den velldern wonendt, und
ist niemant gewesen, der darnach fragt noch widderrueft.

-- 170₆--11: ... und geheissenn fili iniquitatis [2. Sam. 7, 10.], das ist in Teutsch sun der posheit. Das pillichn ainen yeden erparmen sol, das so wolgeporen und frumer lewt kinder also genennt werden, wan ye geschriben stet: Privilegia paucorum non faciunt legem communem. Das ist in Teutsch: Ainer klainen partey freyhait machen nicht ein gemain recht. -- 184₃--6: Villeicht umb ursach als die geschriff lernnt, die da spricht: Detrimentum gregis ignominia est pastoris. Das ist Tewtsch Abschätzung der schefflein ist widerstannd an gueten sachen der halter.

346 Pl uo. 183₂₅--29: ... der geschriff nachvolgten, die do spricht: Quoniam protectio honoris, corporis et anime non videtur sanior, quam propriarum manuum fortitudo. Das ist geredt: Es ist beschermung oder rettung eren, leibs und der sel nicht besser, dann augen hanndstergk.

347 Uo. 38₅--23.

348 Uo. 8₁₈--20: Wann er [Kapisztrán] was so aines heyligen lebens das im Got ain zaychen an einem sternn lyess erscheinen, das im Got in seinem vechten wolt beisteen. -- 23₂--6: Und zu grossen ewenpildt und zai-chen viel in vil lannden roter schnee, pluetsvarb, den man in dem lanndt Kernndten sichtigleich sach`zw ainer warmen zeyt. Das ist geschehen in dem achtundsechzigisten jar.

349 Uo. 84₈--21 /1477-ben/; 100₁--6 /1478-ban/; 100₁₅--30 /1479-ben/; 111₃₃ /1480-ban/. A sáskák többnyire Magyarországról jöttek.

350 Uo. 110₁ /1480-ban/; 111₃₃₋₋₃₄ /1480-ban/.

351 Uo. 159₁₄₋₋₂₂ /1486-ban/.

352 Uo. 168₁₁.

353 Uo. 106₇, 115₁₃, 115₂₁, 205₉ stb.

354 183₃₉: vast in aller Tewtschen nacion; 203₃₉:
pey drewnhundert manen von Spaniartn nacion; 232₅: in
Welscher nacion stb.

355 HELLER Ágnes: Létezett-e egységes "reneszánsz
embereszmény." Magyar Filozófiai Szemle 9 /1965/ 995.

TARTALOMJEGYZÉK

I. Jakob Unrest élete és művei.....	1
II. A rendi társadalom képe Unrestnél	10
1. A fejedelmek.....	10
2. A nemesség.....	27
3. Az egyháziak.....	39
4. Márosi és mezővárosi polgárság.....	47
5. A parasztság.....	56
III. Unrest társadalom- és történetiszemlélete.....	64
Jegyzetek.....	72